

โบราณคดีเมืองโบราณพิชัย อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

โดย

นายภักธร ชาญฤทธิเสน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

โบราณคดีเมืองโบราณพิชัย อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

โดย

นายภักธร ชาญฤทธิ์เสน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ARCHAEOLOGY OF ANCIENT PHICHAI TOWN, UTTARADIT PROVINCE

By

Phakatorn Chanrittisan

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “โบราณคดีเมืองโบราณ
พิชัย อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์” เสนอโดย นายภัคธร ชาญฤทธิ์เสน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทสนวงศ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา กษาจีวะ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์)
...../...../.....

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ)
...../...../.....

50101207 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ: เมืองโบราณพิชัย/โบราณคดี

กัศกร ชาญฤทธิเสน : โบราณคดีเมืองโบราณพิชัย อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รศ.มยุรี วีระประเสริฐ. 127 หน้า.

การศึกษาทางโบราณคดีที่เมืองโบราณพิชัย เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการการอยู่อาศัยและการใช้พื้นที่ภายในตัวเมือง, ศึกษาถึงรูปแบบการก่อสร้างกำแพงเมืองและคูเมือง, ศาสนา, และความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก

ในการศึกษาโดยการสำรวจทั้งภายในตัวเมืองและรอบนอกตัวเมือง และขุดค้นทางโบราณคดีจำนวน 2 หลุม ขุดตรวจกำแพงเมืองอีก 1 หลุม จึงนำหลักฐานที่ได้จากการสำรวจและขุดค้นร่วมกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์ปัญหาในข้างต้น

จากการศึกษาเมืองโบราณพิชัยพบหลักฐานทางโบราณคดีดังเช่น เครื่องสังคโลกจากแหล่งเตาเกาะน้อย เตาป่ายาง และเตาสุโขทัย เครื่องถ้วยจีนทั้งสมัยราชวงศ์หยวน ราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิง หลักฐานโบราณสถานเจดีย์ประธานย่อมุมไม้สิบสอง วัดมหาธาตุ ศิลปวัตถุเช่น พระพุทธรูปหลวงพ่อดโต วัดหน้าพระธาตุ พระพุทธรูปสำริด วัดหน้าพระธาตุ

จากการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีพบว่า เมืองโบราณพิชัยมีพัฒนาการอยู่อาศัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 24 โดยแบ่งช่วงการอยู่อาศัยออกเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงก่อนการสร้างกำแพงเมืองมีอายุร่วมสมัยกับสุโขทัย ช่วงการสร้างกำแพงเมืองสมัยอยุธยา โดยมีลักษณะการใช้พื้นที่ภายในตัวเมืองคือชุมชนแรกเริ่มจะมีการอยู่อาศัยบริเวณทางด้านทิศตะวันตกของเมืองติดแม่น้ำ และในสมัยอยุธยาจึงได้มีการขยายเมืองไปทางด้านทิศตะวันออกและก่อกำแพงเมืองและคูเมืองล้อมรอบเป็นหัวเมืองชั้นตรีมีขุนนางระดับพระยาปกครอง

ลักษณะของกำแพงเมืองและคูน้ำ จะมีชั้น กำแพงเมืองสร้างด้วยดินโดยการขุดดินจากคูน้ำ ขึ้นมาถมจนกลายเป็นคันดินกำแพงเมือง

พบร่องรอยการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองพิษณุโลก สุโขทัย และศรีสัชนาลัย

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

50101207 : MAJOR : (HISTORICAL ARCHAEOLOGY)

KEY WORD : ARCHAEOLOGY OF ANCIENT PHICHAI TOWN, UTTARADIT PROVINCE

PHAKATORN CHANRITTISAN : ARCHAEOLOGY OF ANCIENT PHICHAI TOWN,
UTTARADIT PROVINCE. THESIS ADVISOR : ASSOC.PROF.MAYUREE VERAPRASERT. 127
pp.

To study the cultural development of ancient communities at Phichai and how the ancient people used the land inside Phichai, the structure of city wall and moat, religion and the relation with the other cities outside.

For the studying, I surveyed the space both inside and outside and excavated for 2 pits and 1 pit at the city wall. After that, I studied all archaeological evidences with the historical evidences to analyze the problem.

The important evidences from Phichai ancient town as Sungkalok wares from Koh Noi, Koh Yang and Sukkhotai kilns, Chinese celadon in Yuan, Ming and Ching dynasties, the pagoda in Sukkhotai period at Mahathat temple, Large Buddha image (Luang Por To Buddha) from Na Mahathat temple and the other Buddhas.

Form analyzing all archaeological evidences, the developed time of Phichai town was in 14-19 A.D., being divided to be 3 times. The first one was before building the wall in Sukkhotai to Ayutthaya periods. The people used the western side of the town near river for living. The second one was in Ayutthaya period. The people in this time expanded the town to eastern side and built the wall and the moat . The Phichai town was governed by Praya, being the third level town in Ayutthaya period. The last one was in Thonburi to early Ratthanagodin periods.

There were 2 layers of the city wall and the moat. The city wall was built from soil, from the moat.

There were the relational traces with Phisanulok, Sukkhotai and Srisutchanalai.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจากความช่วยเหลือของบุคคลต่อไปนี้

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ(ที่ปรึกษาปัจจุบัน)และศาสตราจารย์
สายันต์ไพรัชญจักร(ที่ปรึกษาเก่า) ที่กรุณารับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำ แนวคิด
กระบวนการทำงานและให้คำปรึกษาทุกๆ ด้านตลอดเวลาที่ได้ศึกษาอยู่

ขอขอบคุณสำนักศิลปากรที่6 สุโขทัย ที่สนับสนุนทุนวิจัย อุปกรณ์และข้อมูลเบื้องต้น
สำหรับงานวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา ภาชีวะ,
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิ้นชัย กระบวนแสงอาจารย์พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์ อาจารย์ ดร.ปวิรรต ธรรม
ปริหาร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เขาวลิต ขาวเขียว รองศาสตราจารย์ ศรีสักร วิลลิโกดม, อาจารย์นุช
นงาค์ ชุมดี, อาจารย์สุสดี รอดเจริญ อาจารย์สาลินี มานะกิจ, อาจารย์ปวีณา บุหระ

ขอขอบคุณ คุณอนันต์ ชูโชติ, คุณรัตติยา ไชยวงศ์, คุณหนึ่งผไท ลิ้มศรีเพชร, คุณวรพจน์
หิรัณยวุฒิกุล, คุณสายกลาง จินดาสุ, คุณภาณุวัฒน์ เอื้อสามาลัย, คุณพิมพ์ชนก พงษ์เกษตร์กรรม
สำหรับคำแนะนำในการทำงานและช่วยเหลือในด้านการทำงานทุกๆ อย่าง

ขอขอบคุณ คุณบัณฑิต สมประสงค์ ที่ให้การช่วยเหลือและชี้แนะตลอดเวลาในการนำ
ดินเข้าห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ และขอบคุณคุณสันต์ ไทยานนน์คุณเกณพริษฐ์ พัฒธิชน
โชติภาทิน, คุณธีระนันท์ วิชัยดิษฐ, คุณสิทธิธารถ ศรีโคตร, คุณประพิน ทักยิณ, คุณวงศกร ระ
โหลฐาน สำหรับความช่วยเหลือตลอดเวลาทำการทดลอง

ขอขอบคุณ อาจารย์วรพรรณ สุวรรณชื่น, นายประเทือง เป็งแก้ว, นายธีระพงษ์ จีวะสังข์
และลูกหลานพระยาพิชัยทุกท่านที่ให้การช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกตลอดเวลาทำการวิจัย

ขอขอบคุณ คุณสมหวัง พ่วงบางโพธิ์ นายอำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิษฐ์คุณพรหมมิน
บุญเลี้ยง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิษฐ์คุณประสิทธิ์ วิทย์
วิสุทธิ ผู้ใหญ่บ้านหมู่2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิษฐ์ ที่คอยอำนวยความสะดวกและให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ในระหว่างการทำงาน

ขอบคุณ คุณสิทธิธารถ ศรีโคตร, คุณประพิน ทักยิณ, คุณณพพล อินทัททิม, คุณอนน
ฤทธิ์ อมรชัยพิพัฒน์ ที่ได้เสียหยาดเหงื่อแรงกายในการช่วยเหลือรวมทั้งเพื่อน โบราณคดีสมัย
ประวัติศาสตร์50 ทุกท่านที่คอยให้กำลังใจตลอดระยะเวลาการทำงาน

ขอบคุณพ่อและแม่ ที่คอยให้กำลังใจและให้คำแนะนำที่ดีตลอดเวลา

ขอบคุณ คุณฐณวดี วงศ์สังข์และครอบครัว สำหรับกำลังใจและแรงใจที่มีให้ตลอดมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนผัง.....	ฏ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของงานวิจัย.....	3
ขอบเขตของงานวิจัย.....	4
สมมติฐานของงานวิจัย.....	4
ผลที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	4
วิธีดำเนินงานวิจัย.....	4
ข้อจำกัดของงานวิจัย.....	5
2 เมืองโบราณพิชัย.....	6
ที่ตั้ง.....	6
สภาพทั่วไป.....	9
การศึกษาที่ผ่านมาในอดีต.....	10
หลักฐานทางประวัติศาสตร์.....	11
หลักฐานทางโบราณคดี.....	16
3 การดำเนินงานทางโบราณคดี.....	17
การสำรวจ.....	17
พิพิธภัณฑ์บ้านเกิดพระยาพิชัยดาบหัก.....	17
ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอพิชัย.....	19
วัดหน้าพระธาตุ.....	23
พระปรางค์.....	27

บทที่	หน้า
วัดเสมา.....	34
เนินปราสาท.....	36
วัดกุฎีทอง.....	40
วัดมหาธาตุ.....	45
วัดโพธาราม.....	47
กำแพงเมือง.....	48
คูเมือง.....	53
การขุดค้น.....	55
หลุมขุดค้นที่ 1.....	58
ผลการขุดค้น.....	59
หลุมขุดค้นที่ 2.....	63
ผลการขุดค้น.....	64
หลุมขุดตรวจกำแพงเมือง.....	68
ผลการขุดตรวจ.....	69
4 โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี.....	73
โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 1 (TP1).....	74
ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ.....	74
ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ.....	74
โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 2 (TP2).....	80
ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ.....	80
ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ.....	85
โบราณวัตถุอื่นๆ.....	100
5 ผลการศึกษาวิเคราะห์เมืองโบราณพิชัย.....	104
พัฒนาการของเมืองโบราณพิชัย.....	104
ข้อมูลจากหลักฐานเอกสาร.....	104
ข้อมูลจากหลักฐาน โบราณคดี.....	105
ลำดับพัฒนาการของเมืองโบราณพิชัย.....	112
ศาสนาและคติความเชื่อ.....	113

บทที่	หน้า
กำแพงเมืองและคูเมือง.....	114
ความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก.....	116
6 บทสรุป.....	120
ข้อเสนอแนะ	122
บรรณานุกรม.....	123
ประวัติผู้วิจัย.....	127

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	สรุปผลการปฏิบัติงานวิเคราะห์เนื้อดินหลุมชุดคันที่1	62
2	สรุปผลการปฏิบัติงานวิเคราะห์เนื้อดินหลุมชุดคันที่2	67
3	สรุปผลการปฏิบัติงานวิเคราะห์เนื้อดินหลุมชุดตรวจกำแพงเมือง.....	72
4	สรุปการวิเคราะห์ลำดับอายุสมัยของชั้นทับถมทางโบราณคดีหลุมชุดคันที่.....	80
5	สรุปการวิเคราะห์ลำดับอายุสมัยของชั้นทับถมทางโบราณคดีหลุมชุดคันที่.....	102
6	สรุปเปรียบเทียบภาชนะดินเผาที่พบจากหลุมชุดคัน.....	103
7	สรุปลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เมืองโบราณพิชัย.....	104
8	เปรียบเทียบชั้นวัฒนธรรมของหลุมชุดคัน.....	105
9	แสดงลำดับพัฒนาการของเมืองโบราณพิชัยโดยการเปรียบเทียบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี.....	110

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณพิชัย.....	7
2 สภาพพื้นที่ทำการเกษตรภายในตัวเมือง.....	9
3 ชิ้นส่วนประติมากรรมศิลาแลง.....	18
4 ชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม.....	19
5 พระพุทธรูปหินทรายประทับยืน.....	20
6 พระพุทธรูปสำริดประทับนั่ง.....	20
7 เศียรพระพุทธรูป.....	21
8 พระพุทธรูปปางมารวิชัย.....	21
9 เครื่องถ้วยจีนลายคราม ไม่ระบุสถานที่พบ.....	22
10 พานสังคโลกเคลือบเขียว จากแหล่งเตาศรีสังขาลย์ ไม่ระบุสถานที่พบ.....	22
11 ชิ้นส่วนประติมากรรมสังคโลก.....	23
12 บันไดศิลาแลงในอดีตเคยเป็นตลิ่งของแม่น้ำ น่าน.....	25
13 พระพิมพ์ทองคำ.....	26
14 สภาพโดยรอบของเนินโบราณสถาน "พระปรารักษ์"	29
15 สภาพบนเนินดินของพระปรารักษ์.....	30
16 บริเวณขนาบทางด้านทิศเหนือขององค์ปรารักษ์.....	30
17 โพรงขนาดใหญ่ที่เกิดจากการลักลอบขุดหาของเก่า.....	31
18 นิ้วพระหัตถ์ปูนปั้น.....	32
19 ชิ้นส่วนประติมากรรมปูนปั้น.....	32
20 เม็ดพระศกปูนปั้น.....	33
21 สภาพของเนินโบราณสถานวัดเสมา.....	35
22 เนินโบราณสถานวัดเสมา ก่อด้วยอิฐผสมแลง.....	36
23 สภาพโดยรอบเนินปราสาท.....	38
24 กองอิฐที่ปรากฏบนเนินปราสาท	39
25 เสาศิลาแลงแปดเหลี่ยมบริเวณเนินปราสาท.....	39
26 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดกุฎีทอง.....	40
27 เนินเจดีย์วัดกุฎีทอง.....	41

ภาพที่	หน้า
28 ร่องรอยส่วนของฐานเจดีย์ที่ยังคงเหลืออยู่.....	42
29 รูสำหรับเสียบข้อไม้ที่ยังปรากฏอยู่บนเสาศิลาแลง.....	43
30 เสาศิลาแลงแปดเหลี่ยมขนาดใหญ่.....	43
31 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยที่พบที่วัดกุฎีทอง.....	44
32 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดมหาธาตุ.....	45
33 เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง วัดมหาธาตุ.....	46
34 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดโพธาราม.....	47
35 เจดีย์วัดโพธาราม.....	48
36 กำแพงเมืองทางด้านทิศใต้.....	49
37 กำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก.....	50
38 ป้อมทางด้านทิศเหนือ.....	52
39 ป้อมด้านทิศตะวันออก.....	52
40 ร่องรอยของคูเมืองที่ล้อมรอบเนินดินด้านทิศใต้	53
41 คูเมืองด้านทิศใต้.....	54
42 คูเมืองด้านทิศเหนือฝั่งตะวันตกของคูปราสาท.....	54
43 ทำการตรวจชั้นดินทางโบราณคดีด้วยหัวเจาะ(Auger)	58
44 สภาพทั่วไปก่อนการขุดค้นของหลุมขุดค้นที่	59
45 หลุมขุดค้นที่ 1	60
46 สภาพทั่วไปก่อนการขุดค้นของหลุมขุดค้นที่	63
47 หลุมขุดค้นที่ 2	65
48 สภาพทั่วไปของกำแพงเมืองพิชัยขณะทำการปรับสภาพพื้นผิวก่อนการขุดตรวจ.....	68
49 หลุมขุดตรวจกำแพงเมืองพิชัย.....	70
50 เศษเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง.....	74
51 ชามสังคโลกเคลือบขาวผลิตจากแหล่งเตาป่ายาง.....	75
52 เศษภาชนะดินเผาเคลือบน้ำตาล.....	76
53 ชิ้นส่วนก้นกระปุกเคลือบขาว.....	76
54 เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งตกแต่งด้วยลายขูด.....	76
55 ชิ้นส่วนไหเนื้อแกร่งไม่เคลือบ.....	77

ภาพที่		หน้า
56	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง.....	78
57	ชิ้นส่วนหม้อทะนน.....	78
58	ปากภาชนะดินเผาเนื้อดิน.....	79
59	เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินลายกดประทับ.....	79
60	เศษฝาตลับเคลือบขาว.....	80
61	ชิ้นส่วนถ้วยเคลือบเขียวสมัยราชวงศ์หยวน.....	81
62	ชิ้นส่วนจานเคลือบเขียวสมัยราชวงศ์หยวน.....	82
63	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง.....	82
64	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง.....	83
65	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง.....	84
66	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์ชิง.....	84
67	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์ชิง.....	84
68	ชิ้นส่วนจานเซาะร่องเคลือบเขียวแบบเซลิ้ง.....	85
69	ชิ้นส่วนจานสังคโลกเคลือบเขียวแบบเซลิ้ง.....	86
70	ชิ้นส่วนจานสังคโลกเคลือบเขียวเซลิ้ง.....	86
71	ชิ้นส่วนไหเคลือบเขียว.....	86
72	ชิ้นส่วนไหดินเผาเคลือบเขียว ตกแต่งด้วยลายเซาะร่อง.....	87
73	ชิ้นส่วนไหเคลือบเขียว ตกแต่งด้วยลายปั้นแปะเป็นหูขนาดเล็ก.....	87
74	กระปุกสองหูเคลือบเขียว.....	88
75	เศษภาชนะดินเผาเคลือบน้ำตาล.....	88
76	ชิ้นส่วนสังคโลกเคลือบเขียว.....	90
77	ชิ้นส่วนสังคโลกเคลือบเขียว.....	90
78	ชิ้นส่วนชามสังคโลกเคลือบเขียวตกแต่งด้วยลายดอกบัว.....	91
79	ชิ้นส่วนปากถ้วยสังคโลก.....	92
80	เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบใส.....	92
81	ชิ้นส่วนฝาภาชนะดินเผาเขียนสีน้ำตาลได้เคลือบใส.....	92
82	ชิ้นส่วนฝาภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบ.....	93
83	ชิ้นส่วนฝาภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบ.....	93

ภาพที่	หน้า
84	ขึ้นส่วนภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบ..... 93
85	เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบ..... 94
86	เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบเป็นลายจักร..... 95
87	เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบเขียวเป็นลายดอกไม้ได้เคลือบเขียว..... 95
88	ขึ้นส่วนครกเนื้อแกร่งไม่เคลือบ..... 96
89	ขึ้นส่วนก้นครกเนื้อแกร่งไม่เคลือบ..... 96
90	ขึ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินประเภทหม้อทะน..... 97
91	ขึ้นส่วนฝาภาชนะเนื้อดินแบบคว่ำ..... 98
92	ฝาภาชนะแบบหางยี่เนื้อดินละเอียด..... 98
93	เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินขัดมัน..... 98
94	ก้นภาชนะดินเผาเนื้อดิน..... 99
95	ภาชนะดินเผาขนาดเล็ก..... 99
96	เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินรมดำด้านใน..... 100
97	พระพิมพ์ดินเผา พบในชั้นดินที่..... 101
98	ก้อนโลหะ (เหล็ก)..... 101
99	พระพุทธรูปที่พบที่วัดกุฎีทอง จังหวัดอุดรธานี..... 106
100	พระพิมพ์พบที่วัดหน้าพระธาตุ..... 107
101	เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองวัดมหาธาตุ อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรธานี..... 108
102	ชุดฐานสิงห์ของเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ..... 109
103	ชุดฐานสิงห์ชั้นฐานฐานของเจดีย์ยังไม่ได้รับการขุดแต่ง..... 109
104	เปรียบเทียบผังชั้นดินทางโบราณคดีระหว่างหลุมขุดตรวจกำแพงเมืองกับหลุมขุดค้นที่..... 115
105	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงติดต่อระหว่างเมืองพิชัยกับเมืองในกลุ่มน้ำน่าน..... 117
106	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงเส้นทางคลองคอรุมเชื่อมระหว่างแม่น้ำน่านกับแม่น้ำยม.... 118

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่		หน้า
1	แผนผังเมืองโบราณพิชัย.....	8
2	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดหน้าพระธาตุ.....	24
3	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของพระปรางค์.....	28
4	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดเสมา.....	34
5	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของเนินปราสาท.....	37
6	แสดงตำแหน่งเนินดิน.....	51
7	แสดงตำแหน่งของหลุมขุดค้น.....	57
8	ผังชั้นดินของหลุมขุดค้นที่.....	61
9	ผังชั้นดินของหลุมขุดค้นที่.....	66
10	ผังชั้นดินของหลุมขุดตรวจกำแพงเมือง.....	71

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

เมืองโบราณพิชัย ตั้งอยู่ในเขตบ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ และอยู่ห่างจากตัวเมืองอุตรดิตถ์ลงมาทางทิศใต้ประมาณ 38 กิโลเมตร¹ อยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำน่านฝั่งเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดประมาณ 1,000 x 900 เมตร มีกำแพงเมืองสองชั้นและมีคูน้ำอีกหนึ่งชั้นระหว่างกำแพงเมืองชั้นที่หนึ่งกับกำแพงเมืองชั้นที่สองปรากฏว่ามีเนินดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอยู่กลางคูน้ำ ทั้งสี่ทิศของเมือง

เมืองโบราณพิชัยปรากฏชื่อในเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เก่าที่สุดเท่าที่มีค้นพบในปัจจุบันคือ ในพระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ ว่า “ศักราช 852 จอศก แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิชัย”³

ชื่อเมืองพิชัยปรากฏในพงสาวดารเหนือว่า “พระยาโคตรบองเทวราชอพยพจากอโยธยาด้วยพายัพแพ่แก่อริราชศัตรู ขึ้นมาสร้างราชธานีใหม่เป็นเมืองพิชัยปัจจุบัน โปรดให้ราชโอรสองค์ใหญ่ชื่อเจ้าไวยกษา ขึ้นมาสร้างเมืองพิชัยขึ้นเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศเหนือ

¹ วาทีณี คุ่มแสง, “การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำน่านตอนล่างในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 53.

² ศรีศักร วัลลิโภดม, เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), 115.

³ พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ, พิมพ์ครั้งที่ 20 (สุโขทัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2549), 25.

⁴ “พระราชพงสาวดารเหนือ,” ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 106.

นอกจากนี้เมืองพิชัยยังได้ปรากฏชื่อในพระราชพงสาวดารเมื่อครั้งแรกสร้างกรุงศรีอยุธยาว่าเมืองพิชัยเป็นหนึ่งใน 16 หัวเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา

บทบาทของเมืองพิชัยในสมัยอยุธยาเมืองพิชัยมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นตรีและเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยาในการทำสงครามกับทางพม่าและล้านนา ซึ่งในการศึกกับพม่าในสมัยพระมหาจักรพรรดิและพระมหาธรรมราชา เมืองพิชัยก็ได้เป็นเมืองที่มีบทบาทในการรบ และในการแปรพักตร์จากกรุงศรีอยุธยาไปขึ้นต่อพม่าด้วย

บทบาทของเมืองพิชัยในสมัยธนบุรี มีฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งในสมัยธนบุรีนี้เอง ที่พม่าจะยกทัพไปตีเมืองหลวงพระบางผ่านมาทางเมืองพิชัยจึงได้เข้าตีเมืองพิชัยสองครั้งทำให้เกิดวีรกรรมของพระยาสิทธิราชเดโชหรือที่รู้จักกันว่าพระยาพิชัยดาบหัก

บทบาทของเมืองพิชัยในสมัยรัตนโกสินทร์ เมืองพิชัยได้เป็นเมืองสำคัญจากเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ ได้กวาดต้อนผู้คนกลุ่มลาวเวียงจันทน์มาอยู่ที่พิชัยทำให้เมืองมีขนาดใหญ่ขึ้น จนได้รับการยกเป็นหัวเมืองชั้นโทในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองพิชัยได้เริ่มโรยราลงเนื่องจากการที่แม่น้ำน่านได้เปลี่ยนเส้นทางเดิน ทำให้บริเวณที่น้ำของเมืองพิชัยได้กลายเป็นชายหาดเรือสินค้าขนาดใหญ่จึงไม่สามารถเข้าเทียบได้ ประกอบกับการเจริญขึ้นของชุมชนบางโพ ท่าอิฐ ที่เป็นจุดสิ้นสุดของการเดินทางในเส้นทางน้ำ เนื่องจากเหนือบางโพ ท่าอิฐขึ้นไปสภาพภูมิประเทศจะเป็นภูเขา แม่น้ำน่านจะเป็นเกาะแก่งมากมาย ไม่สามารถเดินเรือขึ้นไปอีกได้ บรรดาพ่อค้าจึงได้ขนถ่ายสินค้าจากเส้นทางน้ำ ขึ้นมาเป็นทางบกแทน และบรรดาพ่อค้าที่เดินทางมาจากเมืองเหนือก็จะมาเปลี่ยนเส้นทางเป็นทางน้ำ ที่บางโพ ท่าอิฐด้วยเช่นกัน ทำให้บริเวณบ้านบางโพ ท่าอิฐ กลายเป็นแหล่งชุมชนของพ่อค้าจากทางภาคเหนือและภาคกลางได้แลกเปลี่ยนสินค้ากัน ทำให้ผู้คนจากเมืองต่างๆ ได้เริ่มเข้ามาอาศัยในชุมชนแห่งนี้ จนชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นมาก จนในที่สุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้โปรดให้ยกกระดับบางโพ ท่าอิฐ จากกระดับหมู่บ้านเป็นอำเภอแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น

⁵ “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม),” ใน ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 2, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 213.

อุตรดิตถ์ซึ่งมีความหมายว่า ท่าน้ำ เมืองเหนือ ต่อมาจึงได้ยกระดับเป็นจังหวัด เมืองพิชัยจึงได้หมดความสำคัญลงไปเป็นเพียงอำเภอขนาดเล็ก

การสำรวจทางโบราณคดีโดย อ.มานิต วัลลิโภดม ได้เดินทางไปสำรวจในตัวเมืองโบราณพิชัยแล้วพบเนินดินอยู่ 12 แห่ง ซึ่งก็สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเนินโบราณสถาน⁶

อย่างไรก็ตามการศึกษาทางด้านโบราณคดีที่ผ่านมานั้นยังไม่เคยมีการขุดค้นทางโบราณคดีมาก่อน นอกจากกรมศิลปากรได้มาสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถานโดยที่ยังไม่ได้มีการกำหนดขอบเขตรวมทั้งได้มีการสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลศึกษาวิจัยทางโบราณคดีมาแล้วหลายครั้ง ประกอบด้วย การศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัยของ อ.ศรีศักร วัลลิโภดม การสำรวจเพื่อศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองอุตรดิตถ์ของ อหวน พันธุพันธุ์ การสำรวจเพื่อทำการวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำ น่านตอนล่างในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 ของคุณวาทินี คุ่มแสง ซึ่งทั้งหมดเป็นเพียงข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเท่านั้น จึงน่าจะมีการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกจากหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้น เพื่อนำไปประกอบกับข้อมูลที่ได้จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ และนำมาซึ่งข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของเมืองโบราณพิชัยแห่งนี้ต่อไป

ผลจากการศึกษาเมืองโบราณพิชัย น่าจะช่วยให้คำตอบเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเมืองโบราณลุ่มแม่น้ำ น่านในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์และพิษณุโลก และเมืองโบราณในลุ่มแม่น้ำ ยมในจังหวัดสุโขทัยได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของเมืองโบราณพิชัย
2. เพื่อศึกษารูปแบบและเทคนิคการสร้างกำแพงเมืองและคูน้ำของเมืองโบราณพิชัย
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณรอบ

⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า, พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2508), 35-37.

⁷ อหวน พันธุพันธุ์, *อุตรดิตถ์ของเรา* (พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลก, 2521), 59.

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตทางด้านพื้นที่ ศึกษาพื้นที่บริเวณเมืองโบราณพิชัย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
2. ขอบเขตทางด้านระยะเวลา ศึกษาเมืองโบราณพิชัยจนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24
3. ขอบเขตประเด็นของการศึกษา ศึกษาเมืองโบราณพิชัยในประเด็นเรื่องของการพัฒนา การสร้างกำแพงเมืองและคูน้ำ และความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบ

สมมติฐานของการวิจัย

เมืองโบราณพิชัย น่าจะเป็นชุมชนที่เคยมีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 ร่วมสมัยกับเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย หลักฐานทางโบราณคดีที่สำรวจพบเป็นเครื่องสังคโลกจากแหล่งเตาสีสัณดาลีและเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ผลที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทราบถึงพัฒนาการของเมืองโบราณพิชัย
2. ทราบถึงรูปแบบและเทคนิคของการสร้างคูน้ำ และกำแพงเมืองของเมืองโบราณพิชัย
3. ทราบถึงความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณโดยรอบ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล
 - 1.1. เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเมืองโบราณพิชัยเช่น จารึก พงสาวดาร ตำนาน แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ และแผนผังต่างๆ
 - 1.2. สำรวจและเก็บข้อมูลโบราณวัตถุและโบราณสถานที่ปรากฏอยู่ทั้งภายในและภายนอกเมืองโบราณพิชัย
 - 1.3. ทำการขุดค้นทางโบราณคดี
2. ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล
 - 2.1. จัดจำแนกประเภทของหลักฐานที่ได้จากการขุดค้น
3. ขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล
 - 3.1. ศึกษาอายุสมัยและความต่อเนื่องของการใช้พื้นที่ในเมืองโบราณพิชัย
 - 3.2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองโบราณพิชัยกับเมืองโบราณโดยรอบ

ข้อจำกัดของงานวิจัย

1. ข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ พื้นที่ใช้ในการศึกษาวิจัยจะเป็นพื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นหลักฐานส่วนใหญ่อาจจะถูกทำลายไป จึงเป็นอุปสรรคต่อการเลือกพื้นที่เก็บข้อมูล เนื่องจากอาจจะทำให้ได้หลักฐานที่ไม่สมบูรณ์ครบถ้วน

2. ข้อจำกัดทางด้านงบประมาณสำหรับการวิจัยที่มีจำกัดจึงสามารถขุดค้นเพียง หลุม ถือว่าพื้นที่ในการศึกษาวิจัยน้อยมากเมื่อเทียบกับขนาดของเมือง ดังนั้นหากได้มีการศึกษาและขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองพิชัยต่อไปในอนาคตก็อาจจะทำให้พบข้อมูลใหม่ที่จะนำมาหักล้างหรือส่งเสริมงานวิจัยชิ้นนี้ได้

บทที่ 2

เมืองโบราณพิชัย

ที่ตั้ง

เมืองโบราณพิชัย ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัด
อุตรดิตถ์ พิกัดทางภูมิศาสตร์คือ ละติจูด 17 องศา 18 ลิปดา 06 ฟลิปดา เหนือ ลองจิจูด 100 องศา 05
ลิปดา 03 ฟลิปดา ตะวันออก พิกัดฉาก (UTM) 615200 1913100 เหนือ¹

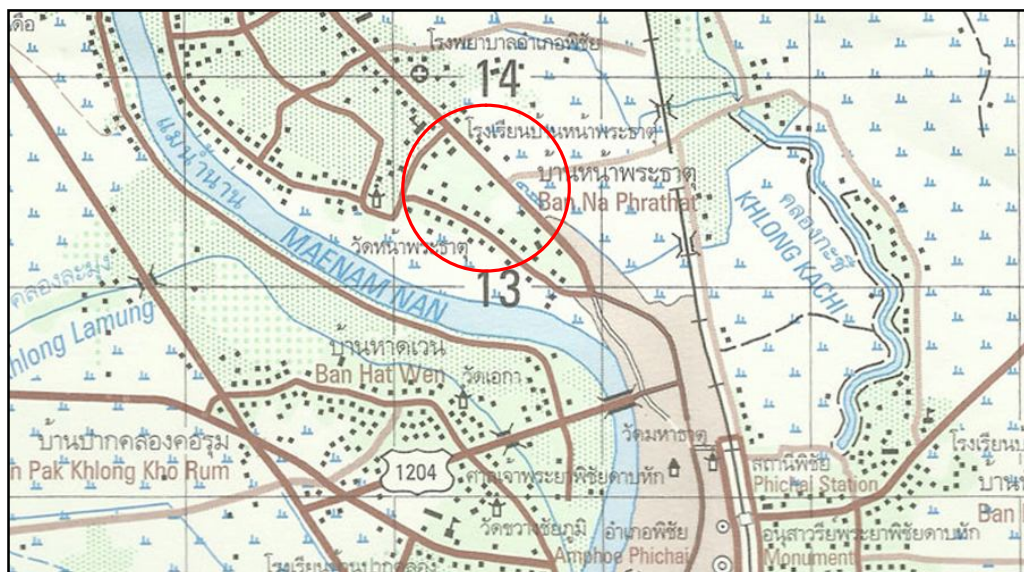
มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับพื้นที่ บ้านท่าดินแดง ตำบลไร่ฮ้อย อำเภอพิชัย

ทิศตะวันออก ติดกับพื้นที่ หมู่ 7 บ้านคลองกะชี ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย

ทิศใต้ ติดกับพื้นที่ หมู่ 3 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย

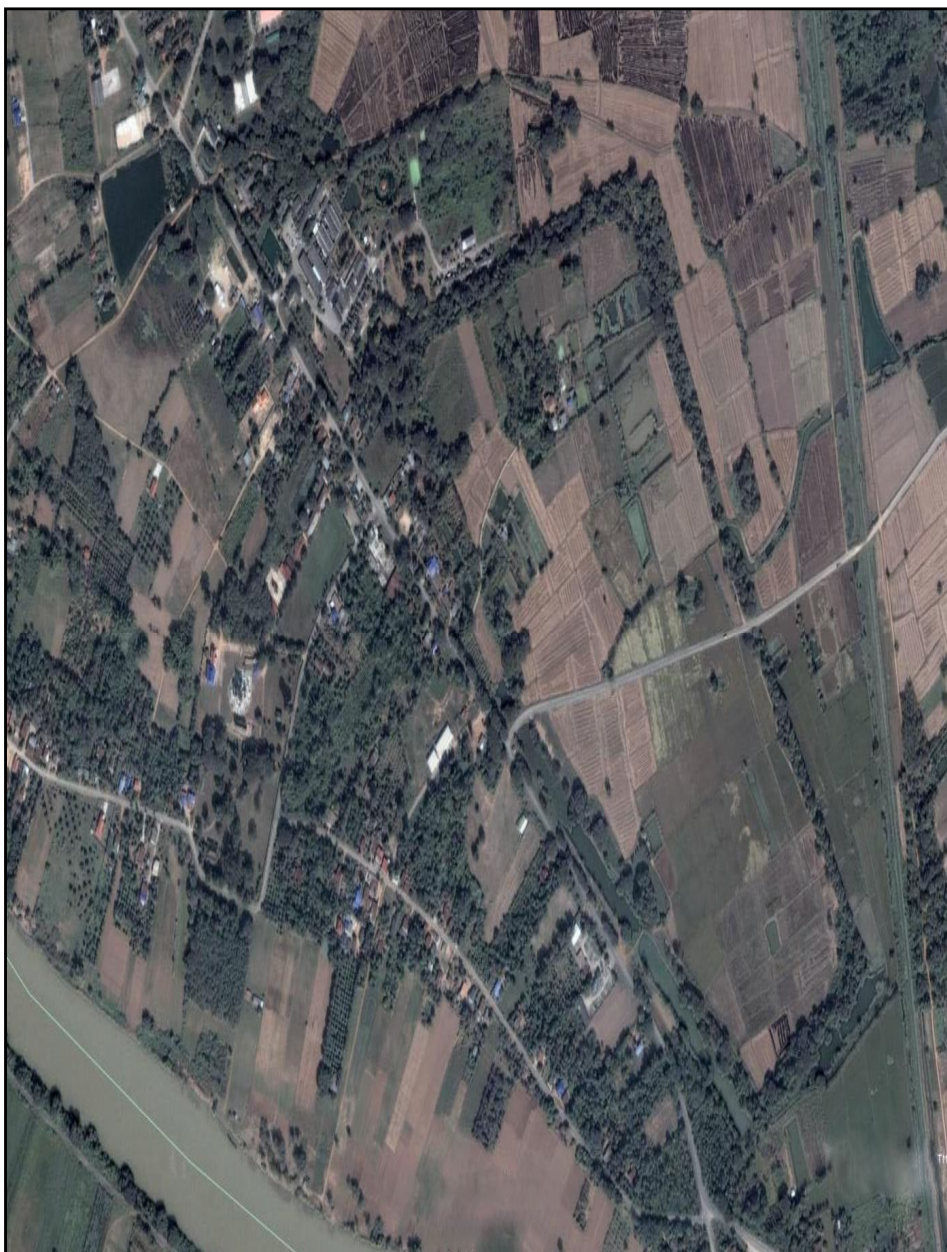
ทิศตะวันตก ติดกับ แม่น้ำน่าน

แผนที่ที่ 1 แผนที่ทหารแสดงที่ตั้งเมืองพิชัย

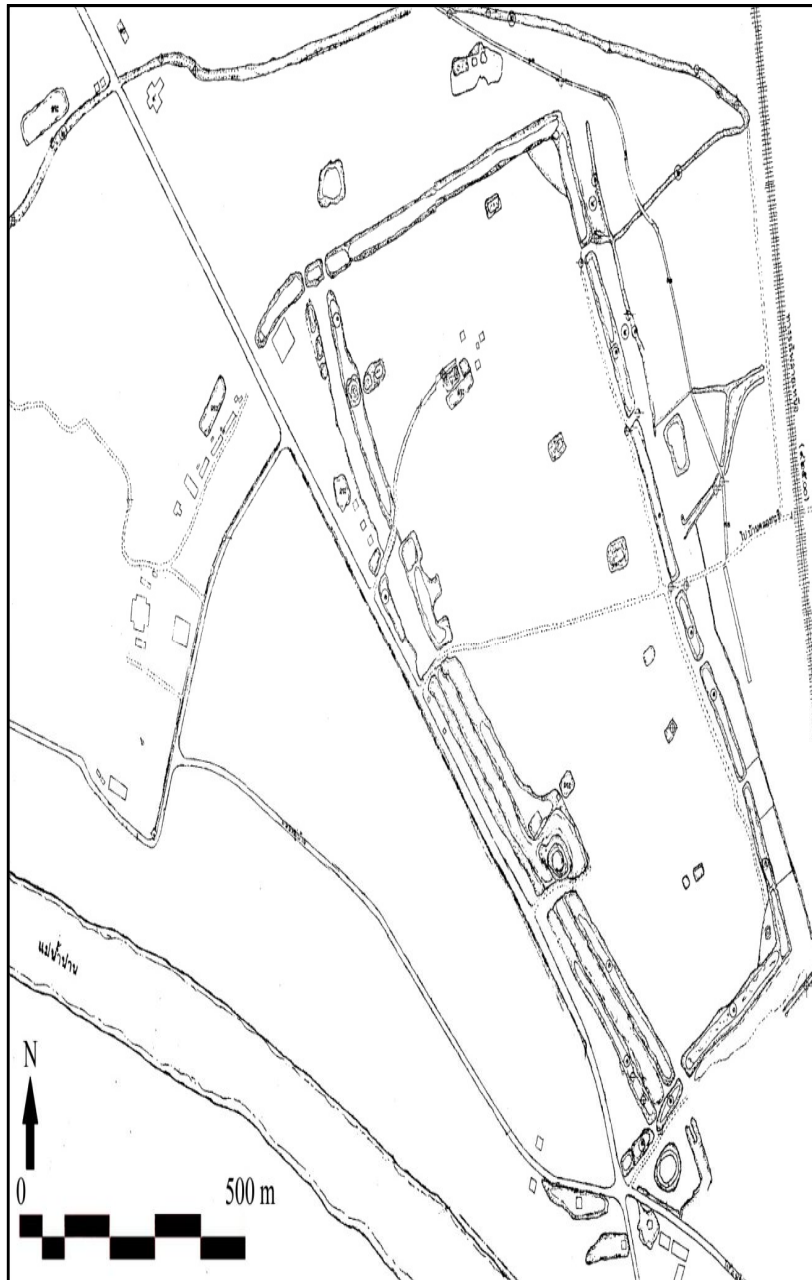
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, อำเภอพิชัย, ระวาง 5043 IV, แผนที่ประเทศไทย ลำดับชุด L7017, 2539,
มาตราส่วน 1: 50,000.

¹ กรมแผนที่ทหาร, อำเภอพิชัย, ระวาง 5043 IV, แผนที่ประเทศไทย ลำดับชุด L7017,
2539, มาตราส่วน 1: 50,000.

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณพิชัย

ที่มา: Google map, accessed October 28, 2011, available from <http://maps.google.co.th>

แผนผังที่ 1 แผนผังเมืองโบราณพิชัย

ที่มา: ดัดแปลงจาก กรมศิลปากร, "ผังบริเวณเมืองพิชัย หมู่ 1, 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 22 กุมภาพันธ์ 2542.

สภาพทั่วไป

เมืองโบราณพิชัย ตั้งอยู่ริมที่ราบลุ่มทางฝั่งทิศตะวันออกของแม่น้ำ น่าน โดยกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกอยู่ติดกับแม่น้ำ น่าน ลักษณะของตัวเมืองโบราณพิชัย ลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดประมาณ 1,000 x 600 เมตร ตัวเมืองโบราณพิชัยในปัจจุบันได้มีถนนสายพิชัย-ตรอน แบ่งเมืองออกเป็นสองฝั่ง เมืองฝั่งตะวันตกได้ถูกชาวบ้านจับจองและออกโฉนดสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ส่วนทางด้านตะวันออกเป็นเขตพื้นที่ที่ได้รับการประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478 เป็นโบราณสถานประเภทชุมชนโบราณ² ดังนั้นเมืองพิชัยทางด้านทิศตะวันออกจึงไม่สามารถออกโฉนดที่ดินได้ แต่ปัจจุบันก็ได้มีชาวบ้านขอเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์เพื่อใช้พื้นที่ทำเกษตรกรรมจนเต็มพื้นที่เมือง

ภาพที่ 2 สภาพพื้นที่ทำการเกษตรภายในตัวเมือง

² กรมศิลปากร, ทะเบียนโบราณวัตถุสถานที่ราชอาณาจักร (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2516), 217.

การศึกษาที่ผ่านมาในอดีต

เมืองโบราณพิชัย เป็นเมืองที่ยังไม่เคยมีการขุดค้นทางโบราณคดีมาก่อน ดังนั้น การศึกษาทางโบราณคดีเกี่ยวกับเมืองโบราณพิชัยในอดีตที่ผ่านมา นั้น จะเป็นการศึกษาโดยใช้ ข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลจากโบราณสถานและโบราณวัตถุ โดยมีผลงานการศึกษาดังนี้

อุตรดิตถ์ของเรา³ โดย หวน พันธุพันธุ์ ได้จัดทำโครงการสำรวจข้อมูลของจังหวัด พิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับภาษา ประวัติศาสตร์ ศิลปะและ โบราณคดี โดยมหาวิทยาลัยนเรศวร (เมื่อครั้งเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก) รวบรวมข้อมูลของอำเภอพิชัย เช่น สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และข้อมูลการสำรวจวัดสำคัญ ที่มีการใช้งานในปัจจุบันและวัดที่ไม่ปรากฏการใช้งานในปัจจุบัน ในปีพุทธศักราช 2521

เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย⁴ โดย ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเมือง โบราณที่มีร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่มีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักร สุโขทัย และได้ดำเนินการสำรวจภายในเมืองพิชัยพบหลักฐานทางโบราณคดีเช่น เครื่องสังคโลก จากแหล่งเตาในจังหวัดสุโขทัยและเศษภาชนะดินเผาจากประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง เมื่อปี พุทธศักราช 2530

พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำน่านตอนล่างในช่วงก่อน พุทธศตวรรษที่ 24⁵ โดย วาทีณี คุ่มแสง วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัย ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ทำการสำรวจในบริเวณเมืองโบราณพิชัยและพบหลักฐาน เช่น เศษเครื่องถ้วยจีน ชิ้นส่วนไหปากแคบ เศษภาชนะดินเผาสังคโลก ชิ้นส่วนพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ และเม็ดพระศกปูนปั้น เป็นต้น เมื่อปีพุทธศักราช 2548

ในปีพุทธศักราช 2542 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 สุโขทัย (ในขณะนั้น) ได้ทำการสำรวจเพื่อทำผังเมืองโบราณพิชัยเพื่อแสดงพื้นที่เขตโบราณสถานและพื้นที่

³ หวน พันธุพันธุ์. อุตรดิตถ์ของเรา (พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2521), 61-64.

⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม. เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: เมือง โบราณ, 2552), 115.

⁵ วาทีณี คุ่มแสง, “การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณบริเวณลุ่ม แม่น้ำน่านตอนล่างในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2546), 53-54.

ที่ได้รับการออกโฉนด โดยได้สำรวจทั้งตัวกำแพงเมืองและเนินโบราณสถานที่ยังเหลือร่องรอยบริเวณตัวเมืองโบราณ พบเนินโบราณสถานจำนวน 13 เนิน เป็นโบราณสถานที่ยังมีการใช้งานอยู่เพียงแห่งเดียวคือวัดหน้าพระธาตุ ทางด้านทิศเหนือของเมือง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์

เมืองโบราณพิชัยได้ถูกกล่าวถึงในเอกสารทางประวัติศาสตร์ พงสาวดารและบันทึกความทรงจำ แต่ไม่ปรากฏชื่อของเมืองพิชัยอยู่ในหลักฐานประเภทจารึก เอกสารทางประวัติศาสตร์ ที่กล่าวถึงเมืองพิชัยมีดังนี้

พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ⁶ เป็นพระราชพงสาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เขียนขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อปีพุทธศักราช 2223 เป็นพระราชพงสาวดารที่ได้รับการยอมรับว่าบันทึกเรื่องราวและศักราชได้ถูกต้องที่สุด ได้กล่าวถึงเมืองพิชัยว่า “ศักราช 852 จอศก (พ.ศ. 2033) แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิไชย” ซึ่งก็ตรงกับสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 ภายหลังจากการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ 2 ปี

พระอัยการตำแหน่งนาหัวเมืองฉบับอยุธยา⁷ สันนิษฐานว่าจะเป็นเอกสารเก่าแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ได้อธิบายเกี่ยวกับทำเนียบหัวเมืองฝ่ายเหนือและโครงสร้างการจัดการหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งปรากฏชื่อของเมืองพิชัยเป็นหัวเมืองชั้นตรี มีออกญาศรีสุริยราชาไชย อภัยพิริยบรากรมพาหุ เป็นออกญาพิไชย ศักดินา 5,000 ไร่ มีเมืองบางโพและเมืองฝางเป็นเมืองขึ้น

⁶ กรมศิลปากร, "ผังบริเวณเมืองพิชัย หมู่ 1, 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์," 22 กุมภาพันธ์ 2542.

⁷ พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ, พิมพ์ครั้งที่ 20 (สุโขทัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2549), 25.

⁸ วินัย พงศรีเพียร, บรรณาธิการ, ศรีขไมยาจารย์ พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร และ ศาสตราจารย์ วิสูตร บุญยกุล เนื่องในโอกาสมีอายุครบ 84 ปี ใน พ.ศ. 2546 (กรุงเทพฯ: เฟื่องฟ้า, 2546), 333 – 352, อ้างถึงใน วีรวัลย์ งามสันติกุล, บรรณาธิการ, พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ เสรเมียร ฟาน พลิต และผลงานคัดสรร พลตรี หม่อมราชวงศ์ สุภวัณย์ เกษมศรี นักประวัติศาสตร์อาวุโสดีเด่น (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 2552), 105.

จดหมายเหตุของโยสต์ สเคาเติน⁹ ผู้จัดการบริษัทการค้าของฮอลันดาผู้ซึ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 8 ปีในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา ครองราชย์ระหว่างปีพุทธศักราช 2172 – 2199 ได้เขียนบันทึกเรื่องราวของการปกครอง อำนาจ ศาสนา ประเพณี และการค้าขายของกรุงศรีอยุธยา ได้อธิบายถึงเมืองที่มีความสำคัญในกรุงศรีอยุธยา รวมถึงเมืองพิชัยด้วยในคำว่า

บริเวณที่มีพลเมืองอยู่หนาแน่นมักจะเป็นริมแม่น้ำและบริเวณที่ราบ ในเมืองมีเมืองต่างๆ หลายเมือง สถานที่ที่เป็นตลาดและหมู่บ้านต่างๆ มากมาย ซึ่งเป็นการยากที่จะบอกจำนวนให้ชัดเจน เมืองที่มีความสำคัญที่สุดได้แก่เมืองต่างๆ ต่อไปนี้ อยุธยา พิษณุโลก สวรรคโลก ระแหง สุโขทัย กำแพงเพชร นครสวรรค์ พิชัย พิจิตร ลพบุรี ตองอู เมะลาลัง เมะตะมะ นครศรีธรรมราช พัทลุง ตะนาวศรี บางกอก เพชรบุรี ราชบุรี มะริด เมืองอื่นๆ อีก เมืองสำคัญเหล่านี้ต่างมีความสำคัญต่างๆ กัน

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม)¹⁰ และพระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม¹¹ ได้กล่าวถึงเมืองพิชัยในสมัยพระเจ้าอู่ทอง สถาปนากรุงศรีอยุธยาว่า

พระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นมาสวราชสมบัติ ชีพราหมณ์ถวายพระนามชื่อ สมเด็จพระรามธิปติศรีสุนทร บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาฉลิภ ภูพาน พระรัตนราชธานีบุรีรมย์ จึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร ขึ้นไปครองราชย์สมบัติในเมืองลพบุรี

ครั้งนั้น พระยาประเทศราชขึ้น 6 เมือง คือ เมืองมะละกา เมืองชะวา เมืองตะนาวศรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทวาย เมืองเมะตะมะ เมืองเมะลาลัง เมืองสงขลา เมืองจันทะปุน เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองพิจิตร เมืองกำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์

⁹ "จดหมายเหตุของโยสต์ สเคาเติน," ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 259.

¹⁰ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 213.

¹¹ “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 11.

พระราชพงสาวดารเหนือ¹² และพระราชพงสาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม¹³ ได้กล่าวถึงเมืองพิชัยเอาไว้ตรงกันว่า“พระยาโคตมเทวราช มีพระราชบุตรองค์หนึ่งชื่อ เจ้ากาญจนกุมาร เป็นพระยาแทนพระบิดา นานมาจึงชื่อเจ้าไวยยักษา ครั้นใหญ่มาชื่อเจ้าโคตรตะบอง ไปสร้างเมืองพิจิตร จึงมีชื่อพระยาโคตรตะบอง เจ้าไวยยักษาไปสร้างเมือง พิไชย จึงได้ชื่อพระยามือเหล็ก”

พระราชหัตถเลขาเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ¹⁴ เมื่อปีพุทธศักราช 2444 (รศ. 120) ได้ทรงบันทึกเรื่องราวของเมืองพิชัยเอาไว้ความว่า

ตามระยะทางที่มา ถ้าเป็นฝั่งข้างแหลมมีบ้านเรือนคนมีสวนแน่นหนาดี แต่ถ้าเป็นฝั่งข้างคู้แลเห็นร้างเป็นป่าตลอดทาง ซึ่งเป็นเช่นนี้ เฝื่อนจะเป็นมาแต่ปากโทกเพราะตลิ่งพังมากปีหนึ่งถึง 3 4 วา ฝายข้างแหลมเล่าหาดถึงอกมามากๆ บางทีหาดสูง เวลาไปในเรือนแลเห็นหาดบังถึงชายคาเรือนบนตลิ่งเดิม ร่องน้ำก็เปลี่ยนอยู่เสมอ ที่ซึ่งตั้งเมืองพิไชยเฉพาะเข้าไปลับอยู่หลังหาด เช่นที่ว้านี้ หาดที่กล่าวในที่นี้ก็หาใช่เป็นหาดทรายอย่างเมืองราชบุรีไม่ เป็นดินอ่อนปนทราย จะทำถนนร่นแถมอะไรก็ไม่ได้ ถ้ามีฝนก็เป็นโคลนเลอะไปทั้งสิ้น

เมื่อพระองค์เสด็จกลับผ่านเมืองพิชัย ทรงได้แะคูคลองสายหนึ่งซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมต่อเมืองพิชัยกับเมืองศรีสัชนาลัย ความว่า

ลงเรือเล็กแะเข้าไปดูคลองคอรุมซึ่งอยู่ฝั่งตะวันตกตรงเมืองพิไชย คลองนี้เข้าไปถึงด่านพรหมแดนเมืองสวรรคโลก แลเมืองอุตรดิตถ์มีไม้สักแลไม้กระยาเลยลงบ้าง ระยะทางเข้าไปประมาณ 2 ชั่วโมงถึงด่านวัดเอกาซึ่งมีชื่อเสียงในพงสาวดารนั้น ได้อยู่ในคลองนี้ เป็นคลองแคบแต่น้ำเชี่ยวมีเรือแลแพพวกทำปลาตั้งอยู่บ้างเพราะปลาชุม

จดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก¹⁵ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยานครราชวินิตวงศ์ เมื่อครั้งเสด็จแทนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ควบคุมการขึ้นแบบหล่อพระพุทธรชินราชจำลองเมื่อปีรศ. 120 (พุทธศักราช 2444) และได้เสด็จ

¹² “พระราชพงสาวดารเหนือ,” ใน ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 106.

¹³ “พระราชพงสาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม,” ใน ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 2, 9.

¹⁴ ประยูร ธิตินพัตร์, “เสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ,” ประวัติศาสตร์ประพาสดิน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ 2523), 37 – 48.

¹⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยานครราชวินิตวงศ์ จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506), 36-37.

ตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ พระองค์ได้เสด็จแวะประทับที่อำเภอพิชัยในระหว่างการตรวจราชการด้วย ในช่วงที่พระองค์ประทับอยู่ที่เมืองพิชัย ได้ทรงสำรวจภายในตัวเมืองโดยมีพระสีห์สงคราม ผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้นำเสด็จทอดพระเนตร และพระองค์ได้บรรยายถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่พบภายในเมืองว่า

เดินขึ้นไปตามถนนเหนือ¹⁶ ถึงวัดโพธาราม มีโบสถ์เก่าหลังหนึ่ง อายุรุ่นทางพิษณุโลก ฝาก่อ แต่หลังคาเปลี่ยนใหม่เป็นแปะแคงเสียแล้ว เดิมคงเป็นเครื่องปะคู ข้างโบสถ์มีนาบึกเก่าทั้งอยู่ 2 ตัว ทำด้วยดินเคลือบขาวเขียนลวดลาย เป็นนาคสามเศียรตัวหนึ่ง เป็นหัวมังกรอย่างที่ได้ที่วัดมหาธาตุพิษณุโลก มาเห็นสองแห่งนี้เข้าแล้ว ต้องถอนคำที่กล่าวไว้ในหนังสือว่า เป็นหัวช่องพนักหน้ามุขนั้น เป็นผิด หัวมังกรที่วัดโพธารามนี้ ชำรุดมากกว่าที่ได้มาแล้ว จึงไม่ได้เอามา เอาแต่หัวนาคสามเศียรมา ออกจากวัดโพธารามเดินต่อไป ถึงวัดมหาธาตุ เป็นวัดถือน้ำมีวิหารอยู่ริมถนน ไม่สู้เก๋านัก แต่ก็ใหม่ พระยาอุตรกิจว่าพระยาพิไชย (กต้าย) ทำ โบสถ์ไม่เห็นว่ายู่ในเข้าไป เดินต่อไปถึงวัดร้าง พระยาอุตรกิจว่าชื่อวัดสมปาน เห็นกำแพงเมืองเก่าขาดลงแม่น้ำ เพราะตลิ่งพัง พระยาอุตรกิจว่าแนวกำแพงเมืองมีเนื้อเข้าไปหลังบ้านตกลุงนา มีประตูเมืองยังปรากฏอยู่ที่วัดหน้าพระธาตุมาหน่อยหนึ่ง เรียกประตูพิบูล กำแพงเมืองเนื่องไปถึงวัดหน้าพระธาตุ แต่ว่าต้นไม้ขึ้นคลุมหมดเห็นอะไรไม่ได้ ตั้งแต่กำแพงขาดที่วัดสมปานขึ้นไปประมาณ๓ เส้น ถึงวัดหน้าพระธาตุ ซึ่งแต่เดิมนึกว่าจะเก่า เพราะพระสีห์สงครามว่ามีพระโค ราษฎรนับถือมาไว้หัวทุกปีในฤดูตรุษสงกรานต์ แต่เมื่อได้เห็นไม่สมเห็นวัดหน้าพระธาตุแลเก่าเลยมีโรงอุโบสถหลังหนึ่ง เสาไม้โทรมๆ มีวิหารหลังหนึ่ง ผนังก่ออิฐยังไม่ได้ถือปูน หลังคามุงแฝก ในวิหารมีพระก่อองค์ใหญ่ หน้าตัก 11 ศอก ซื่ออยู่เพียงคอ ฝีมือปั้นดูเหมือนทำเมื่อวานขึ้นนี้ ดูแล้วกลับลงเรือ

เที่ยวตามทางรถไฟ¹⁶ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงความสำคัญของสถานที่ที่รถไฟตัดผ่าน ทั้งสายเหนือและสายตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพระองค์ก็ได้บรรยายถึงความสำคัญของเมืองพิชัย โดยยกเอาพงศาวดารต่างๆ เกี่ยวกับเมืองพิชัยเช่น พงศาวดารเหนือ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ และทรงบรรยายถึงสภาพของเมืองเมื่อพระองค์เสด็จว่า

ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน ทางฝั่งตะวันออกตรงหลังสถานีพิชัยเดิมจะเป็นเมืองขนาดเล็ก และภูมิแผนที่จะเป็นอย่างไรไม่ทราบได้ ด้วยสายน้ำเซาะตลิ่งตรงที่ตั้งเมืองมาช้านาน ป้อมปราการและของโบราณซึ่งสร้างไว้ในเมืองพังลงน้ำ เสียโดยมาก ยังเหลือแต่วัดโบราณสักสองสามวัดพอรู้ว่าเป็นเมืองเก่าเท่านั้น

¹⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **เที่ยวตามทางรถไฟ** (กรุงเทพฯ: 2509), 82

เมืองพิชัยเดิมกำหนดในทำเนียบเป็นเมืองชั้นตรี เสมอกับเมืองพิจิตรและเมืองนครสวรรค์ แต่ในสมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ไม่มีใครมีเรื่องราวปรากฏในพงสาวดาร มามีเรื่องราวเป็นเมืองสำคัญต่อถึงสมัยครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ปรากฏว่าเมื่อพ.ศ. 2314 พระเจ้ากรุงธนบุรีจะเสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้งแรก ได้ไปตั้งที่ประชุมทัพหลวงที่เมืองพิชัย ต่อมาถึงปีพ.ศ. 2315 แม่ทัพพม่าที่ไปตีได้เมืองหลวงพระบาง ให้จิกซิงโบนายทัพพม่ายกมาตีได้เมืองลับแล แล้วเลยมาตีเมืองพิชัย พม่าตั้งค่ายอยู่ที่วัดเอกา ขณะนั้นที่เมืองพิชัยมีพลน้อย พระยาพิชัยได้แต่ตั้งมั่นรักษาเมือง แล้วบอกขอกองทัพเมืองพิษณุโลกขึ้นไปช่วย กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเมื่อยังเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ เสด็จยกกองทัพขึ้นไปตีค่ายพม่า พระยาพิชัยยกออกตีกระหนาบอีกด้านหนึ่งพม่าก็แตกหนีกลับไป ต่อมาอีกปี ถึง พ.ศ. 2316 ไปสุพลายกมาตีเมืองพิชัยเอง แต่ฝ่ายเมืองพิชัยรู้ตัวก่อนเจ้าพระยาสุรสีห์กับพระยาพิชัย ยกกองทัพไปชุมสกัดพม่าอยู่กลางทาง ตีกองทัพพม่าแตกกลับไปไม่ทันมาถึงเมืองพิชัย แต่เมื่อศึกพม่าคราวอแซห่วนก็มาตีหัวเมืองเหนือครั้งกรุงธนบุรีและเมื่อศึกพม่าคราวยกทัพใหญ่มาในรัชกาลที่ 1 หาปรากฏขึ้นชื่อเมืองพิชัยในพงสาวดาร ไม่เห็นจะทิ้งเมืองรวบรวมกำลังไปเข้ากองทัพที่ตั้งต่อสู้ข้าศึกทางข้างใต้ที่ขั้วคราวเมืองพิชัยมาเป็นเมืองสำคัญเมื่อครั้งรัชกาลที่ 3 เพราะเมื่อเจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นขบถ กองทัพกรุงเทพฯ ขึ้นไปปราบปรามราบคาบ แล้วโปรดให้เลิกอาณาเขตกรุงศรีสัตนาคนหุตมิให้มีตั้งแต่ก่อน เมืองพิชัยได้หัวเมืองขึ้นของเมืองเวียงจันทน์ ที่อยู่ต่อแดนมาเป็นเมืองขึ้นหลายเมือง ขยายเขตแดนออกไปถึงแม่น้ำโขง ต้องตรวจตรารักษาการทางเมืองแพร่เมืองน่าน ตลอดจนเมืองหลวงพระบางเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญแต่นั้นมา ถึงรัชกาลที่ 4 จึงโปรดให้ยกเป็นเมืองชั้นโท

เที่ยวเมืองพระร่วง¹⁷ พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งดำรงพระยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชร สุโขทัย สวรรคโลก อุตรดิตถ์ และเมืองพิษณุโลก เมื่อปีพุทธศักราช 2452 และได้เสด็จเมืองพิชัยเก่าหรือเมืองโบราณพิชัยและได้บรรยายถึงตัวเมืองพิชัยว่า

กำแพงเมืองนี้เป็นอิฐกับดินตามพระราชพงสาวดารกรุงเก่าฉบับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีข้อความอยู่ว่า เมื่อจุลศักราช 834 ปีมะโรง จัตุศก แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแรกให้ก่อกำแพงเมืองพิชัย ในฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติว่า ก่อกำแพงเมื่อศักราช 52 จอศก ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่าใกล้เคียงถูกมากกว่าในฉบับโน้น จึงเข้าใจได้ว่าก่อนสมัยนี้ เมืองพิชัยไม่มีกำแพงอิฐ แต่คงมีกำแพงไม้ระเนียด แต่เมืองพิชัยไม่ใช่เป็นเมืองใหม่ที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) เมืองพิชัยเป็นเมืองประเทศราชอยู่แล้ว จึงต้องเข้าใจว่าไม่ใช่แต่เป็นเมืองเก่า แต่เป็นเมืองใหญ่ด้วย ข้าพเจ้าได้ขอแรงงานพนักงานแผนที่ กองข้าหลวงเกษตรที่อุตรดิตถ์ให้ล่องหน้าลงมาทำแผนที่นี้ว่า รูปเมืองเดิมแปลี่เหลี่ยมรี กว้าง 15

¹⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว **เที่ยวเมืองพระร่วง** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหา มกุฎราชวิทยาลัย, 2519), 212-217.

เส้น ยาว 24 เส้น แต่ถูกสายน้ำ แทงกำแพงพังไปเสียทางด้านตะวันตกเกือบทั้งหมด เหลืออยู่ยาวสัก 2 เส้นเท่านั้น และด้านใต้ทางมุมตะวันตกเฉียงใต้พังเสียราว 10 วา แต่ด้านตะวันออกกับด้านเหนือ ยังอยู่บริบูรณ์ จึงเห็นได้ว่าเมืองไม่ใช่เล็กน้อย แต่ไม่มีตำนานปรากฏว่าสร้างขึ้นแต่ครั้งใด ในพงศาวดารเหนือไม่มีกล่าวถึงเมืองพิชัยเลย แต่ถ้าจะลองเดาเล่นน่าจะจับให้เป็นบริบูรณ์นคร เมืองบริบูรณ์นครนั้น ตามพงศาวดารเหนือกล่าวว่าได้สร้างขึ้นเมื่อครั้งบาธรรมราชครองเมืองศรีสัตนา ลัย ต่อจากตอนสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ไปแล้ว มีข้อความกล่าวไว้ว่า ได้ส่งลูกหลวงออกไปเที่ยวตั้ง เมืองขึ้น 3 แห่ง คือตำบลบ้านบุญจัมขามขึ้นเป็นเมืองหริภุญชัย ให้เจ้าโลกกุมารไปครองแห่ง หนึ่ง ตั้งตำบลบ้านอุตรคามขึ้นเป็นเมืองกัมโพชนครคือทุ่งยั้ง ให้เจ้าธรรมกุมารไปครองแห่งหนึ่ง ตั้งบ้านบุรพคามขึ้นเป็นเมืองบริบูรณ์นคร ให้เจ้าสิหกุมารไปครองอีกแห่งหนึ่ง เมืองหริภุญชัยกับ เมืองกัมโพชนครก็ได้ความแล้วว่าอยู่ที่ไหน แต่บริบูรณ์นครนี้ไม่มีวิแวอะไรเลยในหนังสือ แต่จะ ตามความนิยมของชาวเหนือว่า ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่หรือของแม่น้ำ น่านใกล้ๆ เมืองตรอน แต่จะ สืบเอาหลักฐานอะไรก็ได้ ข้าพเจ้าจึงอยากเดาว่าเป็นเมืองพิชัยนี้เอง ที่ตั้งของเมืองนี้ ดูก็ดี ชัยภูมิ ควรเป็นเมืองด่านของศรีสัตนา ลัยได้อีกแห่งหนึ่ง ทำนองเดียวกับเมืองทุ่งยั้งฉะนั้น

จากหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงเมืองพิชัยสรุปว่าเมืองพิชัยมีชื่อปรากฏเมื่อครั้งสถาปนา กรุงศรีอยุธยา โดยเป็นหนึ่งใน 16 หัวเมืองประเทศราช ต่อมาในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 ได้มีการสร้างกำแพงเมืองพิชัยขึ้นในปีพุทธศักราช 2033 และเป็นหัวเมืองชั้นตรี มีเจ้าเมืองระดับ ออกญา ศักดินา 5,000 ไร่ ต่อมาในระหว่างปีพุทธศักราช 2172 - 2199 รัชสมัยสมเด็จพระเจ้า ปรสาททอง เมืองพิชัยเมืองที่มีความสำคัญและเป็นที่รู้จักของชาวต่างชาติ

บทที่ 3

การดำเนินงานทางด้านโบราณคดี

การดำเนินงานทางด้านโบราณคดีที่เมืองโบราณพิชัย ได้ดำเนินงานทั้งเรื่องของการสำรวจเก็บข้อมูลทางโบราณคดีและการขุดค้นทางโบราณคดี

การสำรวจ

ในการสำรวจเมืองโบราณพิชัยได้ทำการสำรวจหลักฐานโบราณวัตถุที่ได้เก็บรักษาเอาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานบ้านเกิดพระยาพิชัยดาบหักและพิพิธภัณฑสถานศูนย์วัฒนธรรมอำเภอพิชัยและการสำรวจโบราณสถานทั้งภายในและภายนอกตัวเมือง รวมทั้งการสำรวจร่องรอยของกำแพงเมืองและคูเมือง

พิพิธภัณฑสถานบ้านเกิดพระยาพิชัยดาบหัก

ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยคต ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เชื่อกันว่าเป็นบ้านเกิดของพระยาพิชัยดาบหัก เป็นพิพิธภัณฑสถานที่จัดแสดงเกี่ยวกับประวัติของพระยาพิชัยดาบหัก และสายสกุลของพระยาพิชัยที่สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน และจัดแสดงโบราณวัตถุที่พบภายในตัวเมืองโบราณพิชัยจำนวน 2 ชิ้นดังนี้

ชิ้นส่วนประติมากรรมศิลาแลง พบบริเวณคูปราสาท ไม่สามารถระบุตำแหน่งที่พบได้จากชิ้นส่วนประติมากรรมที่พบจะเป็นโกถนหรือแกนขององค์รูปเคารพ ซึ่งจากที่พบเพียงแค่โกถนและไม่พบส่วนล่างของรูปเคารพ จึงทำให้ไม่สามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าเป็นรูปเคารพของอะไร และเป็นปางอะไร

¹ สัมภาษณ์ วรพรรณ สุวรรณชื่น, อาจารย์ประจำโรงเรียนพิชัยและวัฒนธรรมอำเภอพิชัย, วันที่ 10 ตุลาคม 2553.

ภาพที่ 3 ชิ้นส่วนประติมากรรมศิลาแลง

ชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรม ชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมชิ้นนี้ ทำด้วยศิลาแลง พบบริเวณคูปราสาท ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระปรางค์ ลักษณะคล้ายกับกลีบขนุน(?) ที่ใช้ประดับส่วนบนของเจดีย์ทรงปรางค์

² สัมภาษณ์ วรพรรณ สุวรรณชื่น, อาจารย์ประจำโรงเรียนพิชัยและวัฒนธรรมอำเภอพิชัย วันที่ 10 ตุลาคม 2553.

ภาพที่ 4 ชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอพิชัย

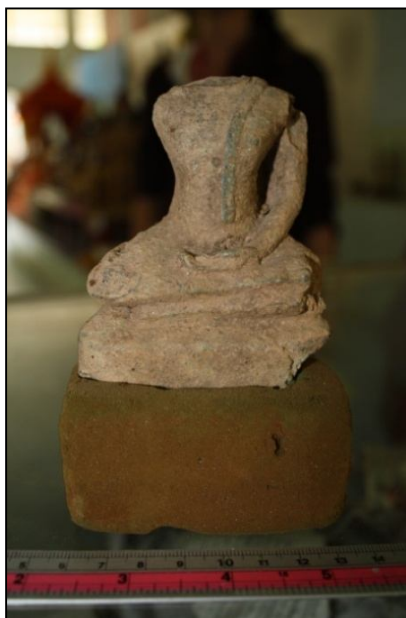
ตั้งอยู่ในโรงเรียนพิชัย ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นสถานที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุที่พบในเมืองพิชัยเช่นพระพุทธรูปและภาชนะดินเผา

พระพุทธรูป ทำจากหินทราย ปางประทับยืน พบเพียงส่วนพระวรกาย พระเศียรและพระพาหาชำรุด พบที่วัดกุฎีทอง

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปหินทรายประทับยืน

พระพุทธรูปสำริด ปางขัดสมาธิราบ ส่วนพระพาหาขวาและพระเศียรหักหายไป พบที่
วัดกุฎีทอง

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปสำริดประทับนั่ง

เศียรพระพุทธรูปสำริด พระรัศมีหักหาย เม็ดพระศกขนาดเล็กมีขอบไรพระศก พระ
ขนงโค้ง ศิลปะอยุธยา พบที่วัดกุฎีทอง

ภาพที่ 7 เศียรพระพุทธรูป

พระพุทธรูปปางมารวิชัย เนื้อสำริด จำนวน 2 องค์ องค์หนึ่งชำรุดพระขนงข้างซ้ายหัก
องค์หนึ่งไม่พบพระเศียร ศิลปะแบบอยุธยา พบที่วัดโรงม้า ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัด
อุตรดิตถ์

ภาพที่ 8 พระพุทธรูปปางมารวิชัย

เศษภาชนะดินเผา พบทั้งเครื่องถ้วยจีน เครื่องสังคโลก และประติมากรรมสังคโลก

ภาพที่ 9 เครื่องถ้วยจีนลายคราม ไม่ระบุสถานที่พบ

ภาพที่ 10 พานสังคโลกเคลือบเขียว จากแหล่งเตาศรีสังขนาลัย ไม่ระบุสถานที่พบ

ชิ้นส่วนประติมากรรมสังคโลก เขียนสีคำใต้เคลือบใส ไม่ระบุสถานที่พบผลิตจาก
แหล่งเตาสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย ราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 22

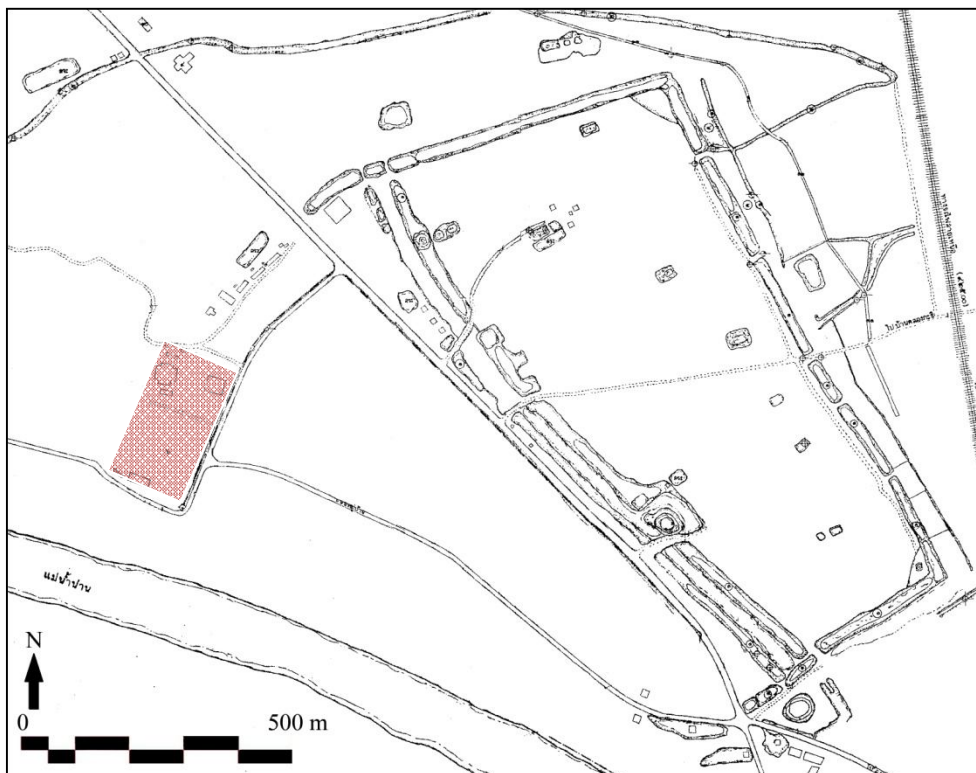
ภาพที่ 11 ชิ้นส่วนประติมากรรมสังคโลก

วัดหน้าพระธาตุ

ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในตัวเมืองที่บริเวณมุมเมืองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง

วัดหน้าพระธาตุ เป็นวัดที่ยังคงมีการใช้งานอยู่ในปัจจุบันและเป็นวัดที่มีความสำคัญของเมืองพิชัย และมีพระพุทธรูปที่สำคัญองค์หนึ่งคือ “หลวงพ่อดโต” หลวงพ่อดโตเป็นพระประธานของวัดหน้าพระธาตุ ประดิษฐานอยู่ในวิหารจัตุรมุข เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งปางมารวิชัยหน้าตักประมาณ 12 ศอก ปัจจุบันได้รับการบูรณะซ่อมแซมอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญของชุมชน

³ สัมภาษณ์ พระปลัดหุ้ย วิจิตโต อายุ 70 พรรษา, เจ้าอาวาสวัดหน้าพระธาตุ, 3 กุมภาพันธ์ 2553.

แผนผังที่ 2 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดหน้าพระธาตุ

ที่มา: คัดแปลงจาก กรมศิลปากร, "ผังบริเวณเมืองพิชัย หมู่ 1, 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัยจังหวัดอุตรดิตถ์," 22 กุมภาพันธ์ 2542.

ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองพิชัยและได้ทรงสำรวจโบราณวัตถุและโบราณสถานของเมืองพิชัยนั้น พระองค์ได้บันทึกว่าได้ทรงเสวยพระกระยาหารเที่ยงที่วัดหน้าพระธาตุแห่งนี้ แต่พระองค์ไม่ได้กล่าวถึงโบราณสถานหรือโบราณวัตถุในวัดนี้

นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์เรื่องจดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลกว่า

ถึงวัดหน้าพระธาตุ ซึ่งแต่เดิมนึกว่าเก่า เพราะพระสีหสงครามว่ามีพระโต ราษฎรนับถือมาไหว้ทุกปีในฤดูตรุษสงกรานต์ เป็นวัดที่สำคัญของเมืองนี้ แต่เมื่อได้เห็น เห็นไม่สมเป็นวัดหน้าพระธาตุแลเก่าเลย มีโรงอุโบสถหลังหนึ่ง เสาไม้ไทรมๆ มีวิหารหลังหนึ่ง ผนังก่ออิฐยัง

ไม่ได้ถือปูน หลังคามุงแฝก ในวิหารมีพระก่อองค์ใหญ่ หน้าตัก 11 ศอก ซื่ออยู่เพียงคอ ฝีมือปั้นดูเหมือนทำเมื่อวานซืนนี้

จากข้อมูลการสัมภาษณ์อดีตเจ้าอาวาสวัดหน้าพระธาตุ ได้ข้อมูลว่า ในอดีตเคยมีซากโบราณสถานก่อด้วยอิฐผสมศิลาแลงอยู่บริเวณด้านหลังวิหารหลวงพ่อโตในปัจจุบัน แต่ซากโบราณสถานนี้ก็ได้ถูกทางวัดไถปรับพื้นที่เพื่อเตรียมที่จะสร้างวิหารหลวงพ่อโตเมื่อปีพุทธศักราช 2513⁵

ทางด้านทิศใต้ของอุโบสถเก่า สภาพพื้นดินจะอยู่ต่ำกว่าพื้นดินของอุโบสถ ทราบความว่า ทางด้านทิศใต้ของอุโบสถเก่านั้น แม่น้ำ น่าน ได้เคยเปลี่ยนเส้นทางเดินและกัดเซาะตลิ่งมาจนเกือบจะถึงอุโบสถ แต่ก็ได้เปลี่ยนเส้นทางเดินลงไปทางใต้เสียก่อน อุโบสถจึงไม่ถูกน้ำ กัดเซาะลงไป จะเห็นจากบริเวณด้านข้างกับอุโบสถเก่าหลังนั้น ได้มีขี้นบ้นไคศิลาแลงทำเป็นตลิ่งของแม่น้ำ เอาไว้ ยังปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่จนทุกวันนี้

ภาพที่ 12 บ้นไคศิลาแลงในอดีตเคยเป็นตลิ่งของแม่น้ำ น่าน

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506), 37.

⁵ สัมภาษณ์ พระครูศรีวิมล เขมานนุโท อายุ 91 พรรษา, อดีตเจ้าอาวาสวัดหน้าพระธาตุ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2553.

⁶ สัมภาษณ์ พระปลัดหุ้ย วิจิตโต อายุ 70 พรรษา, เจ้าอาวาสวัดหน้าพระธาตุ, 3 กุมภาพันธ์ 2553.

โบราณวัตถุที่พบบริเวณวัดหน้าพระธาตุเป็นพระพิมพ์ปางประธานอภัย บุษด้วยทองคำ จำนวน 5 องค์ สูงตั้งแต่ 8 เซนติเมตรจนถึงสูง 15 เซนติเมตร พระปลัดห้วย เจ้าอาวาสวัดหน้าพระธาตุ และเป็นผู้ดูแลพระทองคำทั้ง ๕ องค์ได้เล่าว่า พระทั้ง ๕ องค์ได้มาพร้อมกับพระธาตุในตอนที่ทำการ ขุดกรุพระปรารักษ์ที่ตั้งอยู่หลังหลวงพ่อดโตที่เป็นพระประธานของวัดเนื่องจากแต่เดิมองค์ปรารักษ์ได้ ถูกชาวบ้านลักลอบขุดทำลายและนำของมีค่าไปขาย พระประสิทธิ สิทธินาโท เจ้าอาวาสในสมัยนั้น ได้ให้นารถแทรกเตอร์มาไถทำลายและให้นำโบราณวัตถุทั้งหมดไปเก็บรักษาเอาไว้ที่วัดหน้าพระ ธาตุ และเมื่อพระประสิทธิ มรณภาพแล้ว พระปลัดห้วยจึงได้เป็นผู้ดูแลรักษาพระพิมพ์ทองคำทั้ง ๕ องค์⁷

ภาพที่ 13 พระพิมพ์ทองคำ

⁷ สัมภาษณ์ พระปลัดห้วย วิจิตโต อายุ 70 พรรษา, เจ้าอาวาสวัดหน้าพระธาตุ, 3 กุมภาพันธ์ 2553.

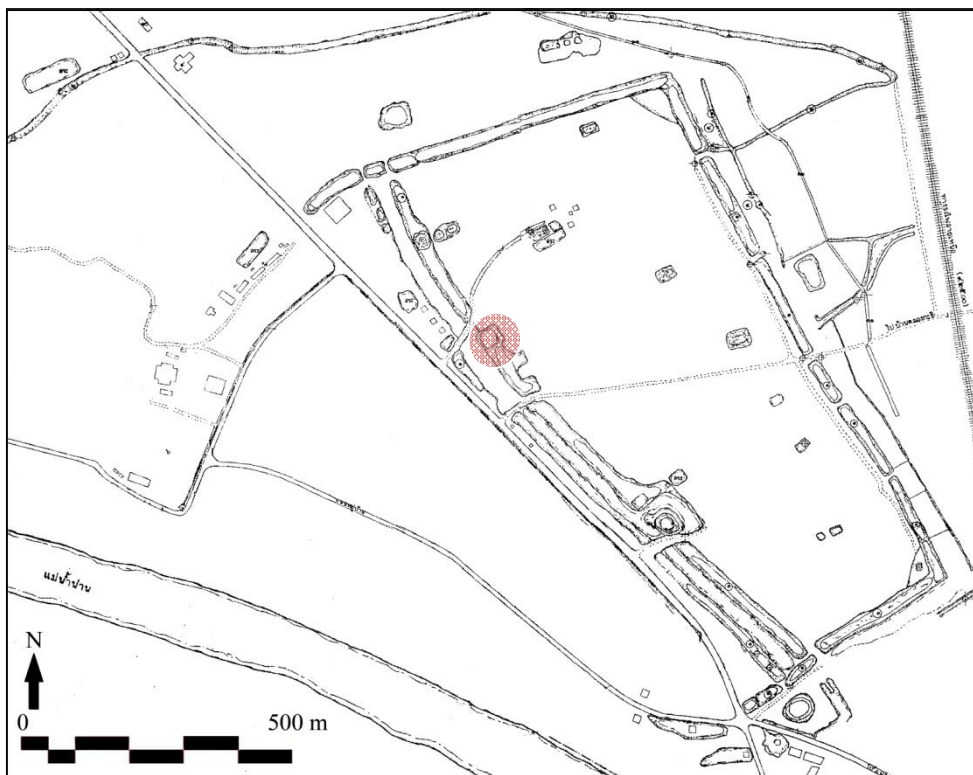
พระปรารักษ์

ตั้งอยู่ที่ หมู่ 2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พระปรารักษ์องค์นี้ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478⁸ ลักษณะเป็นศาสนสถานก่อด้วยอิฐผสมกับศิลาแลง

โบราณสถาน “พระปรารักษ์” นี้เป็นนามที่ชาวบ้านเรียกขานสืบต่อกันมา ปัจจุบันมีสภาพเป็นโบราณสถานร้างไม่ปรากฏการใช้งาน มีต้นไม้ขนาดกลางและขนาดใหญ่ขึ้นปกคลุม มีถนนสายพิชัย – ตรอนและคูปราสาทตัดผ่านทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นถนนทางเข้าซอยที่จะเข้าไปสู่หลุมขุดค้นที่ 1 และอยู่ห่างจากกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือประมาณ 400 เมตร สภาพในปัจจุบันได้ถูกชาวบ้านบุกรุกเข้ามาขุดหาโบราณวัตถุทำให้เกิดความเสียหายต่อตัวโบราณสถาน

ทางด้านเหนือขององค์ปรารักษ์ปรากฏเป็นเนินดินลักษณะเป็นชานออกไปราว 5 เมตร พบเศษอิฐและกระเบื้องหลังคารวมทั้งชิ้นส่วนประติมากรรมตกแต่งกระจายอยู่ จึงสันนิษฐานว่าบริเวณเนินดินด้านทิศเหนือขององค์ปรารักษ์ อาจจะเป็นส่วนของอาคารศาสนสถานที่สร้างขึ้นในแนวแกนทิศเดียวกันกับองค์ปรารักษ์ก็เป็นได้

⁸ กรมศิลปากร, ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2516), 272.

แผนผังที่ 3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของพระปรางค์

ที่มา: คัดแปลงจาก กรมศิลปากร, "ผังบริเวณเมืองพิชัย หมู่ 1, 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์," 22 กุมภาพันธ์ 2542.

ในพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับพระปรางค์แห่งนี้เอาไว้ว่า

ได้ไปดูที่ปรางค์อันหนึ่ง ซึ่งไม่มีผู้ใดบอกได้ว่าป็นวัดอะไร ทำให้รู้สึกว้าวุ่นคนช่างรู้ เช่นอย่างนายเทียนเมืองสวรรค์โลก จึงจำเป็นต้องนึกเดาเอาเองตามชอบใจโดยมาก ปรางค์นั้นก่อด้วยอิฐ มีเหลี่ยมไม้สิบสองบริบูรณ์คืออยู่มุมหนึ่ง ตัวปรางค์ฐานสี่เหลี่ยม 6 สอก 7 นิ้วกึ่ง ด้านตะวันตกด้านเหนือด้านใต้มีซุ้ม มีรูปอะไรไว้ๆ อยู่ทางด้านเหนือแลเห็นไม่สู้ถนัด เพราะเป็นรูปปั้นด้วยปูนพังเสียแล้ว ยังเห็นแต่เป็นรอยๆ มีเค้าเป็นรูปคน ทางด้านตะวันออกมีบันไดขึ้นไปหรือ 3 ชั้นแล้วถึงแท่น ตัวปรางค์นั้นถูกขุดค้นหาทรัพย์เสียจนแทบจะไม่เป็นรูป ทางด้านตะวันออกต่อปรางค์ออกมามีฐานสี่เหลี่ยมสูงพื้นดินหลายสอก ก่อด้วยอิฐเหมือนเช่นตัวปรางค์ ทางด้านตะวันตกของฐานนั้น มีผู้ขุดลงไปไว้ลึก จึงเห็นได้ว่าก่อรากด้วยอิฐแข็งแรง ซึ่งทำให้เข้าใจว่าคงจะเป็นที่ตั้งของอะไรหนักๆ บนฐานนั้น กับทางหน้าตะวันตกของฐานนั้น พบท่ออยู่อันหนึ่งก่อด้วยอิฐกับปูน เมื่อแรกเห็นเข้าใจว่าเป็นบัวปลายเสา เพราะเห็นเป็นรูปกลมปลายกลวง แต่ครั้นลองขุดคุ้ยดูจึงปรากฏว่าเป็นท่อซึ่งติดอยู่กับฐาน ท่อนี้กับรูปปรางค์ประกอบกันเข้าสองอย่างทำให้ข้าพเจ้าเดา

ไปว่า ที่แห่งนี้จะเป็นเทวสถานหรือโบสถ์พราหมณ์ ฐานนั้นเดาว่าเป็นที่ตั้งเทวรูป พอสร่งน้ำ เทวรูป น้ำก็จะไหลลงทางท่อรองน้ำนั้นไปใช้เป็นน้ำ ามนตต่อไป ลูกก็เข้าที่ดี ที่นี้ดูท่าทางไม่เป็นวัดพุทธ ศาสนาจะว่าฐานนั้นเป็นวิหารก็ย่อมไปและฐานชุกชีตั้งพระก็ไม่มี ทั้งที่ภายในวงกำแพงแก้วที่มี ล้อมอยู่นั้นก็ย่อม คีตว่าง 15 วา ยาว 21 วา เท่านั้น การที่จะมีโบสถ์พราหมณ์ในพิชัยนี้ ไม่เป็นการ เหลือเกิน เพราะรู้ว่ายวในเมืองเหนือมีพราหมณ์อยู่เป็นอันมาก พึงมาสูญวงศ์หายไปไม่ช้านัก

ภาพที่ 14 สภาพโคยรอบของเนินโบราณสถาน "พระปรางค์"

⁹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เทียบเมืองพระร่วง (กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519), 215-216.

ภาพที่ 15 สภาพบนเนินดินของพระปรางค์

ภาพที่ 16 บริเวณขานทางด้านทิศเหนือขององค์ปรางค์

ภาพที่ 17 โพรงขนาดใหญ่ที่เกิดจากการลักลอบขุดหาของเก่า

จากการสำรวจในบริเวณด้านทิศเหนือได้พบหลักฐานโบราณวัตถุเป็นชิ้นส่วนพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ โดยพบนิ้วพระหัตถ์ปูนปั้นขนาดความยาวประมาณ 82 เซนติเมตร กว้างประมาณ 6 – 8 เซนติเมตรต่อนิ้วจำนวน 4 นิ้วติดกัน (ภาพที่ 25) นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนประติมากรรมปูนปั้น 2 ชิ้น (ภาพที่ 26) ชิ้นหนึ่งยาวประมาณ 28 เซนติเมตร ส่วนอีกชิ้นยาวประมาณ 12 เซนติเมตร และยังพบเม็ดพระศกปูนปั้นขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5 – 7 เซนติเมตร จำนวน 13 ชิ้นด้วย (ภาพที่ 27)

ภาพที่ 18 นิ้วพระหัตถ์ปูนปั้น

ภาพที่ 19 ชิ้นส่วนประติมากรรมปูนปั้น

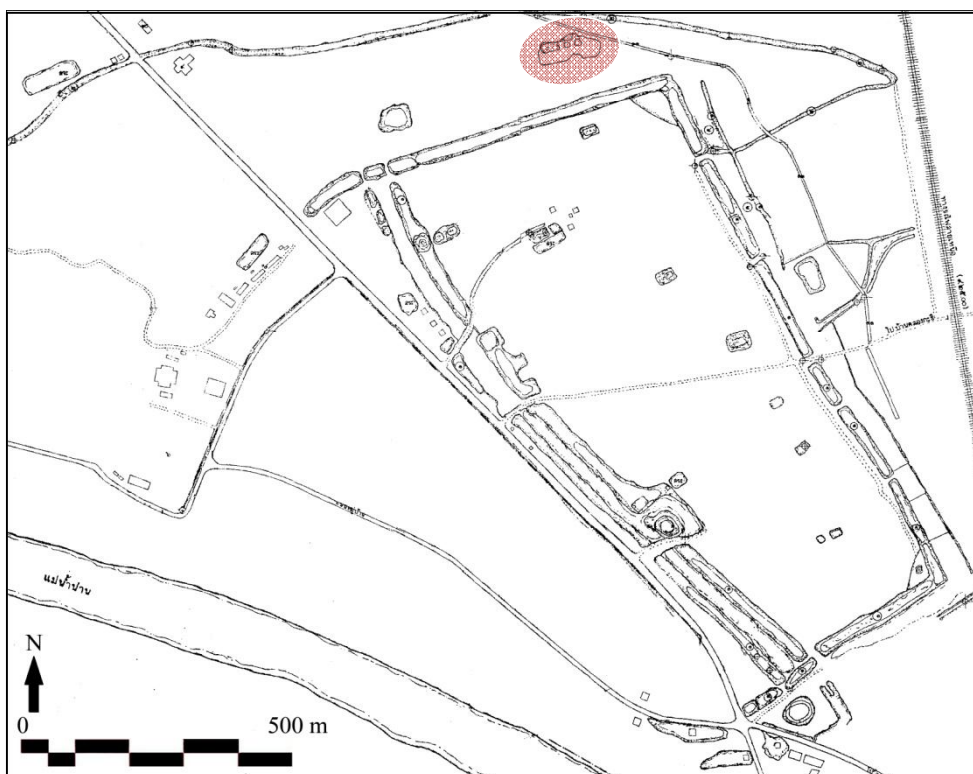

ภาพที่ 20 เม็ดพระศกปูนปั้น

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบบริเวณพระปรารักษ์ ทั้งนี้พระหัตถ์ของพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ชิ้นส่วนขายจิวรปูนปั้นขนาดใหญ่ รวมไปถึงเม็ดพระศกขนาดใหญ่ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปที่ประดิษฐานที่ศาสนสถานแห่งนี้จะต้องเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งข้อมูลที่สำคัญพบที่ศาสนสถานแห่งนี้ มีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นวัดในพุทธศาสนา แต่จากข้อมูลในพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ได้กล่าวถึงการพบหลักฐานที่แสดงถึงการเป็นศาสนสถานฮินดู ดังนั้นก็มีความเป็นไปได้ว่า พระปรารักษ์องค์นี้อาจจะเคยถูกใช้งานในศาสนาฮินดูมาก่อนและต่อมาถึงได้มีการปรับเปลี่ยนมาเป็นวัดในพุทธศาสนา

วัดเสมา

ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 บ้านในเมือง ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478¹⁰

แผนผังที่ 4 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดเสมา

ที่มา: คัดแปลงจาก กรมศิลปากร, "ผังบริเวณเมืองพิชัย หมู่ 1, 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์," 22 กุมภาพันธ์ 2542.

วัดเสมาปัจจุบันมีสภาพเป็นวัดร้าง แต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 วัดนี้อาจจะยังคงเป็นวัดที่สำคัญที่มีการใช้งานและยังคงปรากฏร่องรอยของเหล่าอาคารศาสนสถานอย่างชัดเจนเพราะวัดนี้เป็นวัดที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

นอกกำแพงเมืองออกไปทางทิศเหนือ และไม่ห่างจากกำแพงนัก มีวัดที่ชาวเมืองพิชัยนับถือ เป็นวัดสำคัญแห่งหนึ่ง เรียกว่าวัดเสมา การก่อสร้างในที่นี้ดูอยู่ข้างจะมั่นคง ใช้ศิลาแลงเป็นพื้น แต่มีอิฐปูนอยู่บ้างมีวิหารแคบๆ สูงๆ อยู่หลังหนึ่ง ฐาน ๖ ๒ สอกสี่เหลี่ยม มีวิหารยาวต่อ

¹⁰ กรมศิลปากร, ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร, 272.

ออกมาข้างหน้าทางทิศตะวันออก เข้าใจว่าจะวางแบบอย่างวัดศรีชุมหรือวัดสระประทุมนี้เอง วัดนี้นับถือกันว่าเป็นวัดสำคัญ เพราะขุดคุ้ยได้พระพิมพ์ตะกั่ว เป็นรูปพระยืนและพระลีลา ซึ่งเรียกตามศัพท์สามัญว่า“พระกำแพงยืน” หรือ “พระกำแพงเขย่ง” นั้นอย่างหนึ่งกับเป็นรูปพญมารวิชัยแบบพระพุทธรชินราชอีกอย่างหนึ่ง พระชนิดนี้นับถือกันว่าเป็นเครื่องรางคุ้มกันอันตรายต่างๆ และผู้ที่ถือไว้เป็นผู้คงกระพัน¹¹

วัดเสมาปัจจุบันเป็นวัดร้างตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของเมือง โดยตั้งอยู่ห่างจากกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือประมาณ 80 เมตร เป็นโบราณสถานที่ก่อด้วยอิฐผสมศิลาแลง(ภาพที่ 29) ปัจจุบันมีสภาพเป็นเนินดินและมีต้นไม้ขนาดเล็กปกคลุม โดยมีเนินดินสูงอยู่ทางด้านทิศตะวันตก และมีเนินดินที่เตี้ยกว่าอยู่ทางด้านทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเนินดินที่อยู่ทางด้านทิศตะวันตกจะเป็นเนินเจดีย์อาคารที่เป็นประธานของวัดเนื่องจากมีขนาดความสูงมากกว่าและเนินทางด้านตะวันออกจะเป็นเนินของอาคาร ซึ่งสันนิษฐานว่าจะเป็นส่วนของวิหาร

ภาพที่ 21 สภาพของเนินโบราณสถานวัดเสมา

¹¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ติงเยาวเมืองพระร่วง, 216.

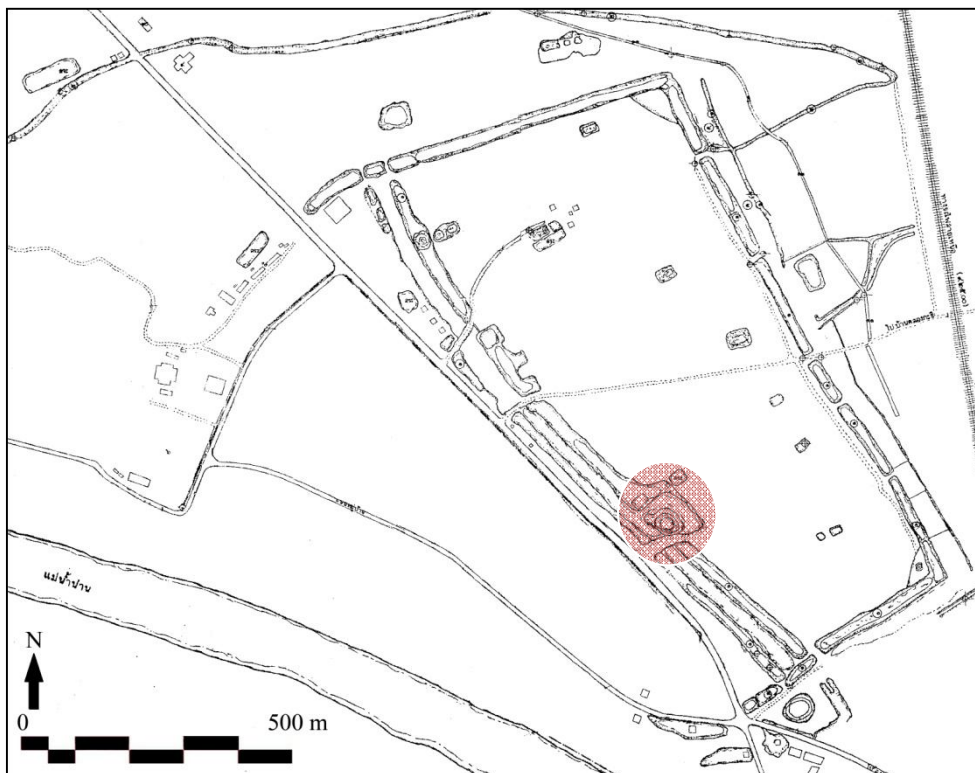

ภาพที่ 22 เนินโบราณสถานวัดเสมา ก่อด้วยอิฐผสมแลง

ทั้งนี้ จากสภาพปัจจุบันที่ถูกชาวบ้านบุกรุกเข้าไปขุดทำลายเพื่อหาของเก่า จึงทำให้ตัวโบราณสถานชำรุดและพังทลายมีสภาพเป็นเพียงเนินดินที่มีดินไม้ปกคลุม จึงไม่สามารถสันนิษฐานรูปแบบเดิมได้ จึงได้ใช้ข้อมูลในพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่ได้บรรยายถึงลักษณะของโบราณสถานแห่งนี้ว่ามีลักษณะเหมือนกับวัดศรีชุมที่เมืองสุโขทัย

เนินปราสาท

เป็นชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งเชื่อกันว่าบริเวณเนินนี้เองเป็นที่อยู่ของเจ้าเมืองพิษณุ จึงเรียกว่าเนินปราสาทตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของคูปราสาท อยู่ห่างจากกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ประมาณ 300 เมตร เป็นเนินดินรูปสี่เหลี่ยมขนาดความกว้างประมาณ 40 เมตร ยาว 30 เมตร

แผนผังที่ 5 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของเนินปราสาท

ที่มา: คัดแปลงจาก กรมศิลปากร, "ผังบริเวณเมืองพิชัย หมู่ 1, 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์," 22 กุมภาพันธ์ 2542.

ในหนังสือพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กล่าวถึงเนินปราสาทว่า

ที่ได้ไปดูที่แรกคือที่ราษฎรเรียกว่าคูปราสาท คูนี้ขุดยาวยื่นเข้าไปกลางเมืองจากกำแพงด้านใต้ มีเป็นคันดินอยู่ทั้งสองฟากคู คูนั้นตรงข้ามไปจนเกือบถึงกลางเมือง จึงไปเลี้ยววกกองดินสูงอันหนึ่ง ซึ่งนิยมนันว่าเป็นตัวปราสาท บนเนินนี้ตรวจดูเห็นก้อนศิลาแลงตัดเป็นรูปแปดเหลี่ยมกองอยู่เกลื่อนกลาด แต่พอเข้าใจว่าเป็นก้อนแลงที่ใช้ก่อเสา บนนั้นก็มีกองดินย่อมซึ่งคุ้ยคุ้ยได้อัฐ จึงเดาว่าคงเป็นฐานตั้งพระ และบนเนินนี้ คงจะเป็นวิหารอยู่ ในคูที่ริมเนินนี้ยังมีน้ำขังอยู่ถามได้ความว่าต่อเดือน 5 น้ำจึงจะแห้งหมด จึงสันนิษฐานว่าเดินคลองนี้ คงจะไปต่อกับลำธารอะไรสักอันหนึ่ง ส่วนเนินที่เรียกว่าปราสาทนั้น ข้าพเจ้าสงสัยว่าไม่ใช่ปราสาท คงเป็นวัด แต่วัง

หรือที่อยู่ของเจ้าเมืองคงจะอยู่ที่ริมๆ นั้น และคลองนั้นอาจจะขุดเข้ามาสำหรับให้มีน้ำใช้เล่นในสวน เหมือนอย่างที่วังในเมืองสวรรคโลกนั้นก็เป็นได้¹²

จากการสำรวจบนตัวเนินปราสาทพบเศษก้อนอิฐกระจัดกระจายอยู่ตามพื้นและพบกองอิฐอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเนิน นอกจากนี้ยังพบเสาศิลาแลงทรงแปดเหลี่ยมตั้งกระจายอยู่ทั่วทั้งเนิน

ภาพที่ 23 สภาพโดยรอบเนินปราสาท

¹² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เทียบเมืองพระร่วง, 214 – 215.

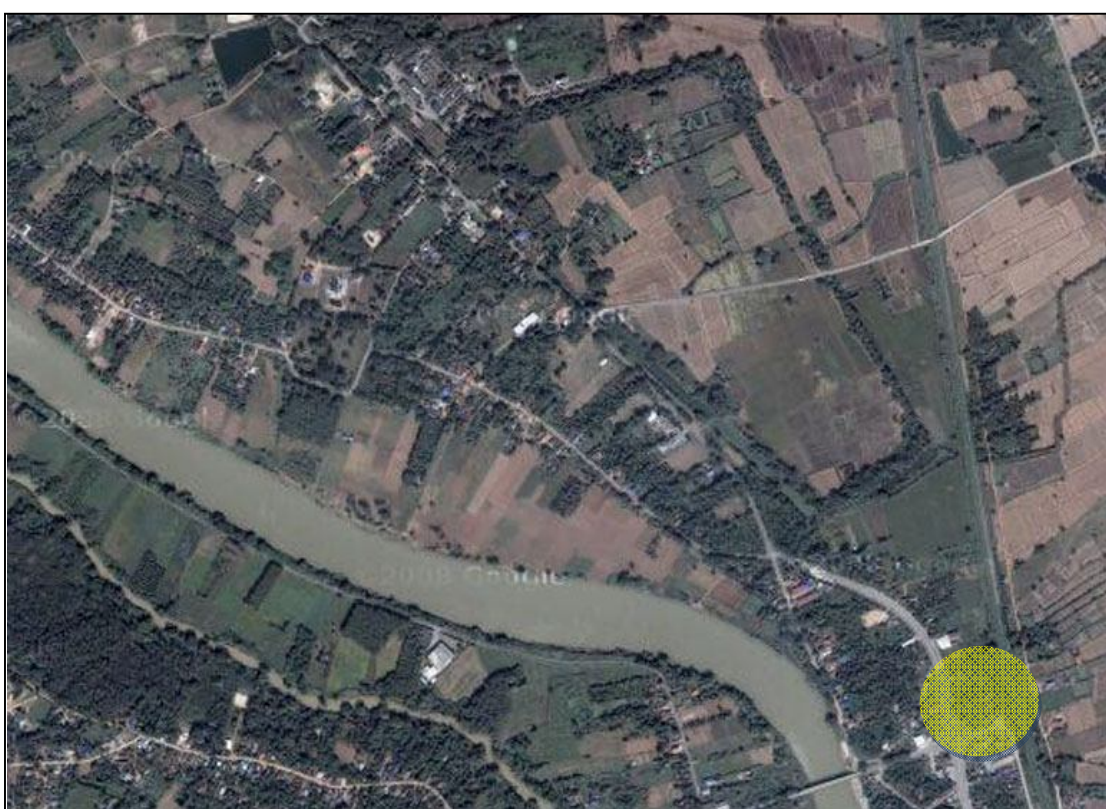
ภาพที่ 24 กองอิฐที่ปรากฏบนเนินปราสาท

ภาพที่ 25 เศษศิลาแดงแปดเหลี่ยมบริเวณเนินปราสาท

วัดกุฎีทอง

ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองไปทางด้านทิศใต้ประมาณ 500 เมตร และอยู่ห่างจากทางรถไฟสายเหนือมาทางตะวันตกประมาณ 30 เมตร โดยวัดนี้จากคำบอกเล่าของนายบุญส่ง บุญเลี้ยง ว่าเดิมเป็นวัดร้างที่มีขนาดใหญ่จนกระทั่งมีการตัดทางรถไฟสายเหนือผ่านบริเวณวัดนี้ ทำให้ส่วนที่เป็นอุโบสถของวัดถูกทางรถไฟตัดทับไปแต่ตัวองค์เจดีย์นั้นไม่ได้ตั้งอยู่ในเขตของรางรถไฟจึงทำให้ตัวเจดีย์รอดพ้นจากการถูกทำลาย¹³

ภาพที่ 26 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดกุฎีทอง

ที่มา: Google map, accessed October 28, 2011, available from <http://maps.google.co.th>

ปัจจุบันวัดกุฎีทองมีสภาพเป็นวัดร้างที่มีต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดใหญ่ขึ้นปกคลุมทั่วทั้งบริเวณ จึงต้องทำการตากถางเพื่อสำรวจเก็บข้อมูล

¹³ สัมภาษณ์ นายบุญส่ง บุญเลี้ยง อายุ 65 ปี, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลในเมือง, 30 มิถุนายน 2553.

สภาพของโบราณสถานเป็นเจดีย์ก่ออิฐสูงประมาณ 6 เมตรจากพื้นดินปัจจุบัน ส่วนฐานของเจดีย์จะมีลักษณะเป็นฐานซ้อนกัน 3 ชั้น แต่ส่วนที่เป็นมุมของฐานได้หักหายไปจึงไม่สามารถสันนิษฐานได้ว่าฐานจะมีลักษณะเป็นฐานแบบย่อมุมหรือไม่ ส่วนขององค์ระฆังได้ชำรุดหักพังไป ซึ่งจากหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นทำให้สันนิษฐานเทคนิคการก่อสร้างเจดีย์ได้ว่าจะใช้การก่ออิฐเป็นแกน 8 แฉก พุ่งออกจากศูนย์กลาง แล้วจึงก่ออิฐเป็นกรอบจากนั้นก็ถมดินภายใน

เจดีย์ประธานวัดกุฎีทองได้ถูกบุกรุกลักลอบขุดหาของเก่า ทำให้มีสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมทำให้ไม่สามารถสันนิษฐานรูปร่างดั้งเดิมได้

ภาพที่ 27 เนินเจดีย์วัดกุฎีทอง

ภาพที่ 28 ร่องรอยส่วนของฐานเจดีย์ที่ยังคงเหลืออยู่

ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์ พบร่องรอยของเสาอาคารศิลาแลงตกกระจายอยู่เป็นจำนวนมากก่อน และสภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นเนินเตี้ยๆ จึงสันนิษฐานว่าจะเป็นส่วนของฐานวิหาร และในบริเวณใกล้เคียงได้พบชิ้นส่วนที่เป็นเสาศิลาแลงแปดเหลี่ยมขนาดใหญ่ มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 92 เซนติเมตรและหนา 46 เซนติเมตร

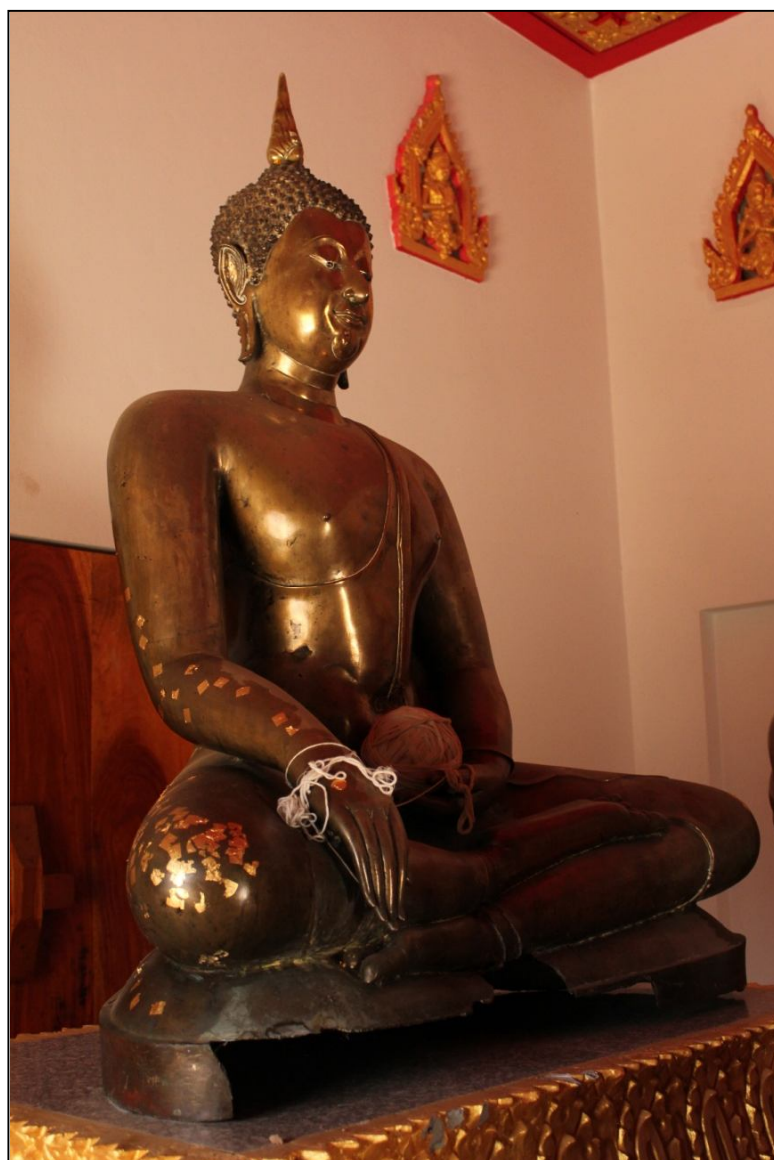

ภาพที่ 29 รูสำหรับเสียบข้อไม้ที่ยังปรากฏอยู่บนเสาศิลาแลง

ภาพที่ 30 เสาศิลาแลงแปดเหลี่ยมขนาดใหญ่

จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุก็ทำให้ทราบว่า ที่วัดคูฎีทองแห่งนี้ ได้พบพระพุทธรูปสำริดประทับนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัยขนาดหน้าตักประมาณ 40 นิ้ว ชายสังฆาฏิยาวปลายเป็นรูปเจี๋ยวตะขาบ มีรัศมีรูปเปลว เม็ดพระศกใหญ่และเรียงตัวโค้งลงมาบรรจบกันที่กลางพระนลาฏ ซึ่งพระพุทธรูปลักษณะแบบนี้เป็นพระพุทธรูปในศิลปะแบบสุโขทัยหมวดใหญ่¹⁴ ปัจจุบันพระพุทธรูปองค์นี้ได้ถูกนำไปเก็บรักษาเอาไว้ที่วัดมหาธาตุ.ศินเมือง อ.พิชัย

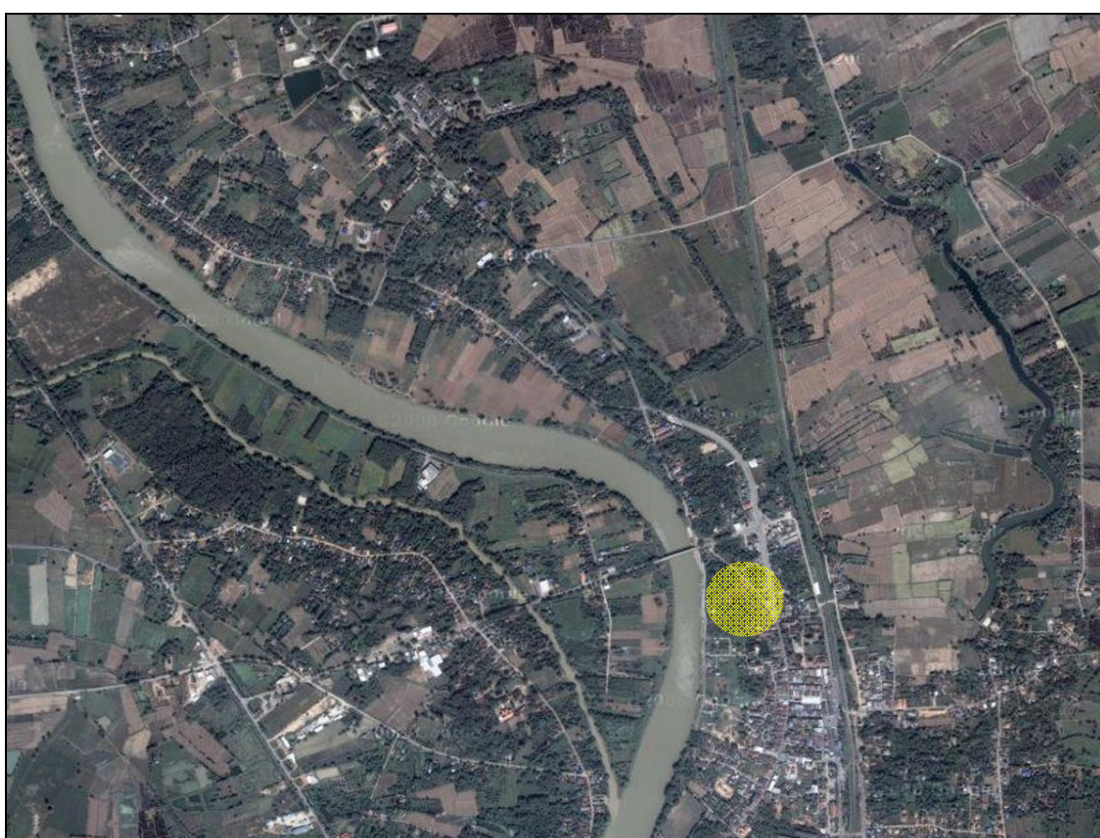

ภาพที่ 31 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยที่พบที่วัดคูฎีทอง

¹⁴ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549), 92.

วัดมหาธาตุ

ตั้งอยู่ทางห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกไปทางทิศใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ และแวะประทับที่เมืองพิษณุโลก ได้ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับวัดมหาธาตุว่า“ออกจากวัดโพธารามเดินต่อไป ถึงวัดมหาธาตุ เป็นวัดถือน้ำ มีวิหารอุรุมณีนั่น ไม่สู้แก่กล้า แต่ก็ไมใหม่ พระยาอัครกิจว่าพระยาพิไชย (กต่าย) ทำ โบสถ์ไม่เห็น ว่าอยู่ในเข้าไข”¹⁵

ภาพที่ 32 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดมหาธาตุ

ที่มา: Google map, accessed October 28, 2011, available from <http://maps.google.co.th>

¹⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก, 37.

ปัจจุบันวัดมหาธาตุยังเป็นวัดที่ยังมีการใช้งานอยู่ในปัจจุบัน ถือว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญวัดหนึ่งของเมืองพิษณุปัจจุบัน

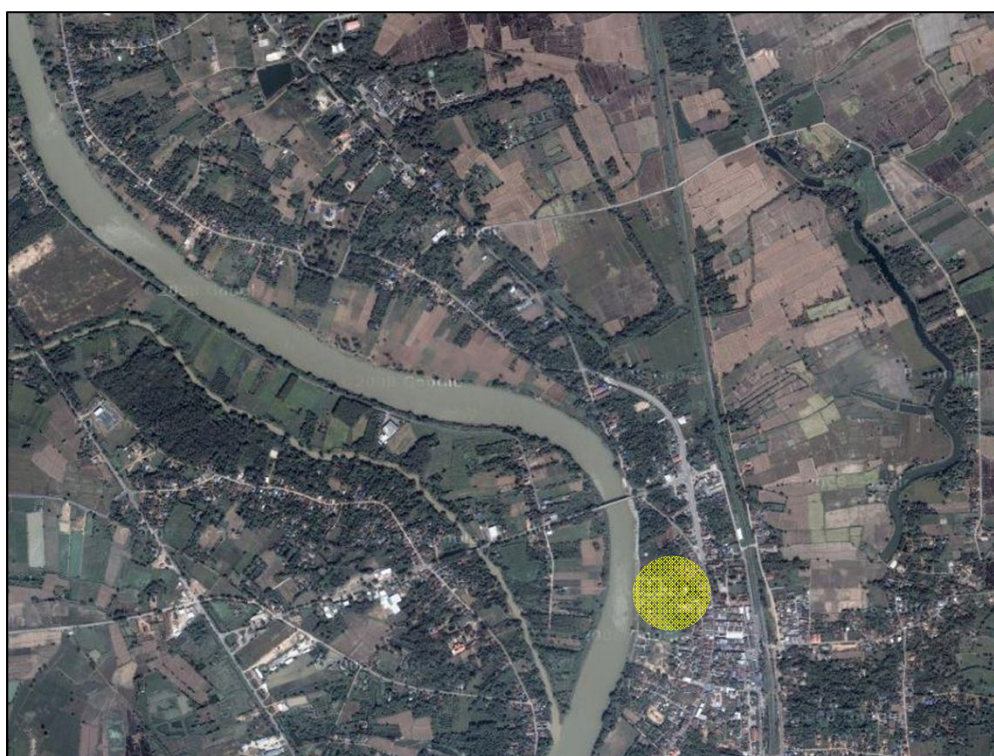
หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในวัดมหาธาตุได้แก่ เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง และใบเสมาที่แบบสมบูรณและแบบชำรุด

ภาพที่ 33 เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง วัดมหาธาตุ

วัดโพธาราม

ตั้งอยู่ถัดจากวัดมหาธาตุลงมาทางด้านทิศใต้ประมาณ ๒๐๐ เมตร วัดโพธาราม ปัจจุบัน ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นตลาดสดประจำอำเภอพิชัย คงเหลือเจดีย์เอาไว้องค์เดียวเท่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ก็ได้ทรงนิพนธ์ถึงวัดโพธารามเอาไว้ว่า “เดินไปตามถนนขึ้นเหนือ” ถึงวัดโพธาราม มีโบสถ์เก่าหลังหนึ่ง อายุรุ่นทางพิษณุโลก ฝาก่อ แต่หลังคาเปลี่ยนใหม่เป็นแปะแคงเสียแล้ว เดิมคงเป็นเครื่องปะตู ข้างโบสถ์มีนาปลูกเก๋าทิ้งอยู่ ตัว ทำด้วยดินเคลือบขาวเขียนลายดำ เป็นนาคสามเศียรตัวหนึ่ง เป็นหัวมังกรข้างที่ได้ที่วัดมหาธาตุ พิษณุโลก มาเห็นสองแห่งนี้เข้าแล้ว ต้องถอนคำที่กล่าวไว้ในหน้า ๓๐ ซึ่งว่าเป็นหัวช่องพนักหน้ามุข นั้นเป็นผิด หัวมังกรที่วัดโพธารามนี้ ชำรุดมากกว่าที่ได้มาแล้ว จึงไม่ได้เอามา เอาแต่หัวนาคสามเศียรมา”¹⁶

ภาพที่ 34 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดโพธาราม

ที่มา: Google map, accessed October 28, 2011, available from <http://maps.google.co.th>

¹⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก, 37.

ปัจจุบันเจดีย์วัดโพธารามได้รับการบูรณะและตั้งอยู่ด้านหลังของตลาดสดประจำ
อำเภอพิชัย

ภาพที่ 35 เจดีย์วัดโพธาราม

กำแพงเมือง

จากการสำรวจทางโบราณคดีพบว่า สภาพของกำแพงเมืองในปัจจุบันจะมีด้านที่เห็นเป็นแนวกำแพงเมืองกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก เนื่องจากบริเวณใกล้เคียงเป็นพื้นที่ทำการเกษตรจึงไม่ค่อยมีการสร้างบ้านเรือนใกล้หรือบนแนวกำแพงเมืองจึงยังไม่ถูกรบกวนมากนัก

กำแพงเมืองพิชัยมีลักษณะเป็นเนินดินสูงประมาณ 4 – 5 เมตร กว้างประมาณ 10 เมตร เริ่มตั้งแต่ทางด้านทิศเหนือติดกับถนนสายพิชัย-ตรอน ขาวไปทางตะวันออกจากนั้นก็หักมุมลงไปทางทิศใต้ได้ประมาณ 800 เมตร จึงหักมุมมาทางตะวันตกจนสุดถนนสายพิชัย-ตรอน อีกครั้ง

กำแพงเมืองทางฝั่งตะวันตกด้านทิศเหนือได้ถูกแม่น้ำ กัดเซาะจนได้พังทลายลงแม่น้ำ เนื่องจากในอดีต แม่น้ำ น่าน ได้เคยเปลี่ยนเส้นทางเดินหลายครั้ง จากที่เคยอยู่ห่างจากกำแพงเมือง

ทางด้านตะวันตก แต่เมื่อประมาณ 80 ปีมาแล้ว แม่น้ำ น่าน ได้กัดเซาะกำแพงเมืองฝั่งตะวันตกด้านทิศเหนือพังทลายลงไป¹⁷

ส่วนกำแพงทางฝั่งตะวันตกด้านทิศใต้ก็ได้มีการสร้างถนนทับลงบนกำแพงเมือง ซึ่งปัจจุบันแม่น้ำ น่าน ได้เปลี่ยนเส้นทางขยับออกห่างจากตัวเมืองไปทางตะวันตกอยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 100 เมตร กำแพงเมืองฝั่งตะวันตกด้านทิศใต้ได้ถูกปรับพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัย เช่นเดียวกับกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือฝั่งตะวันตกก็ได้ถูกปรับพื้นที่เพื่อสร้างโรงเรียนวัดหน้าพระธาตุเช่นกัน กำแพงเมืองพิชัยที่ยังหลงเหลืออยู่และเห็นแนวอยู่ชัดเจนคือกำแพงเมืองทางทิศตะวันออกด้านทิศเหนือ ทางทิศตะวันออกและทางด้านทิศใต้

ภาพที่ 36 กำแพงเมืองทางด้านทิศใต้

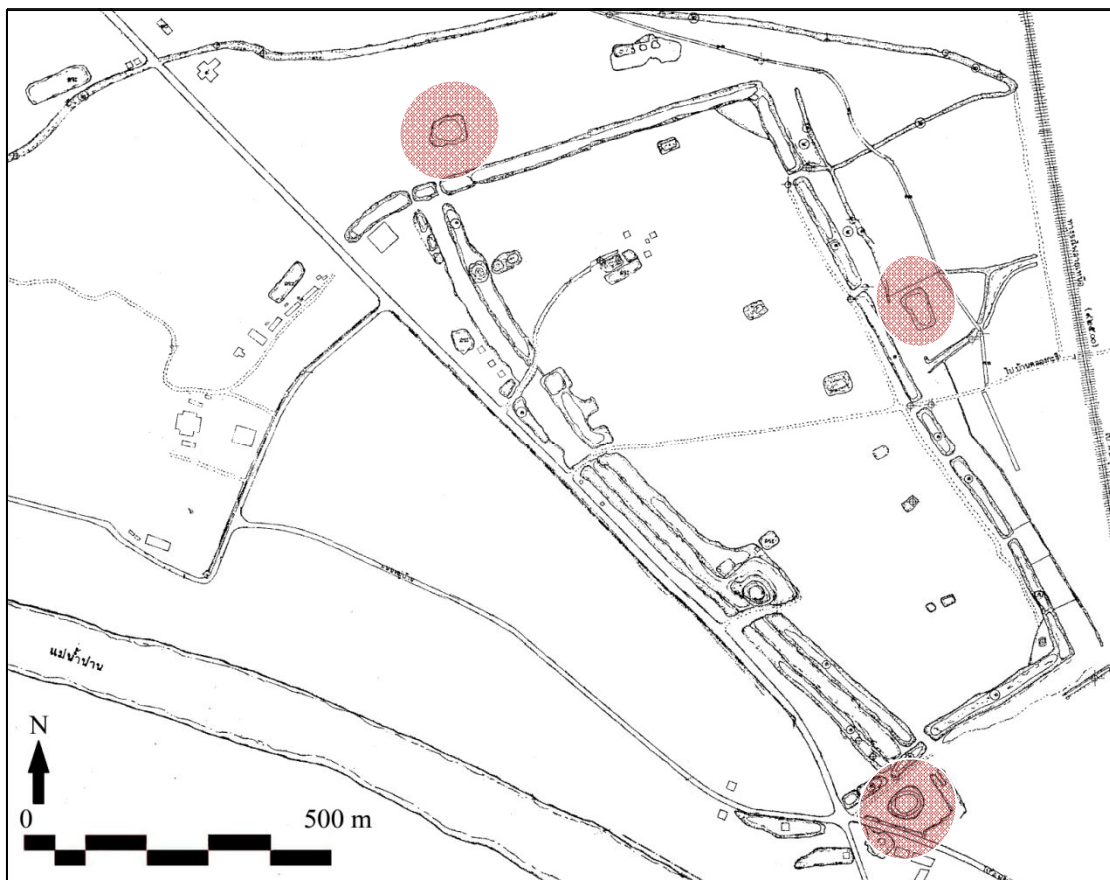
¹⁷ สัมภาษณ์ พระครูศิริวิมล เขมานนุโท อายุ 91 พรรษา, อดีตเจ้าอาวาสวัดหน้าพระธาตุ, 27 มิถุนายน พ.ศ. 2553.

ภาพที่ 37 กำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก

นอกจากส่วนของกำแพงเมืองแล้ว บริเวณด้านนอกกำแพงเมืองยังปรากฏร่องรอยของเนินดินมีลักษณะคล้ายกับป้อมประตูเมืองที่พบที่เมืองสุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชรและสุพรรณบุรี โดยพบทั้ง 3 ด้านของเมือง เนินทางด้านทิศเหนือจะอยู่ทางด้านหลังของโรงพยาบาลพิชัย ทางด้านตะวันออกอยู่เหนือถนนที่ตัดผ่านกลางเมืองพิชัยไปยังบ้านคลองกะชี ทางด้านใต้อยู่บริเวณริมถนนสายพิชัย-ตรอน ก่อนถึงสี่แยก ส่วนเนินดินที่เป็นป้อมทางด้านทิศตะวันตกคาดว่า จะถูกแม่น้ำ กัดเซาะพังไปพร้อมกับกำแพงเมืองด้านตะวันตก

ลักษณะของป้อมจะเป็นเนินดินที่มีความลาดชันออกไปทางด้านนอกเมือง กล่าวคือ เนินทางด้านที่หันเข้าหาในเมืองจะเตี้ยกว่าด้านที่หันออกนอกเมือง แต่สภาพปัจจุบันมีต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดกลางขึ้นปกคลุม

แผนผังที่ 6 แสดงตำแหน่งเนินดิน

ที่มา: ดัดแปลงจาก กรมศิลปากร, "ผังบริเวณเมืองพิชัย หมู่ 1, 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์," 22 กุมภาพันธ์ 2542.

ภาพที่ 38 ป้อมทางด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 39 ป้อมด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 40 ร่องรอยของคูเมืองที่ล้อมรอบเนินดินด้านทิศใต้

ที่มา: Google map, accessed October 28, 2011, available from <http://maps.google.co.th>

คูเมือง

คูเมืองพิชัยมีความกว้างประมาณ 30 เมตร ที่ยังหลงเหลือร่องรอยให้เห็นเป็นคูเมืองทางด้านทิศใต้ฝั่งตะวันออกจะยังมีลักษณะคูเมืองและยังมีน้ำอยู่อย่างชัดเจน ส่วนคูเมืองทางด้านตะวันออกปัจจุบันได้ตื้นเขินและกลายเป็นพื้นที่ทำนา แต่ยังสามารถสังเกตเห็นได้จากทางภาพถ่ายทางอากาศเท่าเช่นเดียวกับกำแพงเมืองชั้นที่สองที่ถูกปรับพื้นที่สำหรับทำนาทั้งหมด แต่ก็สามารถสังเกตได้จากภาพถ่ายทางอากาศเท่าเช่นกันสำหรับคูเมืองทางด้านทิศเหนือทางด้านตะวันออกของคูปราสาทปัจจุบันได้กลายเป็นพื้นที่ของโรงพยาบาลพิชัยไม่ปรากฏร่องรอยของคูเมืองให้เห็น ส่วนทางด้านทิศเหนือฝั่งตะวันตกของคูปราสาท ถึงแม้ว่าโรงเรียนบ้านหน้าพระธาตุจะไม่สร้างทับคูเมือง แต่ก็ไม่ได้ปรากฏร่องรอยการใช้งานจนตื้นเขินและมีต้นไม้ขึ้นปกคลุม

ภาพที่ 41 คูเมืองด้านทิศใต้

ภาพที่ 42 คูเมืองด้านทิศเหนือฝั่งตะวันตกของคูปราสาท

สรุปผลจากการสำรวจทั้งจากการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์และจากการเดินสำรวจภายในตัวเมืองพบว่าหลักฐานโบราณวัตถุที่พบส่วนมากจะมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 22 และได้ถูกจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์

โบราณสถานยังไม่ได้รับการขุดแต่งบูรณะ จะอยู่ในสภาพที่ถูกปกคลุมด้วยวัชพืชและต้นไม้ขนาดกลางถูกล้อมรอบขุดหาของเก่าจนเสียหาย จากการสำรวจพบว่าโบราณสถานในเมืองพิชัยจะใช้อิฐก่อสร้างเป็นส่วนใหญ่และจะมีการใช้ศิลาแลงเป็นส่วนประกอบของโบราณสถาน เห็นได้จากเสาอาคารที่พบตามเนินโบราณสถานทั้งที่เนินปราสาทและวัดกุฎีทอง รวมทั้งการใช้อิฐผสมกับศิลาแลงในการก่อสร้างศาสนสถาน ขนาดของอิฐที่ใช้ก่อสร้างจะมีขนาดความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร กว้างประมาณ 15 - 20 เซนติเมตร หนาประมาณ 5 - 7.5 เซนติเมตร ลักษณะผังโบราณสถานจะส่วนใหญ่จะมีเจดีย์เป็นประธานของวัดและหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีเพียงวัดหน้าพระธาตุที่หันหน้าไปทางทิศใต้และมีเพียงวัดหน้าพระธาตุกับวัดมหาธาตุที่เป็นวัดโบราณที่ยังคงมีการใช้งานอยู่ในปัจจุบัน

กำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกและทิศใต้ ยังคงสภาพให้เห็นอยู่ แต่กำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกได้ถูกน้ำกัดเซาะและบางส่วนได้มีการสร้างถนนทับลงไปบนกำแพงเมือง ส่วนคูน้ำได้ดินเงินจนกลายเป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมคงเหลือแต่คูน้ำด้านทิศใต้ที่ยังไม่ดินเงินและยังมีน้ำอยู่ในคู

การขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองพิชัยเริ่มต้นขึ้นโดยสำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย ได้จัดทำโครงการขุดค้นทางโบราณคดีในปีงบประมาณ 2553 เพื่อศึกษาอายุสมัย พัฒนาการและรูปแบบของกำแพงเมืองพิชัยโดยมีผู้วิจัยเป็นนักโบราณคดีประจำโครงการและเป็นผู้ดำเนินการขุดค้นทั้งหมด

ผู้วิจัยได้ทำการเดินเท้าสำรวจพื้นที่ภายในตัวเมืองและสัมภาษณ์ชาวบ้านที่อยู่อาศัยภายในตัวเมืองโบราณเพื่อเลือกพื้นที่สำหรับสุ่มตรวจชั้นดินทางโบราณคดี และได้เลือกพื้นที่ทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงใต้ของตัวเมืองเพื่อทำการขุดตรวจชั้นดินทางโบราณคดีด้วยหัวเจาะ (Auger) จำนวน 8 จุด เพื่อประเมินสภาพพื้นที่ก่อนเลือกพื้นที่สำหรับการขุดค้น

จากการเดินสำรวจภายในตัวเมืองพบว่าสภาพภายในเมืองโบราณพิชัยทางด้านทิศตะวันออกจะเป็นพื้นที่ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นเขตเมืองโบราณไม่สามารถออกโฉนดเพื่อเป็นเจ้าของได้ แต่ก็ได้ทำการเช่าพื้นที่สำหรับการทำเกษตรกรรมประมาณ 95 ไร่เศษ จะมีพื้นที่ทางด้านทิศเหนือที่เป็นพื้นที่อยู่อาศัยเพียงเล็กน้อย จากการเดินสำรวจพื้นที่ในบริเวณนี้ไม่พบร่องรอยหลักฐานโบราณวัตถุบนผิวดิน แต่จะพบอยู่ในคูน้ำทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีอง

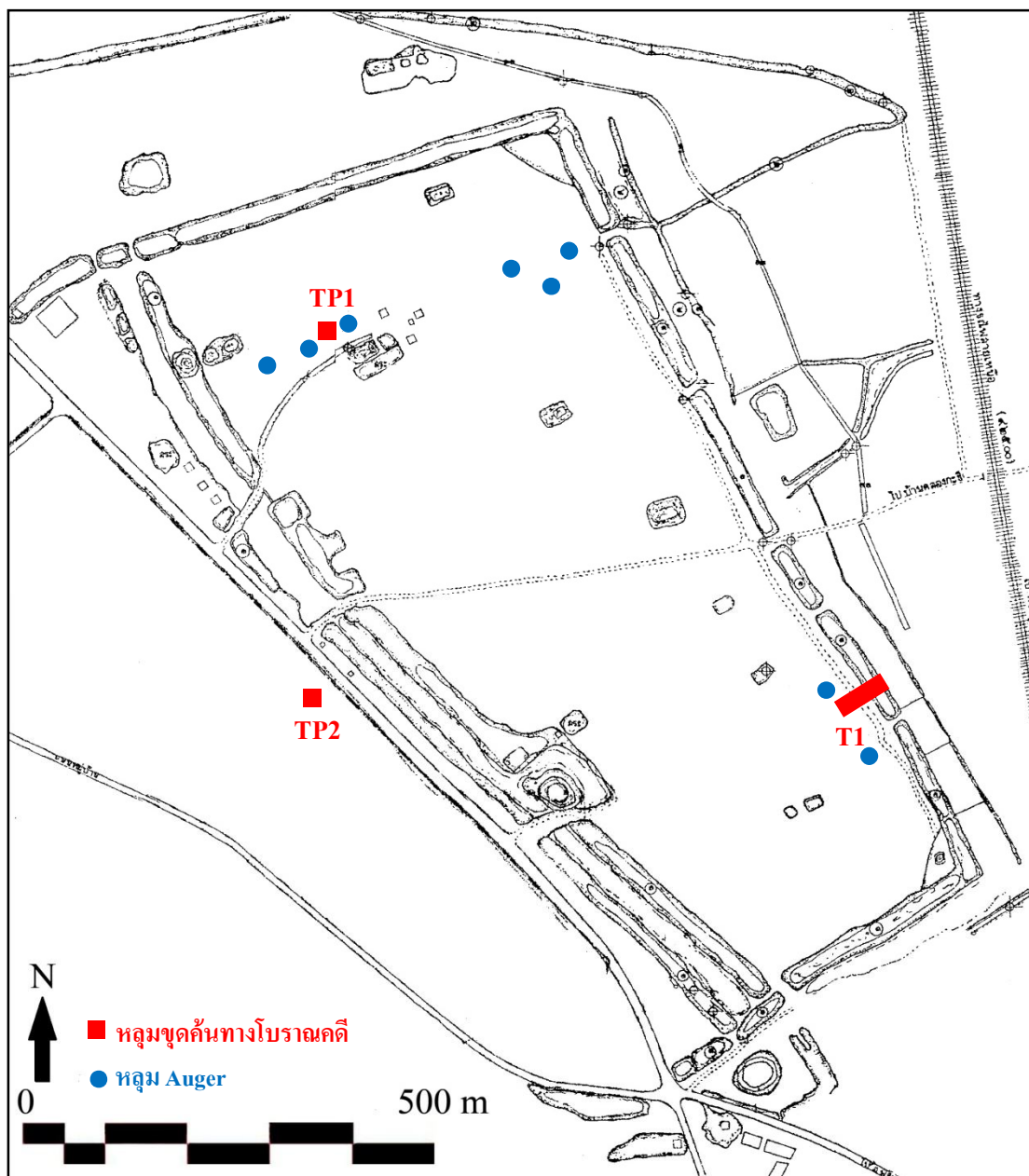
ทางด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ที่ไม่อยู่ในเขตการขึ้นทะเบียนพื้นที่เมืองโบราณจึงเป็นพื้นที่ที่ในสมัยปัจจุบันเข้าไปสร้างที่อยู่อาศัยและมีบางส่วนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งจากการเดินสำรวจเมืองทางด้านทิศตะวันตกพบเศษภาชนะดินเผากระจายอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม

ผลจากการเดินสำรวจจึงได้เลือกพื้นที่ทางด้านทิศเหนือบริเวณบ้านของนายจิ้น อยู่เหนือซึ่งเคยพบเศษก้นของเครื่องถ้วยจีนลายเขียนลายสีน้ำตาลเงินสันนิษฐานว่าเป็นเครื่องถ้วยจีนลายครามจากการขุดสระน้ำในบริเวณบ้านเป็นพื้นที่สำหรับการขุดตรวจชั้นดินด้วยหัวเจาะจำนวน 3 จุด ซึ่งผลจากการขุดตรวจชั้นดินด้วยหัวเจาะก็พบร่องรอยหลักฐาน โบราณคดี พื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองบริเวณริมสระน้ำที่นายจิ้นเคยขุดพบเศษเครื่องถ้วยจีนลายครามจำนวน 3 จุด ซึ่งผลจากการขุดตรวจชั้นดินไม่พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี และบริเวณตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยและพบเศษภาชนะดินเผาอยู่ในคูน้ำสำหรับทำเกษตรกรรม จำนวน 2 จุด ผลจากการขุดตรวจชั้นดินด้วยหัวเจาะ ไม่พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี

ผลการประเมินสภาพพื้นที่สำหรับการขุดค้นได้เลือกพื้นที่ทางด้านทิศเหนือของเมืองบริเวณที่ดินของนายจิ้น อยู่เหนือ เป็นหลุมขุดค้นที่ 1 และพื้นที่ทางด้านตะวันตกของเมืองบริเวณที่ดินของนายเล็ก เทียงปาน จากการเดินสำรวจในพื้นที่พบเศษภาชนะดินเผาทั้งเศษเครื่องถ้วยจีนและเครื่องสังคโลกกระจายอยู่บนผิวดิน จึงได้เลือกพื้นที่นี้เป็นหลุมขุดค้นที่ 2 (TP2) และจากการเดินสำรวจแนวกำแพงเมืองเพื่อเลือกพื้นที่สำหรับขุดตรวจกำแพงเมืองพบว่า บริเวณแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นจุดที่กำแพงเมืองได้รับการรบกวนจากการทำเกษตรกรรมน้อยที่สุด จึงได้เลือกพื้นที่นี้สำหรับขุดตรวจกำแพงเมือง

ในการขุดค้นได้วางผังหลุมขุดค้น (TP1, TP2) ตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้และตะวันออก-ตะวันตก ในระบบ grid system หลุมขุดค้นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 3 เมตร ซึ่งเป็นระบบการขุดค้นที่จะทำให้สามารถบันทึกข้อมูลและผังหลุมได้ง่าย และจะใช้วิธีการขุดแบบผสมคือจะใช้การขุดตามชั้นดินสมมติและการขุดตามชั้นดินธรรมชาติ

สำหรับหลุมขุดตรวจกำแพงเมืองได้ทำการวางผังตามแนวของกำแพงเมือง เป็นหลุมขุดค้นขนาดกว้าง 2 เมตร ยาว 10 เมตร ซึ่งกำแพงเมืองพิชัยได้ทำมุมเอียงจากแนวแกนทิศเหนือ ได้ 30 องศา โดยหลุมขุดค้นจะทำมุม 90 องศาเข้าหากำแพงเมืองและจะใช้วิธีการขุดแบบผสมคือจะใช้การขุดตามชั้นดินสมมติและการขุดตามชั้นดินธรรมชาติ

แผนผังที่ 7 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้น

ที่มา: ดัดแปลงจาก กรมศิลปากร, "ผังบริเวณเมืองพิชัย หมู่ 1, 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์," 22 กุมภาพันธ์ 2542.

หลุมขุดค้นที่ 1 (TP1)

หลุมขุดค้นที่ 1 อยู่ทางทิศเหนือฝั่งตะวันออกของเมืองโบราณในบริเวณบ้านของนาย จิน อยู่หมู่ บ้านเลขที่ 32 หมู่ 2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พิกัด ละติจูด 17 องศา 18 ลิปดา 26 ฟลิปดา เหนือ ลองจิจูด 100 องศา 4 ลิปดา 42 ฟลิปดา ตะวันออก

สภาพทั่วไปของหลุมขุดค้นที่ 1 ตั้งอยู่บนพื้นที่ทางเดินที่นาไม่เคยไม่เคยทำ เกษตรกรรมในพื้นที่นี้ จะมีวัชพืช ต้นไม้ขนาดกลางและขนาดใหญ่ขึ้นปกคลุมพื้นที่ นอกจากนั้น บริเวณของหลุมขุดค้นที่ 1 พบเนินโบราณสถานตั้งอยู่ห่างจากหลุมขุดค้นไปทางด้านทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 300 เมตร และมีเนินโบราณสถานอีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่ห่างจากหลุมขุด ค้นไปทางด้านทิศตะวันตกประมาณ 200 เมตร

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายจิน อยู่หมู่ เจ้าของพื้นที่ทราบว่า ได้พบเศษเครื่องถ้วยสีขาว เขียนลายสีน้ำเงินจากการขุดสระน้ำในบริเวณบ้านจึงได้ทำการตรวจชั้นดินทางโบราณคดีด้วยหัว เเจาะ (Auger) พบหลักฐานทางโบราณคดีที่ความลึกประมาณ 140 เซนติเมตรจากผิวดิน จึงได้เลือก พื้นที่ในบริเวณนี้ในการขุดค้นทางโบราณคดี

ภาพที่ 43 ทำการตรวจชั้นดินทางโบราณคดีด้วยหัวเจาะ(Auger)

ภาพที่ 44 สภาพทั่วไปก่อนการขุดค้นของหลุมขุดค้นที่1

ผลการขุดค้น

จากการขุดค้นทางโบราณคดีหลุมขุดค้นที่1 แบ่งเป็นชั้นดินธรรมชาติได้5 ชั้น และมีชั้นวัฒนธรรม2 ชั้น

ชั้นดินธรรมชาติที่ 1 อยู่บนสุด มีความหนาประมาณ 15 เซนติเมตร เป็นชั้นดินที่เกิดการทับถมจากการใช้งานพื้นที่ในปัจจุบัน พบเศษรากไม้และวัชพืชปะปนอยู่ในดิน แต่ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดี

ชั้นดินธรรมชาติที่ 2 อยู่ถัดจากชั้นดินที่1 มีความหนาประมาณ 90 เซนติเมตร อยู่ที่ความลึก 55 cm.DT. ถึง 145 cm.DT. ในชั้นดินนี้ไม่พบร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน สันนิษฐานว่าจะเป็นช่วงที่ร้างไม่มีการเข้ามาทำกิจกรรมภายในพื้นที่นี้ซึ่งอาจจะเป็นช่วงเวลาที่ตัวชุมชนเมืองพิชัยได้ย้ายการตั้งชุมชนจากตัวเมืองพิชัยที่เป็นตัวเมืองโบราณไปตั้งอยู่ที่ตัวเมืองพิชัยปัจจุบันที่อยู่ห่างออกไปประมาณ4 กิโลเมตรทางด้านทิศใต้ และพื้นที่แห่งนี้ในอดีตก่อนการก่อสร้างเขื่อนสิริกิติ์เมื่อปีพุทธศักราช2511 ในช่วงหน้าฝนจะมีน้ำ จากแม่น้ำแม่ปิงไหลเข้าท่วมขังในพื้นที่ และใช้ระยะเวลาประมาณ7 วันจึงระบายลงคลองกะชีซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของตัวเมือง¹⁸

¹⁸ สัมภาษณ์ นายจิ้น อยู่หนู, บ้านเลขที่ 32 หมู่ 2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์วันที่10 กรกฎาคม 2553.

ชั้นดินธรรมชาติที่ 3 มีความหนาประมาณ 70 เซนติเมตร อยู่ในระดับความลึกประมาณ 145 cm.DT ถึง 210 cm.DT. ในชั้นดินนี้ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทภาชนะดินเผาทั้งเนื้อดินและเนื้อแกร่ง ทั้งยังพบเครื่องถ้วยต่างชาติอีกจำนวน ชิ้น ไม่ปรากฏร่องรอยของการรบกวนในสมัยปัจจุบัน

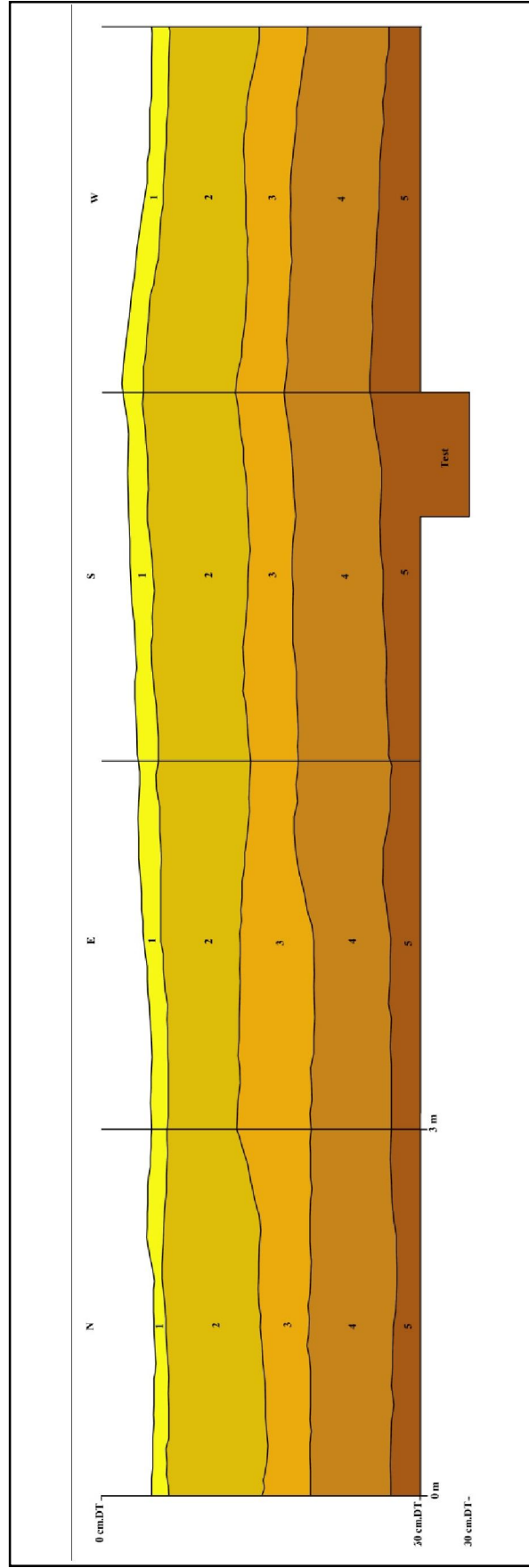
ชั้นดินธรรมชาติที่ 4 มีความหนาประมาณ 30 เซนติเมตร อยู่ในระดับความลึกประมาณ 210 cm.DT. ถึง 240 cm.DT. เป็นชั้นดินที่ไม่พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี

ชั้นดินธรรมชาติที่ 5 อยู่ในระดับความลึก 240 cm.DT. ดินจะมีจุดประสีดำปะปนอยู่ในดิน เป็นชั้นดินที่ไม่พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี

ภาพที่ 45 หลุมขุดค้นที่ 1

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 เป็นชั้นวัฒนธรรมสมัยอยุธยาซึ่งเป็นชั้นอยู่อาศัยแรกสุด ในชั้นดินธรรมชาติที่ 3 หลักฐานที่พบเป็นเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาป่ายางมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 22 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาตาปะขาวหายอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 22 เศษเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 22

แผนผังที่ 8 ผังชั้นดินของหลุมเจาะที่ 1 (TP 1)

ตารางที่ 1 สรุปผลการปฏิบัติงานวิเคราะห์เนื้อดินหลุมชุดคันที่ 1

Layer	Soil Textural Classification				% Organic Matter	pH	Soil Colour	
	Sand	Silt	Clay	Textural			Dry	Wet
1	14.83	46.09	39.08	Silty Clay Lome	0.68	6.5 กรด อ่อน	5 YR 5/3 Reddish Brown	5 YR 2.5/2 Dark Reddish Brown
2	26.94	42.03	31.02	Clay Lome	0.38	6.5 กรด อ่อน	7.5 YR 4/6 Strong Brown	7.5 YR 3/4 Dark Brown
3	6.94	34.02	59.04	Clay	0.55	6.0 กรด อ่อน	7.5 YR 5/4 Brown	7.5 YR 3/4 Dark Brown
4	12.95	46.03	41.02	Silty Clay	0.28	6.0 กรด อ่อน	7.5 YR 5/6 Strong Brown	7.5 YR 3/4 Dark Brown
5	6.96	38.02	55.02	Clay	0.35	6.0 กรด อ่อน	7.5 YR 5/4 Brown	7.5 YR 3/3 Dark Brown

หลุมขุดคันที่ 2 (TP2)

หลุมขุดคันที่ 2 ตั้งอยู่ที่ หมู่ 2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พิกัด ละติจูด 17 องศา 18 ลิปดา 8 ฟลิปดา เหนือ ลองจิจูด 100 องศา 4 ลิปดา 41 ฟลิปดา ตะวันออกบนที่ดินของนายเล็ก เทียงปาน อยู่บ้านเลขที่ 19/1 หมู่ 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นพื้นที่ที่สำรวจพบเศษภาชนะดินเผาระดับผิวดินมากที่สุดในเมือง ภาชนะดินเผาที่พบก็มีทั้งแบบที่ผลิตในประเทศและแบบที่เป็นของต่างประเทศ

สภาพทั่วไปบริเวณของหลุมขุดคันที่ 2 เป็นพื้นที่ที่เคยใช้ทำไร่ข้าวโพดมาก่อน แต่ในปัจจุบันนายเล็ก ได้ใช้พื้นที่สำหรับปลูกต้นมะปรางและกล้วย ดังนั้นก่อนการทำงานจึงจะต้องทำการปรับพื้นที่ที่จะทำการขุดคัน

ภาพที่ 46 สภาพทั่วไปก่อนการขุดคันของหลุมขุดคันที่ 2

ผลการขุดค้น

ชั้นดินธรรมชาติที่ 1 เป็นชั้นดินบนสุดหนาประมาณ 60 เซนติเมตร และเป็นชั้นดินที่ถูกรบกวนจากการทำเกษตรกรรมจากการทำไร่ข้าวโพดและทำสวนมะปราง พบหลักฐานทางโบราณคดีปะปนอยู่ในชั้นดินนี้ซึ่งสันนิษฐานว่าเกิดจากการรบกวนโดยเครื่องมือเกษตรกรรมเช่นรถไถ เนื่องจากรอยแตกของภาชนะมีลักษณะเหมือนโคนของมีคมหรือพานไถของรถไถตัด และในชั้นดินนี้ยังพบพระพิมพ์ดินเผาหลวงพ่อดำ วัดหน้าพระธาตุ สร้างเมื่อปีพุทธศักราช 535¹⁹

ชั้นดินธรรมชาติที่ 2 หนาประมาณ 20 เซนติเมตร ที่ระดับความลึก 60 cm.DT. ถึง 80 cm.DT. ไม่ปรากฏร่องรอยของการรบกวนในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าเป็นชั้นดินสุดท้ายที่มีการอยู่อาศัยของชุมชนในอดีต หลักฐานทางโบราณคดีที่พบเป็นเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินและเนื้อแกร่ง ซึ่งมีทั้งแบบเคลือบและไม่เคลือบจากแหล่งเตาศรีสัชนาลัย และยังพบเครื่องถ้วยจีนประเภทลายครามด้วยในชั้นดินนี้

ชั้นดินธรรมชาติที่ 3 หนาประมาณ 100 เซนติเมตร ที่ระดับความลึก 80 cm.DT. ถึง 180 cm.DT. สันนิษฐานว่าเป็นชั้นดินแรกที่มีการอยู่อาศัยและเป็นช่วงการอยู่อาศัยกันอย่างต่อเนื่องยาวนาน หลักฐานทางโบราณคดีที่พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งทั้งแบบเคลือบและไม่เคลือบ และพบเศษเครื่องถ้วยจีนทั้งแบบลายครามและแบบเคลือบเขียว และพบเศษอิฐมากทางด้านบนของชั้นดินนี้

ชั้นดินธรรมชาติที่ 4 หนาประมาณ 30 เซนติเมตร ที่ระดับความลึก 180 cm.DT. ถึง 210 cm.DT. ในชั้นดินนี้พบร่องรอยผิวดินทางด้านทิศเหนือของหลุมขุดค้น เป็นแนวดินที่มีความแข็งแรงคล้ายกับดินที่ถูกเผาไฟวางตัวเป็นแนวยาวตามทิศเหนือ-ใต้ แต่ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีในชั้นดินนี้

ชั้นดินธรรมชาติที่ 5 หนาประมาณ 50 – 90 เซนติเมตร ที่ระดับความลึกประมาณ 210 cm.DT. ถึง 300 cm.DT. ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีในชั้นดินนี้ จึงจัดว่าเป็นชั้นดินธรรมชาติ

ชั้นดินธรรมชาติที่ 6 ที่ระดับความลึก 260 cm.DT. ถึง 300 cm.DT. ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีในชั้นดินนี้ ลักษณะของดินในชั้นดินนี้จะเป็นดินตะกอนชั้นคล้ายกับดินแม่น้ำ

¹⁹ สัมภาษณ์ นายประเทือง เพ็งแก้ว, เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำโรงพยาบาลชุมชนตำบลนาอิน อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2553.

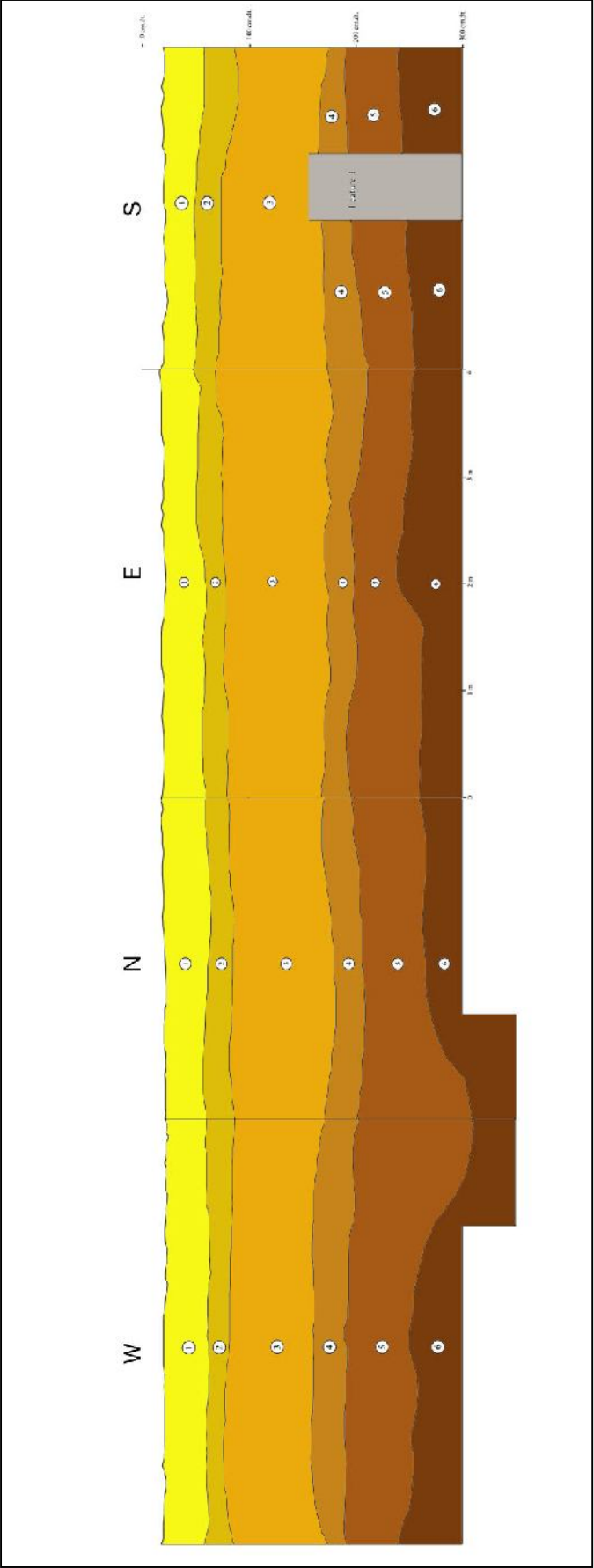
ภาพที่ 47 หลุมขุดค้นที่ 2

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 เป็นชั้นวัฒนธรรมแรกสุดสมัยอยุธยาประกอบด้วยชั้นดินธรรมชาติที่ 2 และ 3 ในชั้นวัฒนธรรมนี้ยังสามารถแบ่งเป็นชั้นย่อยได้อีกระยะคือ

ระยะที่ 1 เป็นระยะแรกเริ่มของการอยู่อาศัย พบที่ระดับความลึก 120 - 160 cm.DT. พบโบราณวัตถุในปริมาณน้อย โดยหลักฐานที่พบได้แก่ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาศรีสังขนาถประภทเครื่องถ้วยเขลียง เป็นต้น

ระยะที่ 2 พบที่ระดับ 60 - 120 cm.DT. เป็นชั้นอยู่อาศัยต่อเนื่องจากระยะที่ 1 พบโบราณวัตถุในปริมาณที่มากขึ้น หลักฐานที่พบได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาศรีสังขนาถประภทเตาสู่โขทัย แหล่งเตาปาปะขาวหาย และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงและชิง

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 เป็นชั้นวัฒนธรรมในสมัยปัจจุบัน เป็นชั้นวัฒนธรรมที่เกิดจากการปรับพื้นที่เพื่อทำการเกษตร ประกอบด้วยชั้นดินธรรมชาติที่ พบเศษถุงพลาสติกและพระพิมพ์ในสมัยปัจจุบัน 1 องค์ (ภาพที่ 97)

แผนผังที่ 9 ฟังชันดินของหลุมขุดค้นที่ 2 (TP 2)

ตารางที่ 2 สรุปผลการปฏิบัติงานวิเคราะห์เนื้อดินหลุมชุดคันที่ 2

Layer	Soil Textural Classification				% Organic Matter	pH	Soil Colour	
	Sand	Silt	Clay	Textural			Dry	Wet
1	6.96	44.02	49.02	Silty Clay	0.37	6.5 กรด อ่อน	7.5 YR 5/4 Brown	7.5 YR 3/4 Dark Brown
2	6.87	54.08	39.05	Silty Clay Lome	0.54	6.0 กรด อ่อน	10 YR 5/3 Brown	10 YR 2/2 Very Dark Brown
3	32.95	34.03	33.03	Clay Lome	0.34	5.5 กรด ปาน กลาง	7.5 YR 5/4 Brown	7.5 YR 3/4 Dark Brown
4	16.98	30.01	53.01	Clay	0.75	5.5 กรด ปาน กลาง	7.5 YR 4/4 Brown	7.5 YR 3/4 Dark Brown
5	6.98	40.01	53.01	Clay	0.50	5.5 กรด ปาน กลาง	7.5 YR 5/4 Brown	7.5 YR 3/4 Dark Brown
6	22.97	42.02	35.01	Clay Lome	0.15	6.5 กรด อ่อน	7.5 YR 6/6 Reddish Yellow	7.5 YR 4/4 Brown

หลุมขุดตรวจกำแพงเมือง (T1)

หลุมขุดตรวจกำแพงเมืองตั้งอยู่ที่ หมู่ 2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย พิกัด ละติจูด 17 องศา 18 ลิปดา 8 ฟลิปดา เหนือ ละติจูด 100 องศา 5 ลิปดา 2 ฟลิปดา ตะวันออก เป็นแนวกำแพงเมืองทางฝั่งตะวันออกด้านใต้ บริเวณใกล้เคียงกับหลุมขุดตรวจมีเนินโบราณสถาน สองเนินอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหลุมขุดตรวจและมีการถมพื้นที่ทำถนนขนาดไปกับแนว กำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกแต่ก็เป็นจุดที่คาดว่าจะถูกการรบกวนน้อยที่สุด

สภาพทั่วไปของหลุมขุดตรวจจะมีวัชพืชและต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดกลางขึ้นปกคลุมทั่วทั้งเนินกำแพงเมือง

ภาพที่ 48 สภาพทั่วไปของกำแพงเมืองพิชัยขณะทำการปรับสภาพพื้นผิวก่อนการขุดตรวจ

ผลการขุดตรวจ

ชั้นดินธรรมชาติที่ 1 เป็นชั้นดินบนสุด เกิดจากการเกษตรกรรมในบริเวณพื้นที่โดยรอบ²⁰

ชั้นดินธรรมชาติที่ 2 เป็นชั้นดินที่เกิดจากการก่อสร้างกำแพงเมืองโดยการขุดดินด้านหน้ากำแพงมาถมให้กลายเป็นกำแพงเมือง ส่วนพื้นที่ที่ขุดดินลงไปก็จะกลายสภาพเป็นคูเมืองดินของชั้นดินนี้จะมีลักษณะแข็งแต่จะไม่จับตัวกันแน่น เมื่อนำจอบไปกะเทาะจะแตกหลุดออกมาเป็นก้อนๆ เป็นดินที่เกิดจากการนำมอดอัดกันใต้อกหลัง ไม่ใช่เกิดจากการมอดอัดกันตามธรรมชาติ และไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีในชั้นดินนี้

ชั้นดินธรรมชาติที่ 3 หนาประมาณ 10 เซนติเมตร ที่ระดับความลึกประมาณ 160 cm.DT. ถึง 180 cm.DT. ลักษณะดินจับตัวแน่น ไม่แตกหลุดเป็นก้อนเหมือนดินจากชั้นดินธรรมชาติที่ 2

ชั้นดินธรรมชาติที่ 4 หนาประมาณ 50 – 60 เซนติเมตร ที่ระดับความลึกประมาณ 180 cm.DT. ถึง 250 cm.DT. จัดว่าเป็นชั้นดินธรรมชาติก่อนการสร้างกำแพงเมืองและไม่พบหลักฐานทางโบราณคดี

ชั้นดินธรรมชาติที่ 5 หนาประมาณ 70 เซนติเมตร ที่ระดับความลึกประมาณ 225 cm.DT. ถึง 280 cm.DT. เป็นชั้นดินธรรมชาติที่มีจุดประสีดำปะปนอยู่ในดินเช่นเดียวกับชั้นดินที่ 3 ของหลุมขุดค้นที่ 1 ไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี

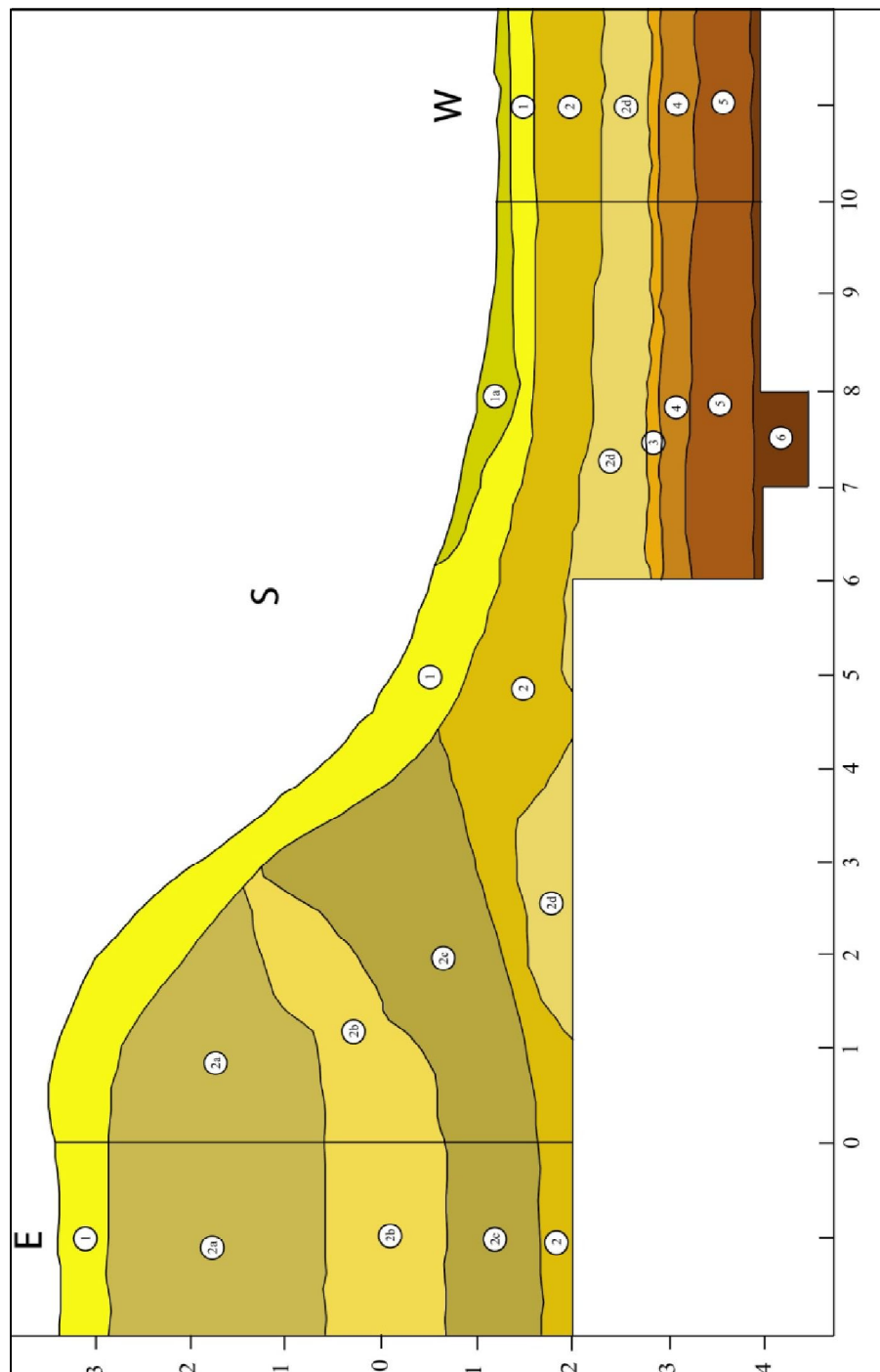
ชั้นดินธรรมชาติที่ 6 เป็นชั้นดินล่างสุดของหลุมขุดตรวจนี้ อยู่ที่ระดับความลึกประมาณ 280 cm.DT. เป็นชั้นดินธรรมชาติ

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 เกิดจากการก่อสร้างกำแพงเมือง ประกอบด้วยชั้นดินธรรมชาติที่ 2 และ 3 โดยการนำดินมาบดอัดปูนจนกลายเป็นกำแพงเมือง โดยในชั้นดินที่ 3 เกิดจากการปรับพื้นที่เพื่อเตรียมการสร้างกำแพงเมือง

²⁰ สัมภาษณ์ นายเล็ก เทียงปาน, ชาวบ้านหมู่ 2 บ้านหน้าพระธาตุ ตำบลในเมืองอำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี วันที่ 24 ตุลาคม 2553.

ภาพที่ 49 หลุมขุดตรวจกำแพงเมืองพิชัย

แผนผังที่ 10 ฟังชั่นดินของหลุมเจาะแนวกำแพงเมือง (T 1)

ตารางที่ 3 สรุปผลการปฏิบัติงานวิเคราะห์เนื้อดินหลุมขุดตรวจกำแพงเมือง

Layer	Soil Textural Classification				% Organic Matter	pH	Soil Colour	
	Sand	Silt	Clay	Textural			Dry	Wet
1	5.94	16.01	78.05	Clay	1.21	6.5 กรดอ่อน	10 YR 6/4 Yellowish Brown	10 YR 3/4 Dark Yellowish Brown
2	5.91	14.01	80.08	Clay	0.95	7.5 ด่างอ่อน	10 YR 6/3 Pale Brown	10 YR 3/4 Dark Yellowish Brown
2a	8.00	20.00	72.00	Clay	1.03	7.5 ด่างอ่อน	10 YR 7/4 Very Pale Brown	10 YR 3/3 Dark Brown
2b	5.94	26.02	68.04	Clay	1.40	7.5 ด่างอ่อน	10 YR 6/3 Pale Brown	10 YR 3/4 Dark Yellowish Brown
2c	5.98	18.00	76.02	Clay	0.52	7.5 ด่างอ่อน	10 YR 6/3 Pale Brown	10 YR 3/4 Dark Yellowish Brown
2d	8.00	22.00	70.00	Clay	0.74	6.5 กรดอ่อน	10 YR 6/3 Pale Brown	10 YR 3/4 Dark Yellowish Brown
3	3.98	42.01	54.01	Silty Clay	0.63	6.0 กรดอ่อน	10 YR 6/4 Light Yellowish Brown	7.5 YR 3/4 Dark Brown
4	11.95	30.02	58.03	Clay	0.92	6.0 กรดอ่อน	10 YR 6/3 Pale Brown	10 YR 3/3 Dark Brown
5	9.91	46.05	44.04	Silty Clay	0.43	6.0 กรดอ่อน	10 YR 6/4 Light Yellowish Brown	7.5 YR 4/4 Brown
6	11.98	14.00	74.01	Clay	0.81	5.5 กรดปานกลาง	10 YR 5/4 Yellowish Brown	10 YR 3/4 Dark Yellowish Brown

บทที่ 4

โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี

ในการขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองโบราณพิชัยได้แบ่งพื้นที่ทำการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือหลุมขุดตรวจกำแพงเมือง ซึ่งในการขุดตรวจกำแพงเมืองนี้ ไม่พบเศษโบราณวัตถุแต่อย่างใด ส่วนที่ 2 เป็นหลุมขุดค้นหลุมที่ 1 ทางทิศเหนือของเมืองและหลุมที่ 2 ทางทิศตะวันตกของเมือง ซึ่งโบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่จะเป็น โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผาซึ่งสามารถแยกประเภทได้ดังนี้

ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ ในการขุดค้นครั้งนี้จะพบแต่เครื่องถ้วยที่ผลิตในประเทศจีน เครื่องถ้วยประเภทนี้จะมีลักษณะที่บาง แต่แกร่งกว่าเครื่องถ้วยชนิดเนื้อแกร่ง เนื้อดินจะมีสีขาว มักพบตามแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญในประเทศไทย ซึ่งเครื่องถ้วยจีนแต่ละยุคสมัยก็จะมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองสามารถใช้ในการกำหนดอายุโดยการเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีใกล้เคียงพบเครื่องถ้วยจีนในรูปแบบเดียวกันได้¹

ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ แบ่งตามเนื้อภาชนะได้ดังนี้

- ภาชนะดินเผาน้ำแกร่ง (Stoneware) การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและเอกลักษณ์เด่นของภาชนะที่พบนำไปเปรียบเทียบกับภาชนะจากแหล่งผลิตได้แก่ แหล่งเตาเกาะน้อยและแหล่งเตาป่ายาง อำเภอศรีสัชนาลัย แหล่งเตาสุโขทัย จังหวัดสุโขทัยและแหล่งเตาตาปะขาวหาย จังหวัดพิษณุโลก แหล่งเตาเหล่านี้ได้มีการกำหนดอายุแบบสัมบูรณ์แล้ว (Absolute Dating)

- ภาชนะดินเผาเนื้อดิน (Earthenware) ภาชนะประเภทนี้ไม่สามารถระบุแหล่งผลิตที่แน่ชัด จึงเป็นการศึกษารูปทรง การตกแต่งและประโยชน์การใช้งานของภาชนะ

โบราณวัตถุอื่นๆ นอกเหนือจากภาชนะดินเผาที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 2 คือ พระพิมพ์ดินเผาสมัยปัจจุบัน 1 องค์ และเศษก้อนโลหะจำนวน 16 ก้อน

¹ ปวิวรรต ธรรมาปรีชากร, “การใช้เครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยเวียดนามในการกำหนดอายุหลักฐานทางโบราณคดีและรูปแบบศิลปะ กรณีศึกษาลวดลายปูนปั้นประดับบนโบราณสถานในประเทศไทยในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 - 24” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2547), 1.

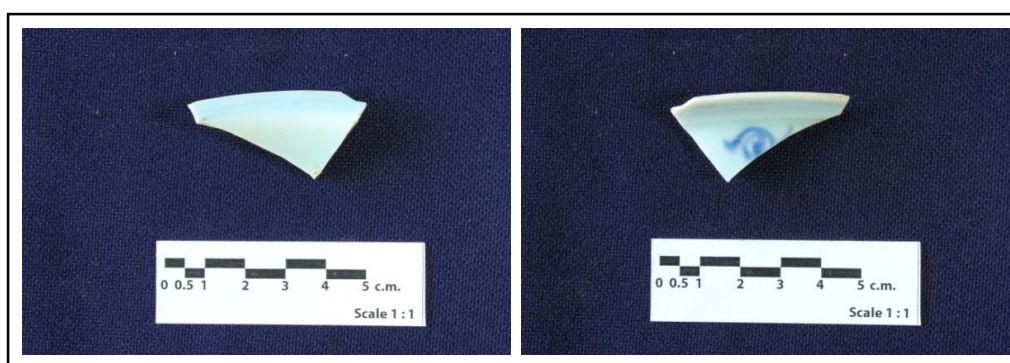
ซึ่งในการวิเคราะห์ได้แยกวิเคราะห์ตามหลุมขุดค้น ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 1 (TP1)

โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 1 จะพบแต่เศษภาชนะดินเผา แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.1 ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ

1.1.1 เครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง พบจำนวน 1 ชิ้น ส่วนปาก เขียนสีน้ำเงินได้เคลือบใส เนื้อดินละเอียดสีขาว บางแต่มีความแกร่งมาก มีอายุราวพุทธศักราช 1911 - 2187²

ภาพที่ 50 เศษเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง

1.2 ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ

ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ พบในปริมาณที่น้อยกว่าภาชนะดินเผาเนื้อดินมีทั้งแบบเคลือบและไม่เคลือบ

1.2.1 เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบ้านป่ายาง

ตั้งอยู่ที่บ้านป่ายาง อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทางด้านทิศเหนือของเมืองศรีสัชนาลัย เป็นแหล่งเตาที่ผลิตทั้งผลิตภัณฑ์ประเภทถ้วย ชาม กระปุกไห การตกแต่งมีทั้งแบบเคลือบเขียว เคลือบขาวขุ่น เขียนลายคำได้เคลือบใสและเขียวอ่อนและยังผลิตเครื่องประดับสถาปัตยกรรม

² ณัฏฐภัทร จันทวิช, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2537), 31.

และประติมากรรมจึงมีชื่อเรียกเตาตามผลิตภัณฑ์ที่พบคือ กลุ่มเตายักษ์และกลุ่มเตาตุ๊กตา การผลิตจะนำภาชนะเข้าเตาเผาโดยวางบนก๊อที่ทำให้ปรากฏรอยของก๊อบริเวณก้นถ้วยด้านนอก แหล่งเตาบ้านป่ายางกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 22⁴

1.2.1.1 ขามสังคโลกเคลือบขาวขุนน้ำแก้ง เนื้อดินละเอียด ตกแต่งด้วยการเซาะร่องในแนวตั้งด้านในของภาชนะบริเวณก้นด้านนอกมีรอยที่เกิดจากการวางภาชนะบนก๊อ

ภาพที่ 51 ขามสังคโลกเคลือบขาวผลิตจากแหล่งเตาป่ายาง

1.2.1.2 ชิ้นส่วนไหเนื้อแกร่ง เคลือบน้ำตาลอมเขียว น้ำาเคลือบแตกราน เนื้อดินละเอียดสีเทา

³ Don Hein, **The Sawankhalok Ceramic Industry: from Domestic Enterprise to Regional Entrepreneur**, Doctoral Thesis Deakin University, 2001, 156.

⁴ สายันต์ ไพรัชญจักร์, “ความสัมพันธ์ด้านวิทยาการผลิตและการค้าขายเครื่องถ้วยระหว่างจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในห้วงพุทธศตวรรษที่ 21,” ใน **สังคโลก – สุโขทัย – อโยธยากับเอเชีย**, 302 - 304.

ภาพที่ 52 เศษภาชนะดินเผาเคลือบน้ำตาล

1.2.1.3 ชิ้นส่วนก้นกระปุกเคลือบขาวเนื้อแกร่ง น้ำเคลือบหลุดลอก

ภาพที่ 53 ชิ้นส่วนก้นกระปุกเคลือบขาว

1.2.1.4 ชิ้นส่วนไหเนื้อแกร่งไม่เคลือบ ตกแต่งด้วยลายขูดขีดพื้นปลา เนื้อดิน

ละเอียดสีเทา ผลิตจากแหล่งเตาศรีสังขาลย์

ภาพที่ 54 เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งตกแต่งด้วยลายขูด

1.2.1.5 ชิ้นส่วนไหเนื้อแกร่งไม่เคลือบ ไม่มีการตกแต่งลวดลายบนผิว

ภาพที่ 55 ชิ้นส่วนไหเนื้อแกร่งไม่เคลือบ

1.2.2 เตาตาปะขาวหาย

แหล่งเตาตาปะขาวหายตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำ น่านบริเวณด้านหลังของโรงเรียนตาปะขาวหาย ตำบลหัวรอ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก อยู่ห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกไปทางทิศเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร ได้มีการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งเตาแห่งนี้โดยคุณประโชติ สังคนุกิจและดอน ไฮน์ (Don Hein) ในโครงการโบราณคดีเครื่องถ้วยไทย โครงการร่วมไทย – ออสเตรเลีย เมื่อปีพุทธศักราช 2527

ลักษณะของเตาเป็นเตาบนดินก่อด้วยอิฐระบายความร้อนในแนวนอนคล้ายกับเตาเครื่องปั้นดินเผาที่แหล่งเตาศรีสังขาลย์และเตาสุโขทัย แตกต่างกันที่ลักษณะการเรียงอิฐ จากการศึกษาและกำหนดอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์โดยวิธีเรดิโอคาร์บอน (Radiocarbon Dating) และวิธีพาลีโอแมกเนติส (Palaeomagnetism) ได้คำอายุประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึง พุทธศตวรรษที่ 21⁶

ผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาตาปะขาวหายจะเป็นภาชนะดินเผาน้ำดินและเนื้อแกร่ง มีทั้งขนาดเล็กและใหญ่ จะผลิตภาชนะประเภทไหเป็นส่วนใหญ่ จะมีรูปทรงคล้ายกับภาชนะของแหล่ง

⁵ Don Hein and Prachote Sangkhanukit, "Report on the Excavation of the Ban Tao Hai Klins Phitsanulok, Thailand," In **Research Centre for Southeast Asia Ceramics Papers 1**, 20.

⁶ Ibid., 98.

เตาศรีสังขาลย์ แต่ลักษณะเนื้อดินจะหยาบกว่าและมีสีน้ำตาลแดง ผิวของภาชนะจะไม่เรียบเนียน เหมือนกับภาชนะที่ผลิตจากแหล่งเตาศรีสังขาลย์ พบจำนวน 1 ชิ้น

ภาพที่ 56 เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง

1.2.3 กลุ่มภาชนะดินเผาเนื้อดินไม่ระบุแหล่งเตา

เป็นภาชนะดินเผาที่เผาโดยใช้อุณหภูมิต่ำไม่สามารถระบุแหล่งที่มา พบในปริมาณมากที่สุดจำนวนโบราณวัตถุที่ขุดค้นได้ปีนจำนวน 190 ชิ้น 2220 กรัม พบภาชนะที่เป็นหม้อทะนนวนมีลักษณะเป็นภาชนะก้นกลมแบน ตกแต่งด้วยลายกดประทับเป็นภาชนะดินเผาที่ใช้ในครัวเรือน พบอยู่ในชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 - 4 ตั้งแต่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองโบราณสุโขทัยและพบเศษภาชนะเนื้อดินไม่มีการตกแต่งทาสี ดินสีส้มหรือสีน้ำตาล

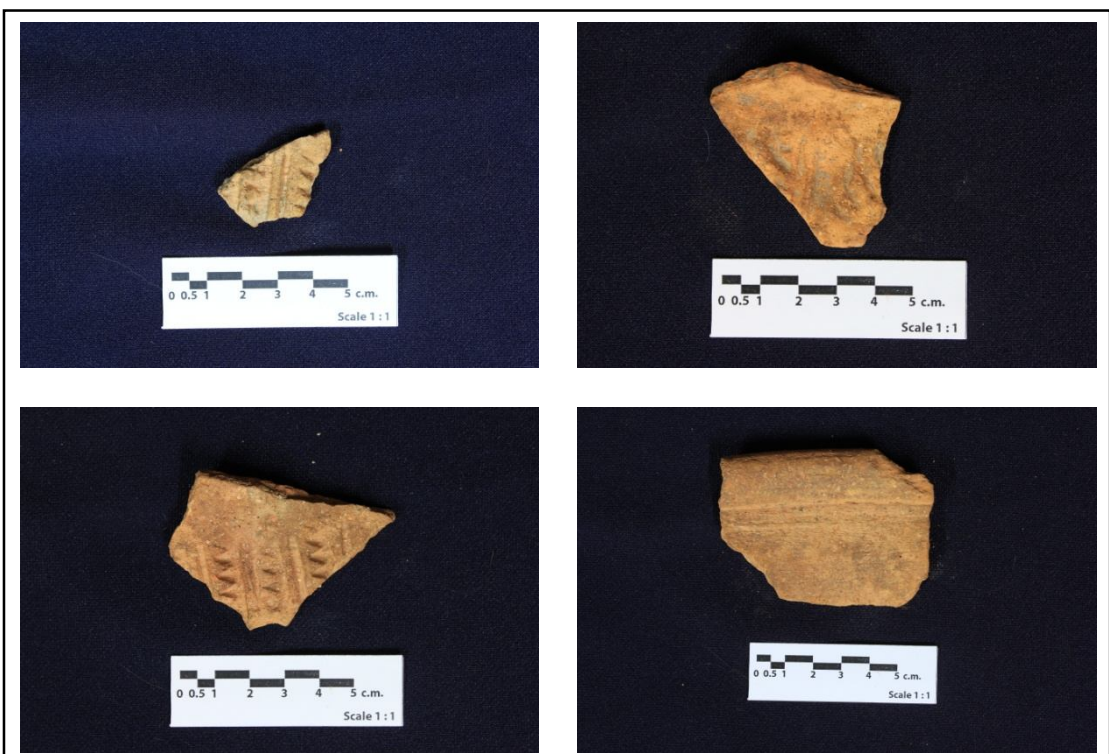

ภาพที่ 57 ชิ้นส่วนหม้อทะนนวน

⁷ กรมศิลปากร, "รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี หลุมทดสอบ TP 1 ZONE B," โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย 2524, 57.

ภาพที่ 58 ปากภาชนะดินเผาเนื้อดิน

ภาพที่ 59 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินลายกดประทับ

ตารางที่ 4 สรุปการวิเคราะห์ลำดับอายุสมัยชั้นวัฒนธรรมของหลุมขุดค้นที่ 1 (TP1)

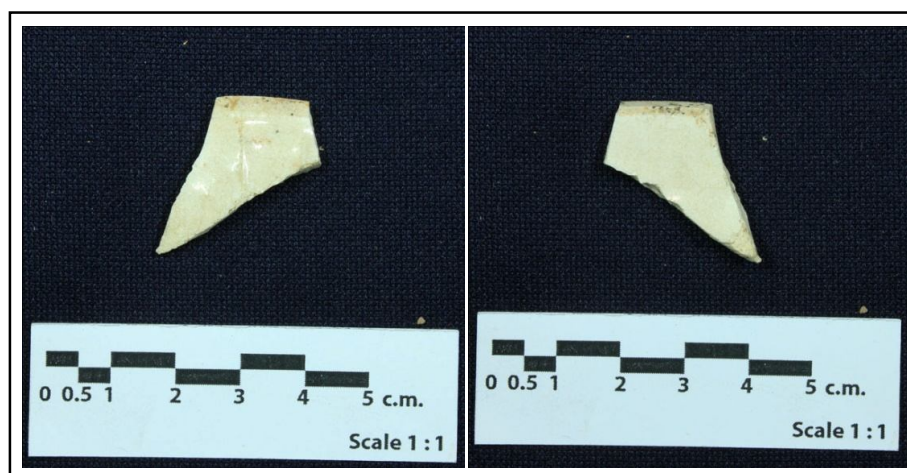
ชั้นวัฒนธรรม	โบราณวัตถุ	สรุปอายุสมัย
1	- ชามสังคโลกเคลือบขาวจากแหล่งเตาป่ายาง - เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แบบเคลือบน้ำตาลเขียว จากแหล่งเตาป่ายาง - เครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง	พุทธศตวรรษที่ 21 - 22

2. โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 2 (TP2)

โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 2 ส่วนใหญ่จะพบเศษภาชนะดินเผา พบเศษโลหะจำนวน 16 ก้อน และพบเศษพระพิมพ์ดินเผาแบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

2.1 ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ

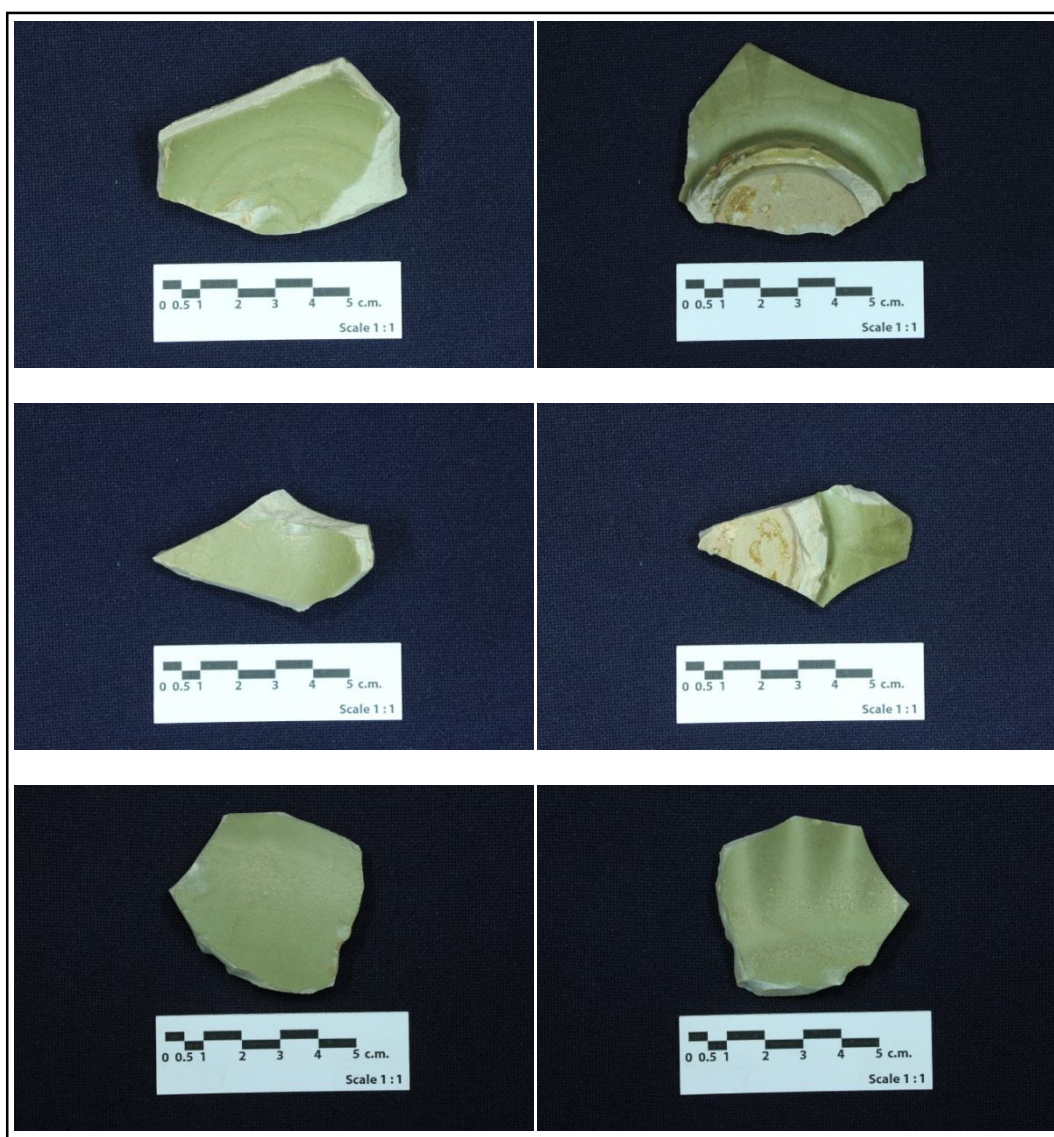
2.1.1 เศษฟาดลับเคลือบขาวแบบชิงไป๋สมัยราชวงศ์ซ่ง พบจำนวน 1 ชิ้น กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 19⁸

ภาพที่ 60 เศษฟาดลับเคลือบขาว

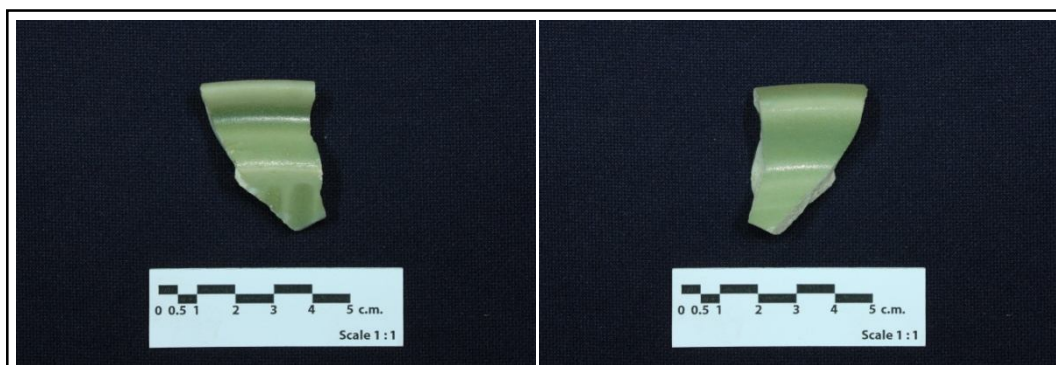
⁸ ณีฐกรภัทร จันทวิฑูรย์ เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, 26.

2.1.2 ชิ้นส่วนถ้วยและจานเคลือบเขียวไปกาสมัยราชวงศ์หยวน เนื้อดินละเอียดสีขาว ทาน้ำเคลือบตั้งแต่ปากภาชนะจนถึงส่วนก้นภาชนะ ตกแต่งด้วยการเซาะร่องตามแนวตั้งและเซาะร่องเป็นลวดลาย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20⁹

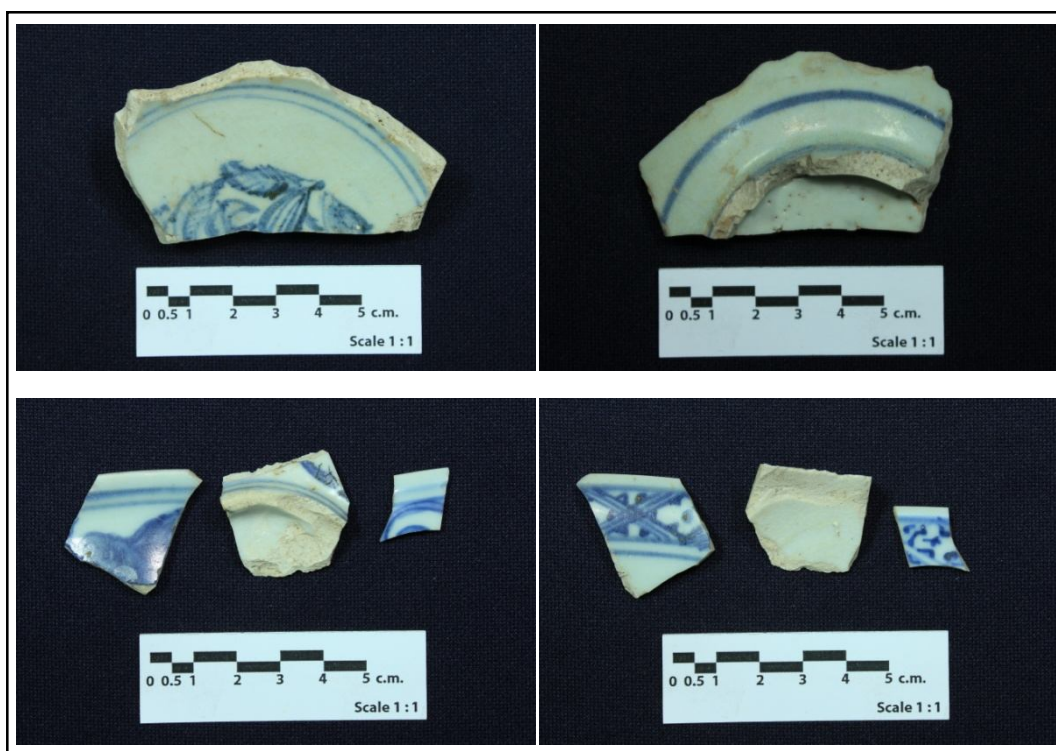
ภาพที่ 61 ชิ้นส่วนถ้วยเคลือบเขียวสมัยราชวงศ์หยวน

⁹ อนุรักษ์กร จันทวิษ, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, 28.

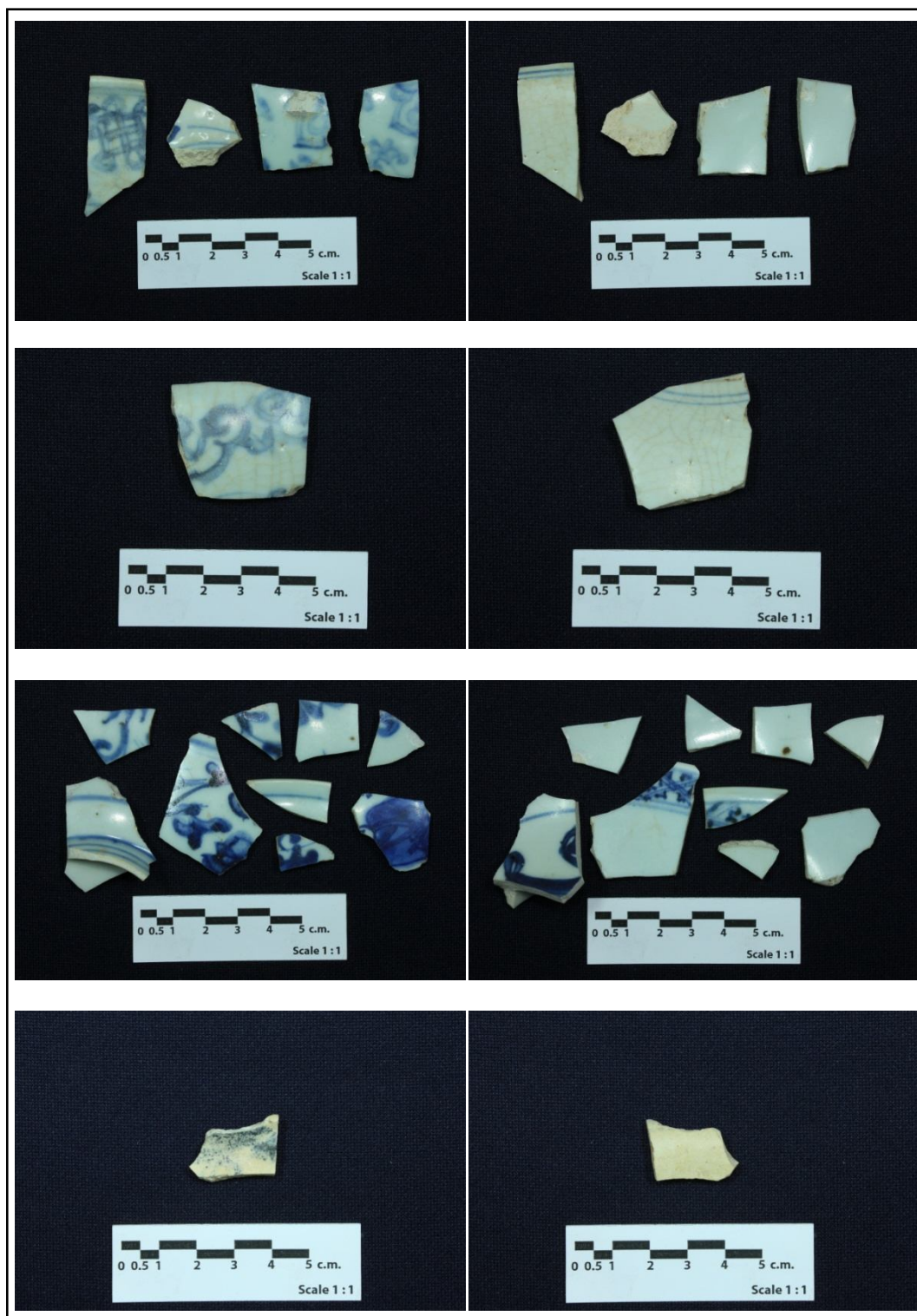
ภาพที่ 62 ชิ้นส่วนจานเคลือบเขียวสมัยราชวงศ์หยวน

2.1.3 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนแบบลายครามสมัยราชวงศ์หมิง เนื้อดินละเอียดสีขาว เขียนสีน้ำเงินได้เคลือบ พบส่วนปาก ลำตัว และก้น มีการเขียนลายเส้นบริเวณขอบปากภาชนะมีอายุราวพุทธศักราช 1911 - 2187¹⁰

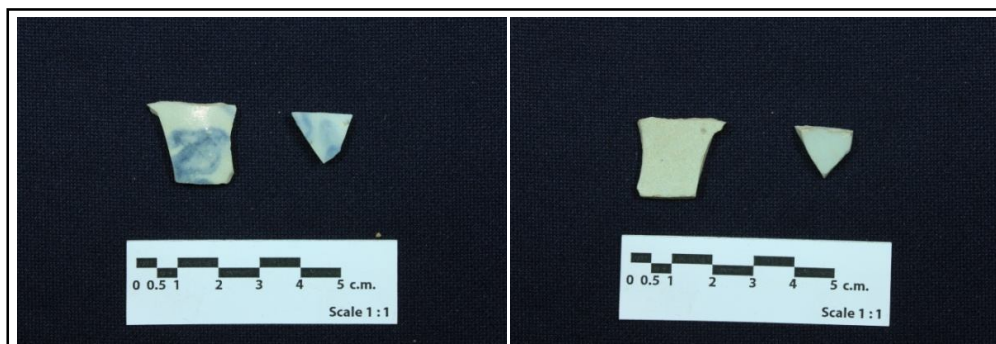

ภาพที่ 63 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง

¹⁰ ณีฎฐภัทร จันทวิษุ เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, 31.

ภาพที่ 64 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง

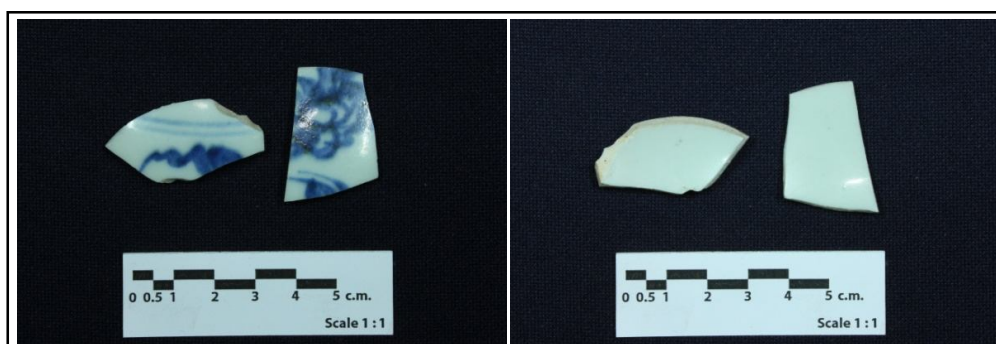

ภาพที่ 65 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง

2.1.4 เศษเครื่องถ้วยจีนแบบลายครามสมัยราชวงศ์ชิง เนื้อดินละเอียดสีขาว เขียนลายน้ำเงินใต้เคลือบมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 – 24¹¹

ภาพที่ 66 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์ชิง

ภาพที่ 67 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์ชิง

¹¹ ณีฎฐภัทร จันทวิฑูรย์ เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, 37.

2.2 ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ

2.2.1 เครื่องถ้วยเคลือบ

ตั้งอยู่ที่บ้านเกาะน้อย อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุโขทัย ศาสตราจารย์ ดร. ไพรัชญา จิตร ได้แบ่งพัฒนาการของเตาผลิตภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อยออกเป็น 3 ระยะ คือ เตาใต้ดิน เตาบนดิน และเตาอิฐ¹² ซึ่งภาชนะดินเผาประเภทนี้ พบในการขุดค้นเตาหมายเลข กน.110 กน.118 และ กน.120 ซึ่งเป็นเตาที่สร้างโดยการขุดลงไปใต้ดินธรรมชาติ¹³ จัดเป็นผลิตภัณฑ์ของ แหล่งเตาบ้านเกาะน้อยในยุคแรก กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 7 - 19¹⁴

2.2.1.1 ชิ้นส่วนงานสังคโลกเคลือบเขียว ทาน้ำเคลือบเฉพาะด้านใน เนื้อดิน หยาบสีน้ำตาลแดง ตกแต่งด้วยการเซาะร่องตามแนวตั้งด้านในภาชนะ

ภาพที่ 68 ชิ้นส่วนงานเซาะร่องเคลือบเขียวแบบเคลือบ

¹² ศาสตราจารย์ ดร. ไพรัชญา จิตร, “ความสัมพันธ์ด้านวิทยาการผลิตและการค้าขายเครื่องถ้วยระหว่างจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในห้วงพุทธศตวรรษที่ 21”, ใน สังคโลก – สุโขทัย – อุษยากับเอเชีย, 296.

¹³ Hein, D. **The Sawankhalok Ceramic Industry: from Domestic Enterprise to Regional Entrepreneur**, 57.

¹⁴ Ibid., 180.

ภาพที่ 69 ชิ้นส่วนจานสังคโลกเคลือบเขียวแบบเชลียง

ภาพที่ 70 ชิ้นส่วนจานสังคโลกเคลือบเขียวขลิบ

2.2.1.2 ชิ้นส่วนลำตัวไหเคลือบเขียว เฉพาะด้านนอก เนื้อดินสีน้ำตาลแดง

ภาพที่ 71 ชิ้นส่วนไหเคลือบเขียว

2.2.1.3 ชิ้นส่วนไหดินเผาเคลือบเขียว เนื้อดินสีน้ำตาลแดงและหนटकแต่งด้วยการเซาะร่องบริเวณรอบๆ ไหล่

ภาพที่ 72 ชิ้นส่วนไหดินเผาเคลือบเขียว ตกแต่งด้วยลายเซาะร่อง

2.2.1.4 ชิ้นส่วนไหเคลือบเขียว เนื้อดินสีน้ำตาลแดงและหนटकแต่งด้วยการปั้นหูนูนขนาดเล็กติดบริเวณไหล่ของภาชนะ

ภาพที่ 73 ชิ้นส่วนไหเคลือบเขียว ตกแต่งด้วยลายปั้นนูนเป็นหูขนาดเล็ก

2.2.1.5 กระจุกดินเผาขนาดเล็ก เคลือบเขียว ตกแต่งด้วยการปั้นแปะหูขนาด เล็กสองหู แต่หูด้านหนึ่งได้ชำรุดหักหาย

ภาพที่ 74 กระจุกสองหูเคลือบเขียว

2.2.1.6 ชิ้นส่วนไหเนื้อแกร่งเคลือบน้ำตาล เนื้อดินสีน้ำตาลแดงมีเม็ดทราย ปรากฏให้เห็น ตกแต่งด้วยการเคลือบสีน้ำตาลแต่เพียงด้านนอก

ภาพที่ 75 เศษภาชนะดินเผาเคลือบน้ำตาล

2.2.2 เตาบ้านเกาะน้อย

ตั้งอยู่ที่บ้านเกาะน้อย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เครื่องถ้วยประเภทนี้จัดเป็นพัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากเครื่องถ้วยเขลียง เป็นเตาเผาที่พัฒนาขึ้นมาอยู่บนดินและเริ่มมีการใช้อิฐในการก่อสร้างโครงเตา มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 22¹⁵

ภาชนะดินเผาประเภทจานหรือชามเคลือบเขียวไข่กา ลักษณะเป็นจานหรือชามเคลือบเขียวไข่กาทั้งภายในและภายนอก ตกแต่งด้วยการขีดแคะได้เคลือบเป็นลายพรรณพฤกษา ลายดอกบัวเป็นต้น¹⁶

2.2.2.1 ชิ้นส่วนจากสังคโลกเคลือบเขียวไข่กา เนื้อดินสีนวล ตกแต่งด้วยการขีดแคะเป็นลวดลายเขาชะง่อนด้านนอกและลายดอกไม้ด้านใน บริเวณก้นของภาชนะด้านนอกพบรอยกึ่งที่¹⁷ ภาชนะดินเผาแบบนี้พบในชั้นดินธรรมชาติธรรมชาติอยู่อาศัยที่ จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีเนินปราสาท ในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย¹⁸ พบในชั้นดินอยู่อาศัยที่ จากการขุดหลุมขุดค้นด้านในตัวเมืองของกำแพงเมืองพิษณุโลก บริเวณวัดโพธิญาณ ตำบลหัวรอ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และยังพบในแหล่งโบราณคดีได้นำเรือครามเป็นจำนวนมาก²⁰

¹⁵ Hein, D. **The Sawankhalok Ceramic Industry: from Domestic Enterprise to Regional Entrepreneur**, 180.

¹⁶ สายันต์ ไพรชาญจิตร์ ศิริพันธ์ชัยสันเทียะ อัจฉรา แจ่มสาริกิจ **โบราณคดีสีคราม 2: เครื่องถ้วยจากทะเล**, 26.

¹⁷ Don Hein, **The Sawankhalok Ceramic Industry: from Domestic Enterprise to Regional Entrepreneur**, 2001, 110.

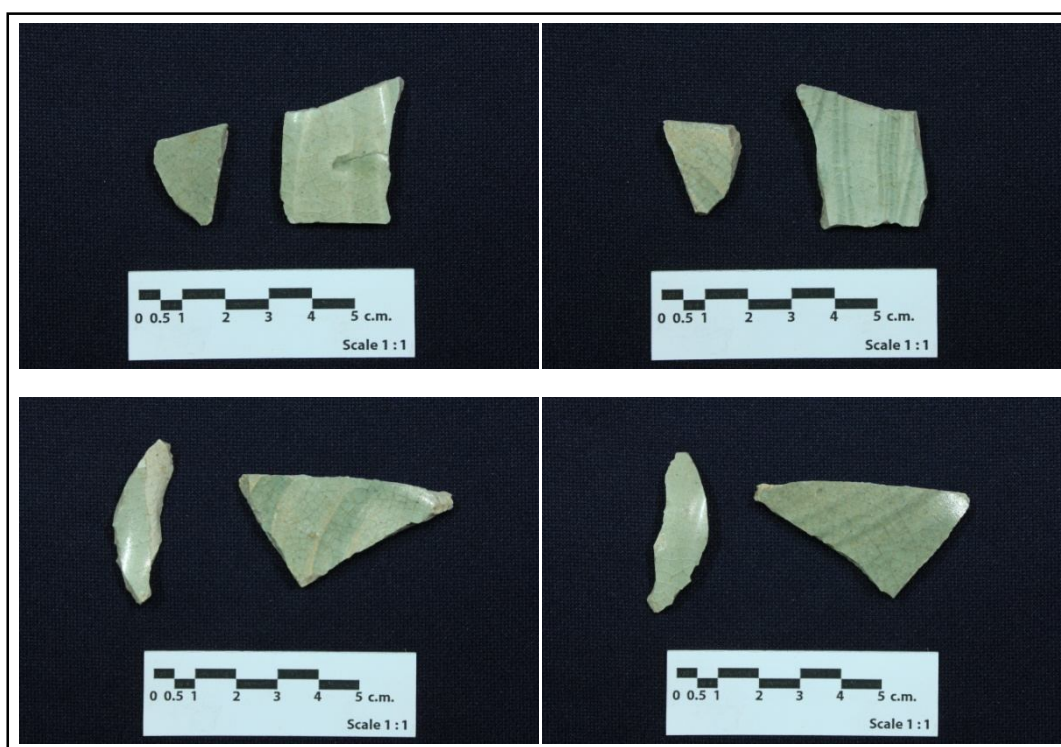
¹⁸ โก ภูโก, "การศึกษาการแพร่กระจายของการบริโภคเครื่องถ้วยสังคโลกบริเวณภาคกลางของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – 22" (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2553), 178 – 187.

¹⁹ กรมศิลปากร "โครงการอนุรักษ์และพัฒนาระราชวังจันทน์ งานขุดค้น ขุดแต่ง กำแพงเมืองพิษณุโลก บริเวณวัดโพธิญาณ ตำบลหัวรอ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 2552, 40.

²⁰ สายันต์ ไพรชาญจิตร์ ศิริพันธ์ชัยสันเทียะ อัจฉรา แจ่มสาริกิจ **โบราณคดีสีคราม 2: เครื่องถ้วยจากทะเล** (นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร 2551), 26.

ภาพที่ 76 ชิ้นส่วนสังคโลกเคลือบเขียว

ภาพที่ 77 ชิ้นส่วนสังคโลกเคลือบเขียว

ภาพที่ 78 ชิ้นส่วนขามสังคโลกเคลือบเขียวตกแต่งด้วยลายดอกบัว

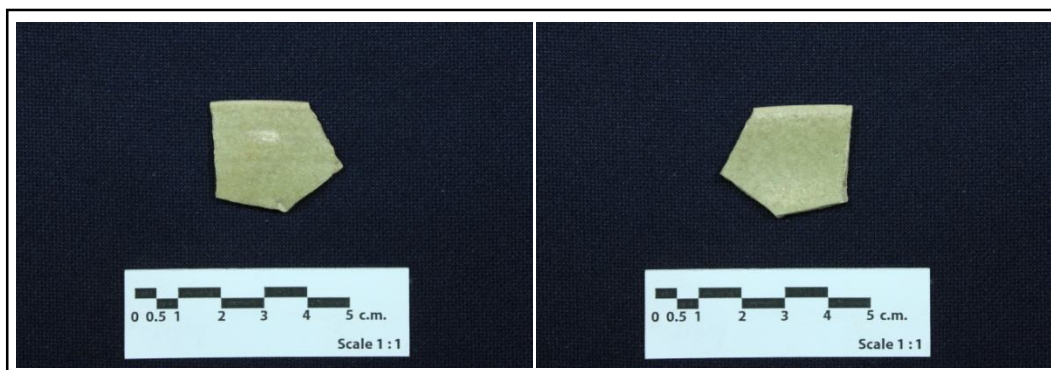
2.2.3 เตาบ้านปายาง

ตั้งอยู่ที่บ้านปายาง อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทางด้านทิศเหนือของเมืองศรีสัชนาลัย เป็นแหล่งเตาที่ผลิตทั้งผลิตภัณฑ์ประเภทถ้วย ขาม กระปุก ไหหารตกแต่งมีทั้งแบบเคลือบเขียว เคลือบขาวขุ่น เขียนลายดำได้เคลือบใสและเขียวอ่อน และยังผลิตเครื่องประดับสถาปัตยกรรมและประติมากรรมจึงมีชื่อเรียกเตาตามผลิตภัณฑ์ที่พบคือ กลุ่มเตายักษ์และกลุ่มเตาตุ๊กตา การผลิตจะนำภาชนะเข้าเตาเผาโดยวางบนก๊อทำให้อากาศของก๊อบริเวณก้นถ้วยด้านนอก แหล่งเตาบ้านปายางกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 22²¹

2.2.3.1 ชิ้นส่วนปากถ้วยสังคโลกเคลือบเขียว เนื้อดินสีเทานวล เนื้อบาง น้ำเคลือบแตกกลาน

²¹ Don Hein, **The Sawankhalok Ceramic Industry: from Domestic Enterprise to Regional Entrepreneur**, 156.

²² สายันต์ ไพรชาญจิตร, “ความสัมพันธ์ด้านวิทยาการผลิตและการค้าขายเครื่องถ้วยระหว่างจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในห้วงพุทธศตวรรษที่ 21,” ใน **สังคโลก – สุโขทัย – อโยธยากับเอเชีย**, 302 - 304.

ภาพที่ 79 ชิ้นส่วนปากถ้วยสังคโลก

2.2.3.2 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยสังคโลกเขียนสีน้ำตาลได้เคลือบใส

ภาพที่ 80 เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบใส

ภาพที่ 81 ชิ้นส่วนฝาภาชนะดินเผาเขียนสีน้ำตาลได้เคลือบใส

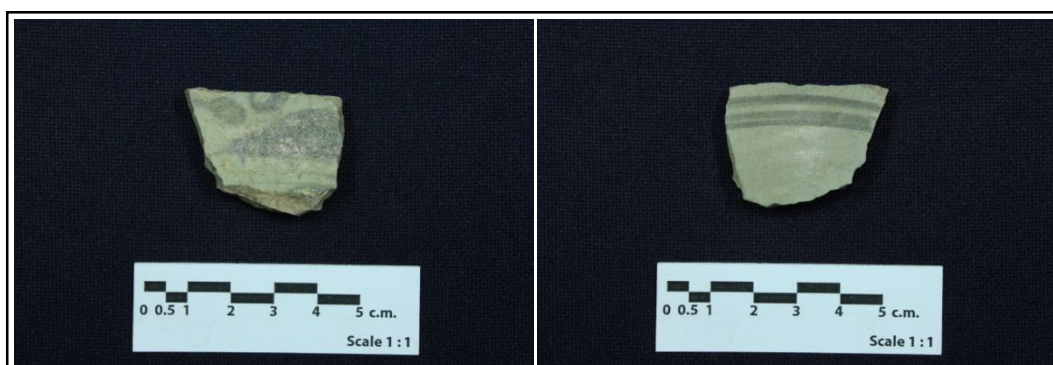
2.2.3.3 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยสังคโลกเขียนสีดำได้เคลือบ พบทั้งเศษเครื่องถ้วย
และส่วนฝาของเครื่องถ้วย

ภาพที่ 82 ชิ้นส่วนฝาภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบ

ภาพที่ 83 ชิ้นส่วนฝาภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบ

ภาพที่ 84 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบ

2.2.4 เตาสุโขทัย

ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัยทางด้านทิศเหนือของเมืองโบราณสุโขทัยริมลำน้ำแม่โจน ลักษณะเป็นเตาเผาบนดินก่อด้วยอิฐมีทั้งแบบระบายความร้อนในแนวดิ่ง (Updraft kilns) และแบบระบายความร้อนในแนวนอนหรือเตาประทุน (Crossdraft kilns)²³

ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาสุโขทัยจะเป็นภาชนะประเภทจานหรือชามเขียนลายสีดำหรือน้ำตาลได้เคลือบใส ลายที่นิยมเขียนจะเป็นลายปลา ลายดอกไม้ม้วน และลายจักร และแบบเคลือบขาว และจะมีรอยของกึ่งบนน้ำอ้อยอยู่ภายในชาม แหล่งเตาสุโขทัยสันนิษฐานว่าจะมีการผลิตอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22²⁴

2.2.4.1 เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งเขียนสีดำได้เคลือบใสจากแหล่งเตาสุโขทัย

อำเภอเมืองจังหวัดสุโขทัย มักตกแต่งด้วยลวดลายปลาและลายพุกกษบพฬั บริเวณก้นด้านนอกจะไม่เคลือบและไม่ปรากฏรอยกึ่งบนน้ำอ้อยเนื่องจากในขั้นตอนการเผาจะวางบนกึ่งบนน้ำอ้อยและจะมีรอยกึ่งบนน้ำอ้อยด้านในชามเนื่องจากการนำภาชนะมาวางซ้อนกันโดยใช้กึ่งบนน้ำอ้อยคั่นระหว่างภาชนะ

ภาพที่ 85 เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบ

²³ Don Hein, *The Sawankhalok Ceramic Industry: from Domestic Enterprise to Regional Entrepreneur*, 145.

²⁴ ศายันต์ ไพรัชญกิจ, “ความสัมพันธ์ด้านวิชาการผลิตและการค้าขายเครื่องถ้วยระหว่างจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในห้วงพุทธศตวรรษที่ 21,” ใน *สังคมโลก – สุโขทัย – อยู่ร่วมกับเอเชีย*, 306.

²⁵ ศายันต์ ไพรัชญกิจ, ศิริพันธ์ ยับสันเทียะ และอัจฉรา แข็งสาริกิจ, *โบราณคดีสิคราม 2: เครื่องถ้วยจากทะเล*, 18.

ภาพที่ 86 เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบเป็นลายจักร

2.2.4.2 เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งเขียนสีดำได้เคลือบเขียว เนื้อดินหยาบ

บริเวณก้นภาชนะพบรอยที่เกิดจากการวางภาชนะบนกึ่งบนน้ำ อ้อยขณะเผา

ภาพที่ 87 เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบเขียวเป็นลายดอกไม้ได้เคลือบเขียว

2.2.5 เตาเผาปะขาวหาย

ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำ น่านบริเวณด้านหลังของโรงเรียนตาปะขาวหาย ตำบลหัวรอ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก อยู่ห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกไปทางทิศเหนือประมาณ กิโลเมตร ได้มีการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งเตาแห่งนี้ โดยคุณประโชติ สังคนุกิจและดอน ไฮน์ (Don Hein) ในโครงการโบราณคดีเครื่องถ้วยไทย โครงการร่วมไทย-ออสเตรเลีย เมื่อปี พุทธศักราช 2527

ลักษณะของเตาเป็นเตาบนดินก่อด้วยอิฐระบายความร้อนในแนวนอนคล้ายกับเตาเครื่องปั้นดินเผาที่แหล่งเตาศรีสังขาลย์และเตาสุโขทัย แตกต่างกันในลักษณะการเรียงอิฐ²⁶ จากการศึกษาและกำหนดอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์โดยวิธีเรดิโอคาร์บอน(Radiocarbon Dating) และวิธีพาลีโอแมกเนติส (Palaeomagnetism) ได้ค่าอายุประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึง พุทธศตวรรษที่ 21²⁷

ผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาตาปะขาวหายจะเป็นภาชนะดินเผานี้อินและเนื้อแกร่ง มีทั้งขนาดเล็กและใหญ่ จะผลิตภาชนะประเภทไหเป็นส่วนมาก จะมีรูปทรงคล้ายกับภาชนะของแหล่งเตาศรีสังขาลย์ แต่ลักษณะเนื้อดินจะหยาบกว่าและมีสีน้ำตาลแดง ผิวของภาชนะจะไม่เรียบเนียนเหมือนกับภาชนะที่ผลิตจากแหล่งเตาศรีสังขาลย์

ภาพที่ 88 ชิ้นส่วนครกเนื้อแกร่งไม่เคลือบ

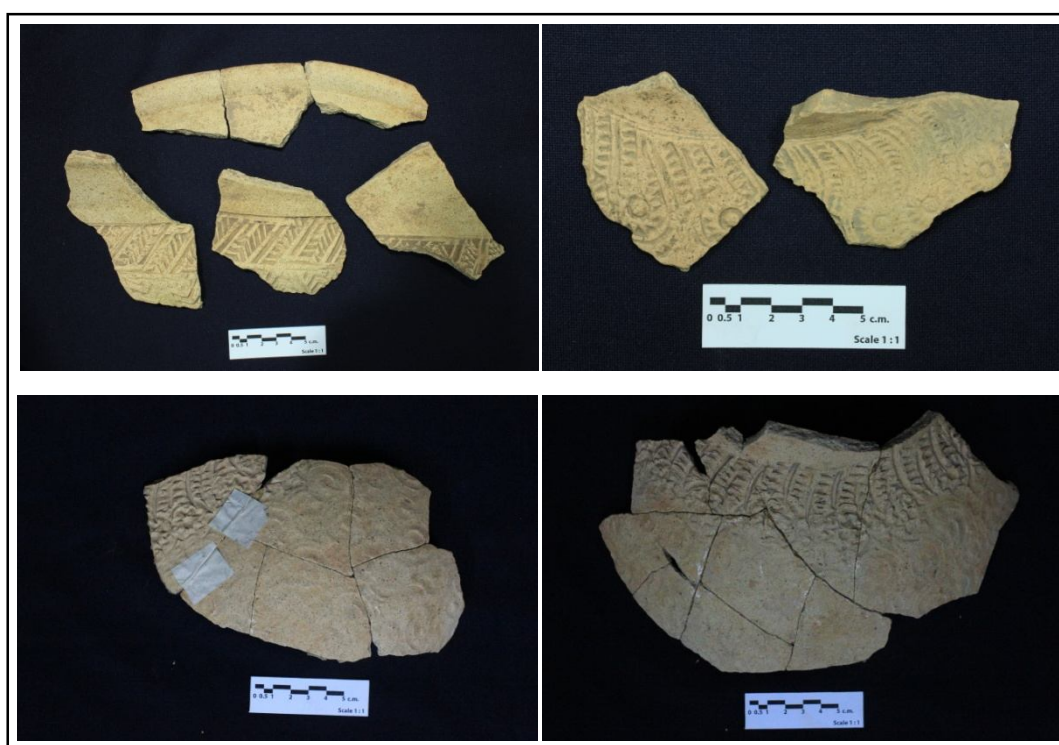
ภาพที่ 89 ชิ้นส่วนก้นครกเนื้อแกร่งไม่เคลือบ

²⁶ Don Hein and Prachote Sangkhanukit, "Report on the Excavation of the Ban Tao Hai Klins Phitsanulok, Thailand," In **Research Centre for Southeast Asia Ceramics Papers 1**, 20.

²⁷ Ibid., 98.

2.2.6 กลุ่มภาชนะดินเผาเนื้อดินไม่ระบุแหล่งเตา

2.2.6.1 เศษภาชนะดินเผาประเภทหม้อ ก้นกลมแบน ตกแต่งด้วยลายกดประทับหรือหม้อทะนนวนเป็นภาชนะดินเผาที่ใช้ในครัวเรือน เนื่องจากในแหล่งโบราณคดีได้นำเรือสีซัง 3 ได้พบหม้อทะนนวนขนาดใหญ่ภายในบรรจุไข่เป็ดหรือไข่ไก่เอาไว้เต็มใบ และพบอยู่ในชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 - 4 ตั้งแต่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เชิงโบราณสุโขทัย²⁸

ภาพที่ 90 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินประเภทหม้อทะนนวน

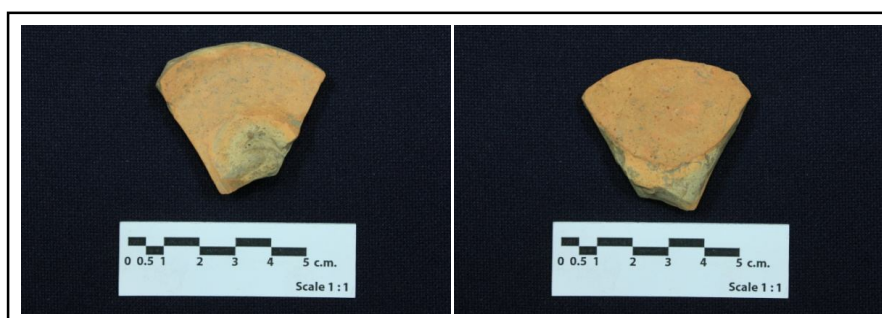
2.2.6.2 ชิ้นส่วนฝาหม้อเนื้อดิน รูปทรงคล้ายฝาชี เนื้อดินละเอียด พบเฉพาะบริเวณส่วนจุก

²⁸ กรมศิลปากร, "รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี หลุมทดสอบ TP 1 ZONE B," โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย 2524, 57.

ภาพที่ 91 ชิ้นส่วนฝาภาชนะเนื้อดินแบบคว่ำ

2.2.6.3 ชิ้นส่วนฝาภาชนะแบบหงาย เนื้อดินละเอียด พบเฉพาะบริเวณส่วนจุก

ภาพที่ 92 ฝาภาชนะแบบหงายเนื้อดินละเอียด

2.2.6.4 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินขัดมัน พบส่วนปากและลำตัว

ภาพที่ 93 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินขัดมัน

2.2.6.5 ชิ้นส่วนก้นภาชนะดินเผาเนื้อดิน เนื้อดินหยาบสีน้ำตาล ไม่เคลือบและ
ไม่ขัดมัน

ภาพที่ 94 ก้นภาชนะดินเผาเนื้อดิน

2.2.6.6 ภาชนะดินเผาเนื้อดินขนาดเล็ก เนื้อดินละเอียด ทา^๙ดินสีน้ำตาล

ภาพที่ 95 ภาชนะดินเผาขนาดเล็ก

2.2.6.7 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินขัดมัน พบส่วนปากและลำตัวรวมคำด้านใน

ภาพที่ 96 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินรมดำด้านใน

2.3 โบราณวัตถุอื่นๆ

2.3.1 พระพิมพ์เนื้อดินเผา รูปสามเหลี่ยม ปางมารวิชัย สร้างโดยวัดหน้าพระธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อปีพุทธศักราช 2535²⁹ พบในชั้นดินที่ 1 เป็นชั้นดินสมัยปัจจุบัน

²⁹ สัมภาษณ์ นายประเทือง เฟื่องแก้ว, เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำโรงพยาบาลชุมชน ตำบลนาอิน อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ วันที่ 10 ตุลาคม 2553.

ภาพที่ 97 พระพิมพ์ดินเผา พบในชั้นดินที่ 1

2.3.2 ก้อนโลหะ (เหล็ก) พบเป็นจำนวน 16 ก้อน น้ำหนักรวม 255 กรัม

ภาพที่ 98 ก้อนโลหะ (เหล็ก)

ตารางที่ 5 สรุปการวิเคราะห์อายุสมัยชั้นวัฒนธรรมของหลุมขุดค้นที่ 2 (TP2)

ชั้นวัฒนธรรม	โบราณวัตถุ	สรุปอายุสมัย
ระยะที่ 1	- เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบเขียวจากแหล่งเตาเกาะน้อย (รุ่นแรก) - เศษเครื่องถ้วยจีนขิงไปสมัยราชวงศ์ซ่ง - เศษเครื่องถ้วยจีนเคลือบเขียวไข่กา สมัยราชวงศ์หยวน	- พุทธศตวรรษที่ 19
ระยะที่ 2	- เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบเขียวไข่กา จากแหล่งเตาเกาะน้อย - เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบใสจากแหล่งเตาป่ายาง - เศษภาชนะดินเผาเขียนสีดำได้เคลือบใสจากแหล่งเตาสู่โขทัย - เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งไม่เคลือบจากแหล่งเตาปะขาวหาย - เศษเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิง - เศษเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์ชิง	- พุทธศตวรรษที่ 20 - 24

ผลจากการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาที่พบจากหลุมขุดค้นทั้ง 2 หลุม สามารถนำมา
แสดงเปรียบเทียบตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 สรุปเปรียบเทียบภาชนะดินเผาที่พบจากหลุมขุดค้น

กลุ่มภาชนะ / หลุมขุดค้น	TP1	TP2
กลุ่มภาชนะเนื้อดิน	- หม้อทะนนวน	- หม้อทะนนวน - ฟาหม้อทรงคว่ำ - ฟาไหแบบหาง
เครื่องถ้วยเคลือบ (พุทธศตวรรษที่ 17 - 19)		- เคลือบเขียว - ไหเคลือบเขียว - กระปุกสองหูเคลือบเขียว - ไหเคลือบน้ำตาล
แหล่งเตาเกาะน้อย (พุทธศตวรรษที่ 20 - 22)		- ขามสังคโลกเคลือบเขียวไข่กา
แหล่งเตาป่ายาง (พุทธศตวรรษที่ 20 - 22)	- ขามสังคโลกเคลือบขาว - ไหเคลือบน้ำตาลอมเขียว - กระปุกเคลือบขาว	- จานหรือขามเขียนสีดำได้เคลือบ - ฟาเคลือบเขียนสีดำได้เคลือบ
แหล่งเตาสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 19 - 22)		- จานหรือขามเขียนสีดำได้เคลือบ
แหล่งเตาป่าเขาหวาย (พุทธศตวรรษที่ 20 - 22)	- ชิ้นส่วนไหดินเผาไม่เคลือบ	- ชิ้นส่วนครก
กลุ่มเครื่องถ้วยต่างชาติ	- เครื่องถ้วยจีนลายครามสมัย ราชวงศ์หมิง (พุทธศตวรรษที่ 20 - 22)	- เครื่องถ้วยจีนแบบชิงไปสมัยราชวงศ์ ซ่ง (พุทธศตวรรษที่ 17 - 19) - เครื่องถ้วยจีนเคลือบเขียวสมัย ราชวงศ์หยวน (พุทธศตวรรษที่ 19 - 20) - เครื่องถ้วยจีนลายครามสมัย ราชวงศ์หมิง (พุทธศตวรรษที่ 20 - 22) - เครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์ ชิง (พุทธศตวรรษที่ 22 - 24)

บทที่ 5

ผลการศึกษาวิเคราะห์เมืองโบราณพิชัย

การศึกษาเมืองโบราณพิชัย เป็นการศึกษาในประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดเอาไว้คือ พัฒนาการของเมืองโบราณรูปแบบและเทคนิคการสร้างกำแพงเมืองและคูน้ำ และความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบซึ่งผลการศึกษาวิเคราะห์มีดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการของเมืองโบราณพิชัย

การศึกษาพัฒนาการของเมืองโบราณพิชัยประกอบด้วยข้อมูลการวิเคราะห์ใน 2 ประเด็นคือ ข้อมูลจากหลักฐานเอกสารและข้อมูลจากการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี

1.1 ข้อมูลจากหลักฐานเอกสาร

เป็นการศึกษาข้อมูลจากหลักฐานที่มีการบันทึกศักราชที่สามารถใช้ในการอ้างอิงถึงอายุสมัยที่เกี่ยวข้องกับเมืองโบราณพิชัยได้

ซึ่งจากข้อมูลเอกสารที่สามารถระบุศักราชและใช้กำหนดอายุได้ทีละช่วงถึงเมืองพิชัยสามารถสรุปเป็นช่วงเวลาต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7 สรุปลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เมืองโบราณพิชัย

อายุ	เหตุการณ์	เอกสาร
พุทธศตวรรษ ที่ 19 - 20	ปรากฏชื่อเป็นหนึ่งใน 16 หัวเมืองขึ้นเมื่อครั้งสถาปนากรุงศรีอยุธยา	- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) - พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม
2033	แรกก่อกำแพงเมืองพิชัย	พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ
2172 - 2199	เมืองพิชัยเป็นเมืองที่มีความสำคัญ	จดหมายเหตุของโยสต์ สเคาเติน

จากข้อมูลเอกสารในตารางทำให้ทราบถึงลำดับพัฒนาการที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรจะมีอายุอยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 19 - 22

1.2 ข้อมูลจากหลักฐานโบราณคดี

การศึกษาข้อมูลจากหลักฐานทางโบราณคดีเป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการนำหลักฐานที่พบในเมืองโบราณพิชัยไปเปรียบเทียบกับหลักฐานที่ได้มีค่าอาชูปแบบสมบูรณ์ (Absolute Date) แล้วโดยการเปรียบเทียบรูปร่างและลักษณะทางศิลปะ ซึ่งหลักฐานที่ใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบก็มีทั้งหลักฐานที่เป็นเครื่องถ้วยทั้งของในประเทศและต่างประเทศ และหลักฐานด้านศิลปกรรม

1.2.1 ภาชนะดินเผา¹

การศึกษารูปแบบของภาชนะดินเผาเป็นการศึกษาถึงรูปแบบ ลวดลาย และเนื้อดินของภาชนะที่พบเพื่อให้ทราบถึงแหล่งเตาและสามารถนำไปสู่การกำหนดอายุเชิงเทียบได้ เนื่องจากเอกลักษณ์ของเครื่องถ้วยแต่ละแหล่งเตาจะมีเอกลักษณ์เฉพาะ ในแต่ละสมัยอาจจะมีการผลิตแตกต่างกัน ผลจากการศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นที่เมืองโบราณพิชัยดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบชั้นวัฒนธรรมของหลุมขุดค้น

หลุมขุดค้น	ชั้นวัฒนธรรม	โบราณวัตถุที่ใช้กำหนดอายุ	อายุสมัย
TP1	1	- ภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาป่ายาง - ภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาตาปะขาวหาย	พุทธศตวรรษที่ 20 - 22
TP2	1 ระยะที่ 1	- กระปุกสองหูเคลือบเขียวแบบเซลิยง - เครื่องถ้วยจีนเคลือบเขียวสมัยราชวงศ์หยวน	พุทธศตวรรษที่ 19
	ระยะที่ 2	- ภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาสุโขทัย, เตาเกาะน้อย, เตาป่ายาง - ภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาตาปะขาวหาย - เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง- ชิง	พุทธศตวรรษที่ 20 - 24

¹ ผลการวิเคราะห์ภาชนะดินเผาในบทที่ 4

1.2.2 ศิลปวัตถุ

พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย หมวดใหญ่ ขนาดหน้าตักประมาณ 40 นิ้ว ดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ“วัดกุฎีทอง” บทที่ 4 พุทธลักษณะจะนั่งขัดสมาธิราบแสดงปางมารวิชัย ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรยาวพาดเหนือพระอังสาซ้าย จีบเป็นริ้ว พระพักตร์เป็นรูปไข่ รัศมีเป็นเปลวเพลิง ซึ่งพุทธลักษณะแบบนี้ จัดว่าเป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 ²

ภาพที่ 99 พระพุทธรูปที่พบที่วัดกุฎีทอง จังหวัดอุดรธานี

² สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, 81.

พระพิมพ์ทองคำคุณ ลักษณะเป็นพระพิมพ์ประทับยืนปางประทานอภัยและปางประทานพร รัศมีเป็นเปลวเพลิงขนาดเล็กแบบศิลปะสุโขทัย มีไรพระศกแบบพระพุทธรูปอยุธยา พระพักตร์ไม่เหลี่ยมแต่มีความกลมมนเล็กน้อย ถือเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะแบบอุทธรุ่นที่ 2 ผสมกับอิทธิพลจากฝีมือช่างท้องถิ่นพบที่วัดหน้าพระธาตุอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20³

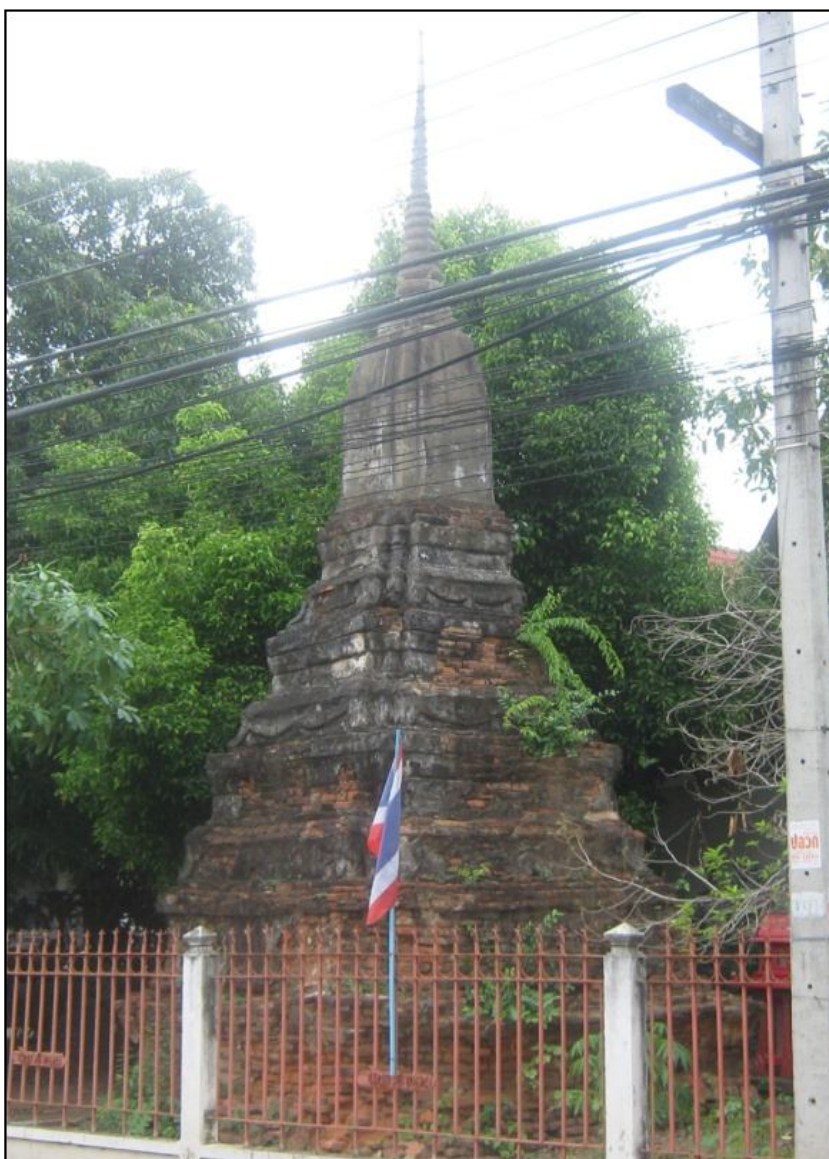
ภาพที่ 100 พระพิมพ์พบที่วัดหน้าพระธาตุ

- (ก) พระพิมพ์ปางประทานอภัย ศิลปะอุทธรุ่น 2 สูง 10 เซนติเมตร
- (ข) พระพิมพ์ปางประทานพร ศิลปะอุทธรุ่น 2 สูง 10.5 เซนติเมตร
- (ค) พระพิมพ์ปางประทานพร ศิลปะอุทธรุ่น 2 สูง 14 เซนติเมตร
- (ง) พระพิมพ์ปางประทานอภัย ศิลปะอุทธรุ่น 2 สูง 20 เซนติเมตร
- (จ) พระพิมพ์ปางประทานอภัย ศิลปะอุทธรุ่น 2 สูง 22.5 เซนติเมตร

³ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, มกราคม 2553.

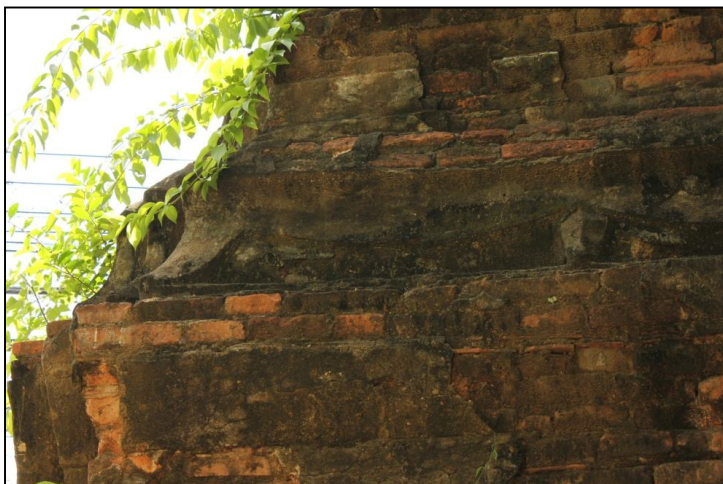
1.2.3 ศิลปกรรม

เจดีย์วัดมหาธาตุ เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เป็นเจดีย์ย่อมุมยุคปลาย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 – 24 ลักษณะส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมต่อด้วยชดฐานสิงห์ 3 ชั้นเพื่อรองรับองค์ระฆัง และไม่ปรากฏส่วนเรือนฐานที่เป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์ย่อมุมในยุคกลาง⁴ องค์ระฆังสี่เหลี่ยมย่อมุม ต่อด้วยฐานบัลลังก์ ปล้องไฉนและปลียอด

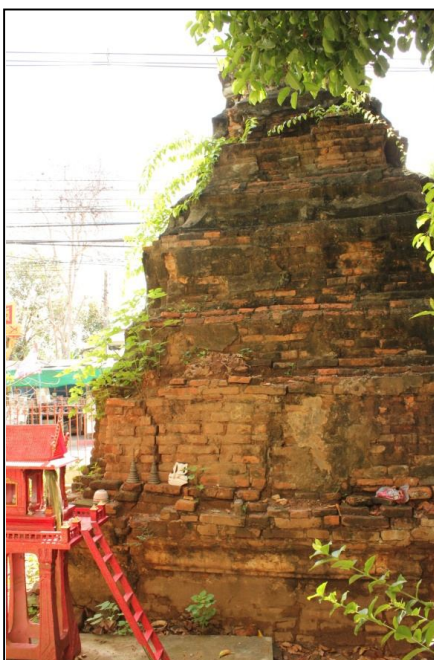

ภาพที่ 101 เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองวัดมหาธาตุ อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

⁴ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, 97.

ภาพที่ 102 ซากฐานสิ่งของเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ

ภาพที่ 103 ซากฐานสิ่งของเจดีย์ที่ยังไม่ได้รับการขุดแต่ง

จากการศึกษาเปรียบเทียบการลำดับอายุสมัยที่ได้ข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และข้อมูลจากการขุดค้น มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันซึ่งดูรายละเอียดจากตารางเปรียบเทียบ

ตารางที่ 9 แสดงลำดับพัฒนาการของเมืองโบราณพิชัยโดยการเปรียบเทียบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

พุทธศตวรรษ	หลักฐานทางประวัติศาสตร์	ศิลปกรรม	โบราณวัตถุ			
			TP1		TP2	
19	- ปรากฏชื่อเป็นหนึ่งใน 16 เมืองประเทศราชในช่วงสถาปนากรุงศรีอยุธยา (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ)	- พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ วัดกุฎีทอง			- ภาชนะดินเผาเตาเผาเนื้อแบบเขื่อง (17-19)	- เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งภาคใต้ - เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวน
20	- ปรากฏชื่อในพระอัยการเก๋าคำแหน่งนาหัวเมืองชั้นตรี มีออกญาพิชัย เป็นเจ้าเมือง	- พระพิมพ์ดินทองศิลปะอุทองรุ่น 2 วัดหน้าพระธาตุ	- ภาชนะดินเผาเตาเผาขาว (20-22) - ภาชนะดินเผาเตาป่า	- เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง	- ภาชนะดินเผาเตาเผาเนื้อ (20-22) - ภาชนะดินเผาเตาเผาสุโขทัย (19-22) - ภาชนะดินเผาเตาเผาขาว (20-22) - ภาชนะดินเผาเตาป่า	- เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง
21	- แรกก่อกำแพงเมืองพิชัย (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ)		ยาง (21-22)		ยาง (21-22)	

ตาราง 13 (ต่อ)

พุทธศตวรรษ	หลักฐานทางประวัติศาสตร์	ศิลปกรรม	โบราณวัตถุ			
			TP1		TP2	
22	- เป็นหนึ่งในเมืองสำคัญสมัยพระเจ้าปราสาททอง (จดหมายเหตุของโยสต์ สเตน)	- เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง วัดมหาธาตุและวัดโพธาราม				
23						- เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง
24						

1.3 ลำดับพัฒนาการของเมืองโบราณพิชัย

จากการศึกษาทางโบราณคดีที่เมืองพิชัยทำให้ทราบถึงลำดับการอยู่อาศัยภายในตัวเมืองโบราณพิชัยทั้งหมด 2 สมัยดังนี้

สมัยที่ 1 เป็นการอยู่อาศัยร่วมสมัยสุโขทัยตอนปลายและอยุธยาตอนต้น ซึ่งในพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม)⁵ และพระราชพงสาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม⁶ ก็ได้กล่าวถึงเมืองพิชัยว่าเป็นเมืองที่มีตั้งแต่ในสมัยการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในการขุดค้นที่ 2 สันนิษฐานว่า ในระยะแรกเมืองพิชัยคงจะเริ่มเป็นเมืองที่ยังมีลักษณะเป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 เนื่องจากหลักฐานที่พบในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ระยะที่ 1 พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบแบบเซลียงที่ผลิตจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อยและเศษเครื่องถ้วยจีนเคลือบเขียวสมัยราชวงศ์หยวน มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 แต่ก็พบในปริมาณน้อย

ชุมชนเมืองพิชัยในสมัยที่ 1 นี้ สันนิษฐานว่าจะอยู่ทางด้านตะวันตกติดริมแม่น้ำ ที่มีลักษณะเป็นพื้นที่สูงที่เรียกว่า “สันดินธรรมชาติริมลำน้ำ (Natural Levee)”⁷ เนื่องจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในหลุมขุดค้นที่ 1 ทางด้านทิศตะวันออกของเมืองจะพบโบราณวัตถุที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 21 หลักฐานที่มีอายุเก่ากว่าจะพบในหลุมขุดค้นที่ 2 ทางด้านทิศตะวันตกของเมือง

สมัยที่ 2 เป็นระยะการอยู่อาศัยในสมัยอยุธยา จากพระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ⁸ ได้กล่าวถึงการสร้างกำแพงเมืองพิชัยในปีพุทธศักราช 2033 ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 1 ที่พบหลักฐานเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาป่ายางที่มีอายุช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 และหลุมขุดค้นที่ 2 ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ระยะที่ 2 ที่พบเศษเครื่องถ้วยในปริมาณที่มาก

⁵ “พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม),” ใน **ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนานิก** เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 213.

⁶ “พระราชพงสาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม,” ใน **ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนานิก** เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 11.

⁷ ธวัช บุรีรักษ์, **ภูมิศาสตร์กายภาพ** (กรุงเทพฯ: อักษรวิมาน 2520), 294.

⁸ **พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ**, พิมพ์ครั้งที่ 20 (สุโขทัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2549), 25.

จีน พบเศษเครื่องถ้วยจีนลายครามสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย แหล่งเตาบ้านป่ายางและแหล่งเตาเมืองสุโขทัย มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 22

ต่อมาเมืองได้ขยายต่อมาทางทิศใต้ตามแนวลำน้ำ น่านโดยพบหลักฐานเป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองของวัดมหาธาตุและวัดโพธาราม ถือเป็นเจดีย์ย่อมุมในยุคปลาย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 – 24 และบริเวณชุมชนทางด้านทิศใต้เองก็ได้มีการอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่องจนในสมัยรัตนโกสินทร์ได้กลายมาเป็นเมืองพิชัยปัจจุบัน

เมืองพิชัยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีความสำคัญจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยในพระอัยการตำแหน่งนาหัวเมือง เมืองพิชัยจัดเป็นเมืองชั้นตรีมีศักด์เทียบเท่ากับเมืองพิชิต เพชรบูรณ์และนครสวรรค์ มีออกญาพิชัยเป็นเจ้าเมือง มีเมืองขึ้นคือเมืองบางโพหรือตัวอำเภออุตรดิตถ์ในปัจจุบันกับเมืองฝาง

ศาสนาและคติความเชื่อ

หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่พบในเมืองพิชัยทั้งศาสนสถานและประติมากรรมล้วนแล้วแต่เป็นศาสนสถานและประติมากรรมในพุทธศาสนา ยังไม่ปรากฏร่องรอยของศาสนาอื่นในเมืองพิชัยแต่อย่างใด ถึงแม้ว่าใน “เที่ยวเมืองพระร่วง” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวถึงการพบฐานรูปเคารพที่มีท่อน้ำติดอยู่จึงทรงสันนิษฐานว่าเป็นฐานรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ก็ตาม แต่จากการสำรวจ สัมภาษณ์และขุดค้นที่เมืองพิชัยก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า มีศาสนสถานของศาสนาอื่นนอกเหนือจากพุทธศาสนาอยู่ในเมืองพิชัย

ดังนั้นจากหลักฐานที่ปรากฏทั้งเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองที่วัดมหาธาตุและวัดโพธาราม เนินเจดีย์วัดกุฎีทอง ซึ่งเจดีย์ถือว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นประธานของวัดในพุทธศาสนา ยังมีหลวงพ่อโต วัดหน้าพระธาตุ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยา และพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย จากวัดกุฎีทอง ซึ่งพระพุทธรูปถือเป็นสัญลักษณ์แทนเพื่อรำลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสดาในพระพุทธศาสนา หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เมืองพิชัยเป็นชุมชนที่นับถือพระพุทธศาสนา โดยรับมาจากทั้งสุโขทัยและอยุธยา

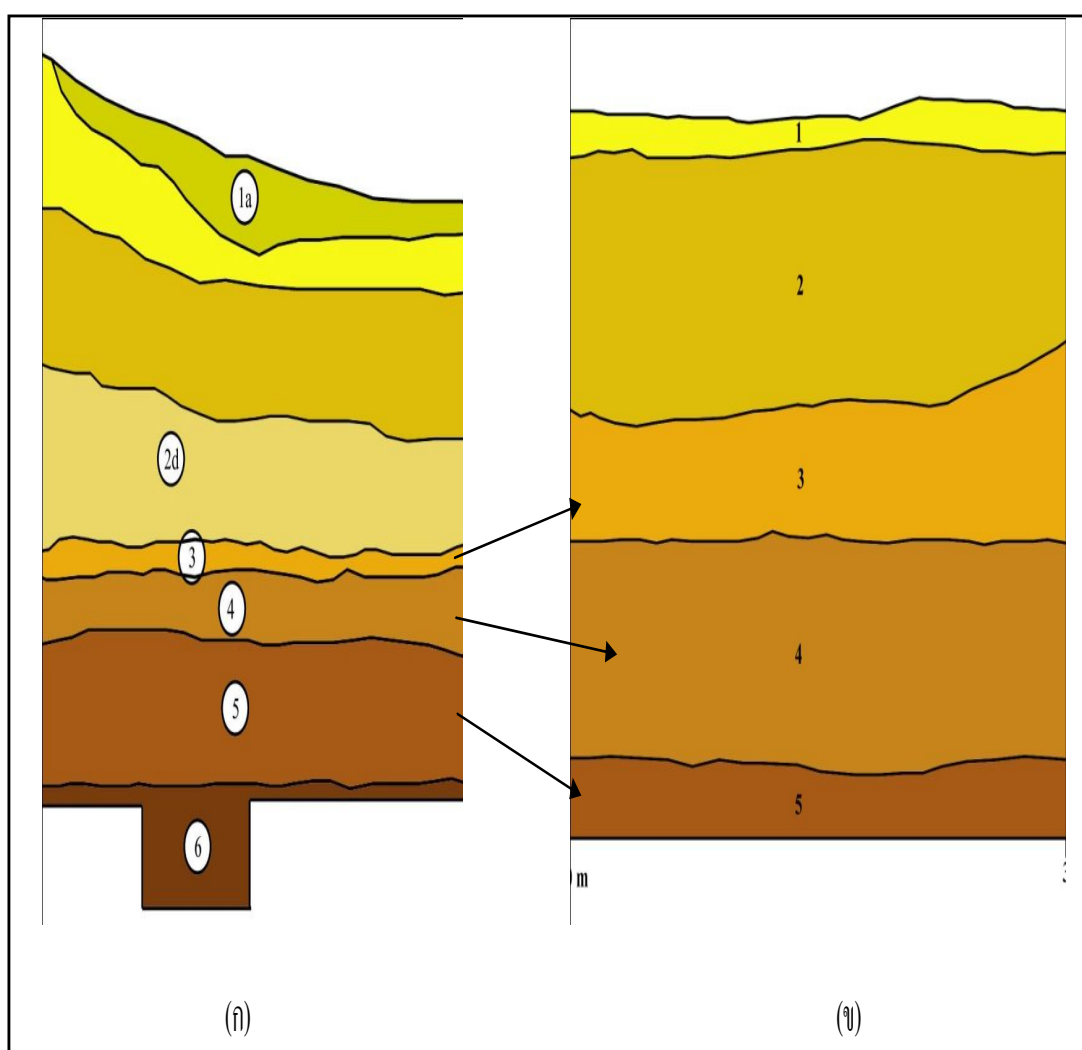
2. กำแพงเมืองและคูเมือง

ผลจากการขุดตรวจแนวกำแพงเมืองพิชัยทำให้ทราบว่าลักษณะกำแพงเมืองพิชัยเป็นกำแพงดินสูงประมาณ 5 เมตรจากชั้นดินเดิม กว้างประมาณ 20 เมตร จากการขุดตรวจจากบริเวณจุดที่สูงที่สุดของกำแพงมาจนถึงชายลาดของกำแพงพบว่าฐานกำแพงด้านในเมืองจะมีความลาดชันน้อยกว่าทางด้านนอกเมือง ซึ่งจากผังชั้นดินหลุมขุดตรวจกำแพงเมือง (ดูแผนผังที่ 10 ประกอบ) จะเห็นว่าชายลาดทางด้านในเมืองจะยาวเกินกว่า 10 เมตร ไม่ปรากฏร่องรอยคูน้ำด้านในเมือง

จากผลการปฏิบัติงานวิเคราะห์เนื้อดินหลุมขุดตรวจกำแพงเมือง (ตารางที่ 3) พบว่าดินที่อยู่ในชั้นดินที่ 2 ทั้งหมดเป็นดินที่นำมาจากที่อื่น ไม่ได้เป็นดินที่เกิดขึ้นจากการขุดคูเมืองและนำดินมาถมกำแพงเมือง เนื่องจากลักษณะของเนื้อดินมีความแตกต่างกัน ดังนั้นในการสร้างกำแพงเมืองจึงต้องนำดินจากบริเวณอื่นมาถมเป็นกำแพงเมือง

ผลจากการขุดตรวจกำแพงเมืองไม่พบหลักฐานโบราณวัตถุทั้งจากชั้นดินธรรมชาติและชั้นดินตัวกำแพงเมือง จึงสันนิษฐานว่าพื้นที่ในบริเวณนี้ไม่มีการอยู่อาศัยมาก่อนการสร้างกำแพงเมือง กำแพงเมืองพิชัยอาจจะเริ่มใช้งานพร้อมกับการเริ่มอยู่อาศัยภายในพื้นที่บริเวณหลุมขุดคันที่ 1 (TP1) เนื่องจากเปรียบเทียบลักษณะของทั้งสองหลุมขุดคันแล้วจะพบว่า (ภาพที่ 102) ดินที่อยู่ในชั้นดินธรรมชาติที่ 4 ของหลุมขุดคันที่ 1 (TP1) กับดินที่อยู่ในชั้นดินธรรมชาติที่ 4 ของหลุมขุดตรวจกำแพงเมืองมีลักษณะที่คล้ายกัน และในชั้นดินธรรมชาติชั้นที่ 3 ของทั้งสองหลุม ดินมีลักษณะเป็นจุดประสีดำปะปนอยู่เช่นเดียวกัน แสดงว่าชั้นดินธรรมชาติของหลุมขุดคันที่ 1 กับหลุมขุดตรวจกำแพงเมืองนั้นเหมือนกัน ดังนั้นชั้นดินธรรมชาติที่ 3 ของหลุมขุดคันที่ 1 ถึงเป็นชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ชั้นดินที่ 3 ของหลุมขุดตรวจกำแพงเมืองก็ต้องเป็นชั้นวัฒนธรรมที่ 1 เช่นกัน เพียงแต่ชั้นดินธรรมชาติที่ 3 ของหลุมขุดตรวจกำแพงเมืองนั้นเป็นชั้นดินฐานรากของกำแพงเมือง กล่าวคือเป็นชั้นดินที่เกิดจากการก่อสร้างกำแพงเมือง

⁹ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เชาวลิต ขาวเขียว อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2 เมษายน 2554.

ภาพที่ 104 เปรียบเทียบผังชั้นดินทางโบราณคดีระหว่างหลุมชุดตรวจกำแพงเมืองกับหลุมชุดคันที่

(ก) ผังหลุมชุดตรวจกำแพงเมือง(T1)

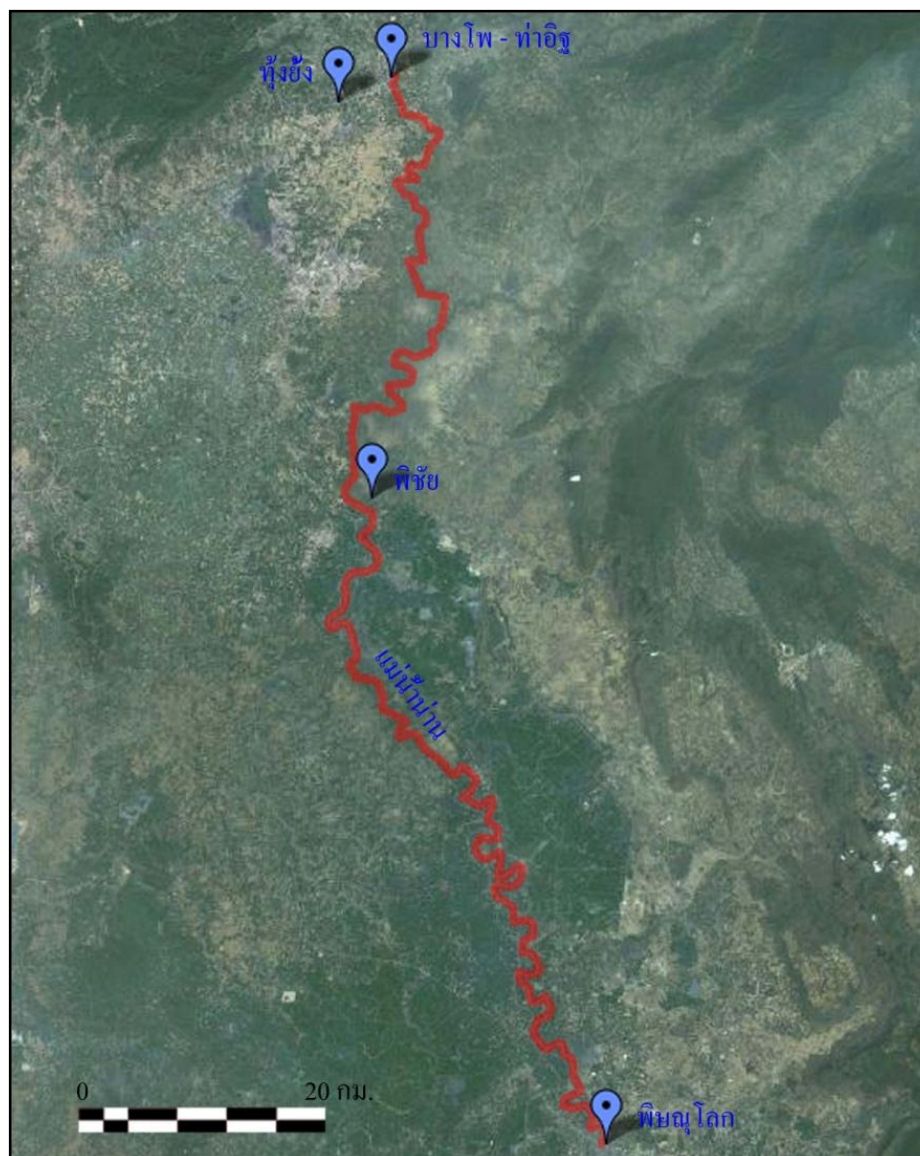
(ข) ผังหลุมชุดคันที่ (TP1)

3. ความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก

การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในอดีตนั้น เส้นทางน้ำถือเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักของชุมชน ทั้งการคมนาคมภายในชุมชนและการคมนาคมติดต่อกับต่างเมือง ทำให้ชุมชนในสมัยโบราณมักจะตั้งเมืองอยู่ริมน้ำ การตั้งเมืองริมแม่น้ำสายใหญ่เช่น เมืองพิษณุโลกตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน เมืองศรีสัชนาลัยตั้งอยู่ริมแม่น้ำยม เมืองกำแพงเพชรตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง เมืองสุโขทัยแม้ว่าจะไม่ได้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสายใหญ่แต่ก็ยังมีคลองแม่รำพันไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองสุโขทัย

เมืองพิษณุโลกมีลักษณะทางกายภาพของเมืองที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสายใหญ่อย่างแม่น้ำน่าน รวมทั้งยังมีคลองหลายสายที่สามารถติดต่อกับชุมชนอื่นๆ โดยรอบได้ดังนี้

ลุ่มแม่น้ำน่าน จากลักษณะทางกายภาพของที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสายใหญ่คือแม่น้ำน่านทำให้เมืองพิษณุโลกสามารถติดต่อกับเมืองพิษณุโลกและเมืองบางโพ-ท่าอิฐและเมืองทุ่งยั้ง

ภาพที่ 105 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงติดต่อระหว่างเมืองพิชัยกับเมืองในกลุ่มนี้ น่าน

ที่มา: **Google map**, accessed October 28, 2011, available from <http://maps.google.co.th>

การพบเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาตาปะขาวหายที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ น่านทางด้านทิศเหนือของเมืองพินธุโลกจากหลุมขุดค้นทั้งสองหลุมเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพิชัยกับเมืองพินธุโลก

ลุ่มแม่น้ำยม

เมืองพิชัยพบหลักฐานที่แสดงถึงความสัมพันธ์กับเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำ ยมคือการพบเครื่องถ้วยที่ผลิตจากแหล่งเตาศรีสังขาลย์และแหล่งเตาสุโขทัย

ภาพที่ 106 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงเส้นทางคลองคอรุมเชื่อมระหว่างแม่น้ำ น่านกับแม่น้ำ ยม
ที่มา: Google map, accessed October 28, 2011, available from <http://maps.google.co.th>

คลองคอรุม มีบันทึกเอาไว้ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จประพาสต้นมณฑลฝ่ายเหนือ¹⁰ เป็นคลองที่เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำ น่านกับแม่น้ำ ยม โดยไหลจากแม่น้ำ ยมทางด้านทิศเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง อศรีสังขาลย์ จ.สุโขทัย ไหลผ่านมายัง อ.ศรีนคร จ.สุโขทัย มาลงแม่น้ำ น่านที่ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ตรงข้ามกับโรงเรียนพิชัย โดยจุดที่คลองดังกล่าวไหลลงแม่น้ำ น่านห่างจากตัวเมืองโบราณพิชัยไปทางใต้ประมาณ 2

¹⁰ ประยูร ลิทธิพันธ์, “เสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ,” ประวัติศาสตร์ประพาสต้น (กรุงเทพฯ: บำรุงนุกุลกิจ 2523), 47.

กิโลเมตร (โดยในช่วงที่อยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัยคลองนี้จะมีชื่อว่า“คลองยม” หรือ “คลองกล้วย” แต่พอเข้าเขตจังหวัดอุตรดิตถ์แล้วจึงจะมีชื่อว่า“คลองคอรุม”)¹¹ แต่ในปัจจุบันสภาพคลองฝ่งที่เชื่อมกับแม่น้ำยมได้ขึ้นและกลายเป็นพื้นที่ทำนา

ผลจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองโบราณพิชัยได้พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบอย่างเมืองพิษณุโลก ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าเมืองพิชัยกับเมืองพิษณุโลกมีความสัมพันธ์กันในฐานะที่เมืองพิชัยเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองพิษณุโลกและยังพบหลักฐานทางโบราณคดีคือเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาตาปะขาวหายเป็นหลักฐานยืนยันถึงความสัมพันธ์กันด้วย

นอกจากความสัมพันธ์กับเมืองพิษณุโลกแล้ว เมืองพิชัยยังมีความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยในกลุ่มน้ำยมด้วยหากหลักฐานที่พบเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาศรีสัชนาลัยและเตาสุโขทัยในปริมาณมาก ประกอบกับคลองโบราณที่ไหลเชื่อมระหว่างแม่น้ำน่านาบริเวณเมืองพิชัยกับแม่น้ำยมบริเวณเมืองศรีสัชนาลัย

¹¹ สัมภาษณ์ อาจารย์วรพรรณ สุวรรณชื่น, อาจารย์ประจำโรงเรียนพิชัย, 1 กรกฎาคม

บทที่ 6

สรุป

ถึงแม้ว่าจากการขุดค้นทางโบราณคดีจะไม่พบโบราณวัตถุมากนัก แต่อย่างน้อยที่สุดก็แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องระหว่างหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากเอกสารและหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่ยังปรากฏหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

ซึ่งจากการศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณพิชัย สามารถสรุปถึงลำดับพัฒนาการของเมืองโบราณพิชัยดังนี้

เมืองพิชัยระยะที่ 1 (ราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20)

หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าเมืองโบราณพิชัยมีอายุร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัย แม้ว่าจะยังไม่ปรากฏเป็นที่ชัดเจนนัก แต่จากหลักฐานที่พบในหลุมขุดค้นที่ 2 (TP2) เช่น เครื่องถ้วยเคลือบแบบเซลิยง เครื่องถ้วยจีนเคลือบเขียวสมัยราชวงศ์หยวน ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 - 19 ก็แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ในบริเวณด้านทิศตะวันตกของเมืองริมฝั่งแม่น้ำ น่าน ได้มีการอยู่อาศัยอย่างน้อยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 มาแล้ว ซึ่งลักษณะของชุมชนคงจะเป็นชุมชนในระดับหมู่บ้าน โดยยังไม่มีกำแพงเมืองและคูเมืองล้อมรอบ

นอกจากหลักฐานประเภทเครื่องถ้วยแล้ว ยังพบพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ก็อาจจะเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นการนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่เป็นชุมชนขนาดเล็ก

ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีก็สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ได้บันทึกว่าเมืองพิชัยเป็น 1 ใน 16 หัวเมืองตั้งแต่ครั้งสถาปนากรุงศรีอยุธยา ก็แสดงว่าเมืองพิชัยจะต้องมีชุมชนอยู่ตั้งแต่ก่อนการสร้างกำแพงเมืองในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่

เมืองพิชัยระยะที่ 2 (ราวพุทธศตวรรษที่ 21 - 24)

เมืองพิชัยมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องกันมาจนเกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบของชุมชนจากหมู่บ้านเป็นชุมชนเมืองและได้ขยายตัวเมืองออกไปทางทิศตะวันออกและได้เริ่มมีการก่อกำแพงเมืองขึ้น หลักฐานที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 1 ที่พบเครื่องถ้วยสังคโลกจากแหล่งเตาป่ายางอยู่ในชั้นล่างสุดของชั้นวัฒนธรรมที่ 1 แสดงให้เห็นว่าเมืองพิชัยได้การขยายตัวเมืองมาทางด้านตะวันออก

หลักฐานที่พบจากหลุมขุดค้นที่1 ก็เริ่มมีปริมาณที่มากขึ้น พบเครื่องถ้วยสังคโลกจาก แหล่งเตาเกาะน้อย - ปายาง แหล่งเตาสุโขทัยและแหล่งเตาตาปะขาวหาย และยังพบเครื่องถ้วยจีน แบบลายครามสมัยราชวงศ์หมิง- ซึ่ง แสดงว่าในสมัยที่2 นี้ เมืองพิชัยมีคนอยู่อาศัยมากขึ้น

ถึงแม้ว่าหลักฐานที่เป็น โบราณสถานในตัวเมืองจะไม่สามารถสันนิษฐานรูปแบบได้ อย่างแน่ชัด แต่ก็ยังมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบศิลปะของอยุธยาที่แผ่อิทธิพลมาที่เมืองพิชัย เช่น เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองที่วัดมหาธาตุ จากรูปแบบศิลปะแสดงถึงศิลปะอยุธยาในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 22 - 24 และพระพิมพ์ดินทองที่พบที่วัดหน้าพระธาตุ ที่แสดงให้เห็นถึงศิลปะอุทธรุ่น2 ถึงแม้ว่าจะรับอิทธิพลจากฝีมือช่างท้องถิ่นแต่ลักษณะทางประติมาณวิทยาก็มีลักษณะที่แสดงว่าเป็น ศิลปะแบบอุทธรุ่นได้

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ ก็แสดงให้เห็นว่าเมืองพิชัยเป็นเมืองที่มีความสำคัญเช่นในพระอัยการเกล้าตำแหน่งนาหัวเมือง เมืองพิชัยเป็นถึงหัวเมืองชั้นตรีและมีออกญา เป็นผู้ครองเมือง และในบันทึกจดหมายเหตุของโยส สเคาเต็น ก็ได้กล่าวว่าเมืองพิชัยเป็นหนึ่งใน เมืองที่มีความสำคัญ

กำแพงเมืองพิชัย

พิชัยเป็นเมืองที่มีกำแพงเมืองที่สร้างจากดินโดยประกอบด้วยกำแพง2 ชั้น คูน้ำ อีกรุ่น โดยไม่มีคูน้ำ อยู่ด้านในเมืองเหมือนกับที่เมืองสุโขทัย จากการขุดตรวจกำแพงเมืองไม่พบ หลักฐานโบราณวัตถุอยู่ในชั้นดินกำแพงเมืองเลย ทั้งชั้นดินก่อนการสร้างกำแพงเมืองและชั้นดินถม ก็แสดงว่าก่อนการสร้างกำแพงเมืองพื้นที่ในบริเวณนั้นยังไม่มีอยู่อาศัยมาก่อน

การติดต่อกับชุมชนภายนอก

จากหลักฐานที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีประเภทเครื่องถ้วยและพระพุทธรูป แสดงให้เห็นถึงการติดต่อสัมพันธ์กับทั้งเมืองในกลุ่มน้ำ น่านและกลุ่มน้ำ ยม

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องโบราณคดีเมืองพิชัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาทางด้านโบราณคดีในเมืองพิชัยเป็นครั้งแรก และเนื่องจากงบประมาณและระยะเวลาที่จำกัดทำให้ต้องสุ่มเลือกพื้นที่ในการศึกษาดังนั้นข้อมูลที่ได้มาเมื่อเทียบกับขนาดของตัวเมืองแล้วจึงถือว่าเป็นข้อมูลส่วนน้อยซึ่งสามารถสรุปเป็นข้อยุติเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพิชัยได้ ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรมีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณทางตอนใต้ของเมืองเพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องการใช้พื้นที่ภายในตัวเมืองเพิ่มขึ้น
2. ควรมีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณภายนอกกำแพงเมืองพิชัยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะทางด้านทิศใต้บริเวณวัดกุฎีทอง เนื่องจากการพบพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ถ้ามีการขุดค้นทางโบราณคดีอาจจะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งชุมชนแรกเริ่ม
3. ควรมีการขุดค้นกำแพงเมืองเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่หนักแน่นยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กฤษณา พิมพ์ศรี, ปวีวรรณ ธรรมาปริชากร และอุษา จ้วนเพียรภาค. เครื่องถ้วยสุโขทัย: พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2535.
- กฤษณา พิมพ์ศรี, ปวีวรรณ ธรรมาปริชากร และสว่าง เลิศฤทธิ์. ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอสโธสภา, 2539.
- โก มูโก. “การศึกษาการแพร่กระจายของการบริโภคเครื่องถ้วยสังคโลกบริเวณภาคกลางของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – 22.” วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- จิราภรณ์ อรัณยนิภา และคณะ. เครื่องทองกรุงรัตนโกสินทร์ ศิลปะของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2550.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2508.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อุษยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- ณัฐภัทร จันทวิห. เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2537.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. เทียบตามทางรถไฟ. พระนคร: สุทธิสารการพิมพ์, 2509.
- _____. พงสาวดารเรื่องไทยรบพม่า. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.
- ทรัพยากรธรณี, กรม. การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณีจังหวัดอุดรดิษฐ์. กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรธรณี, 2551.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (จำ บัญญา). พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2526.
- _____. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504.

ทิพาการวงศ์, เจ้าพระยา, (ข้า บัญนาถ). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. พิมพ์ครั้งที่

6. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2538.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง 2548.

ธวัช บุรีรักษ์. ภูมิศาสตร์กายภาพ. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา 2520.

นริศรานุกิตติวงศ์. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตติยะ ศรีรามเทพนคร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

บวรเวท รุ่งรุจี, ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงษ์แพทย์ และสามารถ ทรัพย์เย็นอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย การขุดค้นทางโบราณคดีในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531.

บริษัทปริยະษฐกิจจำกัด รายงานการขุดลอกคูน้ำวัดมหาธาตุ โครงการขุดลอก บำรุง และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์อุทยานเมืองเก่าพิจิตร จังหวัดพิจิตร. งบประมาณ 2543 เสนอสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 จังหวัดสุโขทัย กรมศิลปากร, 2543.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2, 3. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.

ประโชติ สังขานุกิจ. “การขุดค้นบ้านเตาไห” ศิลปากร 32, 5 (พฤศจิกายน – ธันวาคม 2531): 34 – 41.

ประยูทธ สิทธิพันธ์. “เสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ.” ประวัติศาสตร์ประพาสดิน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ 2523.

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ. พิมพ์ครั้งที่ 20. สุโขทัย: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2549.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, 2. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2535.

พัฒนาที่ดิน กรม. แผนการใช้ที่ดินจังหวัดอุดรดิตถ์. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาที่ดิน, 2525.

พิเศษ เจียรจันทร์พงศ์. “กำแพงเพชรไม่ใช่เมืองซากง้าว เมืองซากง้าวอยู่ที่ไหน” ศิลปวัฒนธรรม 17, 8 (มิถุนายน 2539): 180-187.

เพ็ญศักดิ์ (จักขุจินดา) โสวิทซ์. เครื่องเคลือบจากเรือโบราณเกาะกระดาด. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

เยเรเมียส ฟาน ฟลิต. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต). แปลโดย นันทนา วรณดิวงศ์, วนาศรี สามนเสน. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2546.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เที่ยวเมืองพระร่วง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519.

รัชนก โตสุพันธุ์ และสถาพร เทียงธรรม **โบราณคดีวิเคราะห์ 2: เครื่องถ้วยบุรีรัมย์และเครื่องถ้วยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2539.

วาทีนี้ คุ่มแสง. “การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำน่านตอนล่างในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

วินัย พงศรีเพียร, บรรณาธิการ. **ศรีขมิ้นอาจารย์ พิพิธพันธ์เชิดชูเกียรติ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร และ ศาสตราจารย์ วิสุทษ์ บุญกุล เนื่องในโอกาสมีอายุครบ 84 ปี ใน พ.ศ. 2546**. กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า, 2546.

ศิลปากร, กรม. **ผลการดำเนินงานทางโบราณคดีกำแพงเมืองโบราณสุพรรณบุรี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545.

_____. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอุดรดิตถ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2542.

_____. **ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2516.

ศรีศักร วัลลิโภดม **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2552.

สันติ เล็กสุขุม. **ศิลปะสุโขทัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549.

_____. **ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2550.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. **โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม: แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา**. นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

_____. **สังคมโลก – สุโขทัย – อยุธยากับเอเชีย**. สมุทรปราการ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2545.

สายันต์ ไพรชาญจิตร, ศิริพันธ์ ยับสันเทียะและอัจฉรา แข็งสาริกิจ. **โบราณคดีสีคราม 2 : เครื่องถ้วยจากทะเล**. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีได้นำ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533.

สุนทร ชุตินทรานนท์. **พม่ารบไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มติชน, 2554.

หวน พันธุพันธุ์. **อุตรดิตถ์ของเรา**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2521.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามเพชร **รายงานการบูรณะกำแพงเมืองกำแพงเพชร**. ม.ป.ท., 2540.

ห้างหุ้นส่วนจำกัดเหมลัทธิชัยก่อสร้าง. โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพระราชวังจันทน์ งานขุดค้น
 ขุดแต่งกำแพงเมืองพิษณุโลก บริเวณวัดโพธิญาณ ตำบลหัวรอ อำเภอเมือง จังหวัด
 พิษณุโลก. ปีงบประมาณ 2552 เสนอสำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย กรมศิลปากร, 2552.
 อมรา ศรีสุชาติ. ลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์สุโขทัย กรุงเทพฯ: สมาพันธ์, 2546.

ภาษาต่างประเทศ

Hein, Don. **The Sawankhalok Ceramic Industry: from Domestic Enterprise to Regional Entrepreneur**. Doctoral Thesis Deakin University, 2001.

Hein, Don and Prachote Sangkhanukit. "Report on the Excavation of the Ban Tao Hai Klins Phitsanulok, Thailand." In **Research Centre for Southeast Asia Ceramics Papers 1**. Adelaide: Research Centre for Southeast Asia Ceramics University of Adelaide, 1984.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล

นายภัคธร ชาญฤทธิเสน

ที่อยู่

2/14 ถนนพญาเสือ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2549

สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

พ.ศ. 2550

ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัย
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร